

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОРЕЦЬКА ІННА СЕРГІЇВНА

Допускається до захисту:

Завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури, д. філол. наук, професор

_____ Л.М. Коваль

« ____ » _____ 2023 р.

**АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС
РОМАНІСТИКИ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА**

Спеціальність 035 Філологія

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

О.Є. Соловей, кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри української мови,
теорії та історії української і світової літератури

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою
ЄКТС/
за національною
шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Корецька І. Автобіографічний дискурс романістики Павла Вольвача. Спеціальність 035 Філологія. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній роботі описано феномен автобіографізму у світовій та українській літературі; розглянуто дослідження, присвячені творам з автобіографічним складником, а також визначено структуру автобіографізму як дискурсу (епоха – особистість автора та інших реальних персонажів – події). Досліджено особливості відтворення епохи П. Вольвача та її суспільно-політичних проблем у творах «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта». Визначено специфіку відображення особистості автора та його долі у зазначених творах. Доведено, що завдяки сукупності зазначених чинників романи П. Вольвача можна вважати автобіографічними.

Ключові слова: біографія, художня автобіографія, автобіографізм, автобіографічний дискурс, П. Вольвач.

ABSTRACT

Koretska I. Autobiographical Discourse of Novelism by Pavlo Volvach. Specialty 035 Philology. Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The qualifying work describes the phenomenon of autobiography in world and Ukrainian literature; studies devoted to works with an autobiographical component are considered; and also defined the structure of autobiography as a discourse (the era – personality of the author and other real characters – events). The peculiarities of the reproduction of P. Volvach's era and its socio-political problems in the novels "Klyasa", "Khreshchatyk-Plaza" and "Dreams of a Neophyte" are studied. The specifics of the reflection of the author's personality and his fate in the specified works have been determined. It is proved that P. Volvach's novels can be considered autobiographical.

Key words: biography, artistic autobiography, autobiographical discourse, P. Volvach.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Феномен автобіографізму у світовій та українській літературі.....	7
1.2 Дослідження, присвячені творам з автобіографічним складником.....	12
1.3 Структура автобіографізму як дискурсу (епоха – особистість автора та інших реальних персонажів – події)	16
РОЗДІЛ 2 ВІДТВОРЕННЯ ЕПОХИ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА ТА ЇЇ ПРОБЛЕМ У ТВОРАХ «КЛЯСА», «ХРЕЩАТИК-ПЛАЗА» ТА «СНИ НЕОФІТА».....	27
2.1 Побутова емблематика епохи у творах (повсякдення, одяг, їжа і т. ін.)	27
2.2 Відображення суспільно-політичних проблем доби, у якій живе автор	38
РОЗДІЛ 3 ВІДОБРАЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА ТА ЙОГО ДОЛІ В АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА	50
3.1 Особистість автора у творах	50
3.2 Діяльність та відносини з оточуючими	62
3.3 Визначальні повороти долі як основа подій у романах	68
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема трансформації біографії у художньому тексті є одною з визначальних у сучасному літературознавстві та активно досліджується як у теоретичному, так і в історико-літературному плані. Так, проблема реальності письменника у творах досліджувалася ще у працях Г. Гуковського, В. Виноградова, М. Бахтина, Л. Гінзбург та ін. Письменник, на думку Бахтина, «може з'являтися у полі зображення у будь-якій авторській позі, може зображувати реальні моменти свого життя чи робити на них алюзії» [4, с. 47]. Тобто біографія є важливим джерелом осмислення постаті письменника загалом та його творчості зокрема.

Важливе місце у сучасному українському літературному процесі займає творчість Павла Вольвача – поета і прозаїка, який є одним із лідерів нового літературного покоління. Його творчість відзначається тверезістю бачення історичних процесів та стоїцизмом, самозосередженістю – відсутністю ілюзій, самозаглибленням, психологізмом, екзистенціалізмом та водночас тяжінням до найсучасніших художніх форм. Історизм, документальність у творах Павла Вольвача; його прагнення до життєподібного відтворення дійсності у всіх формах; створення типових образів – усе це, безумовно, характеризує автора як художника реалістичного типу творчості. Однак у своїх творах письменник використовує також постмодерністські техніки, про що свідчать його романи, у яких автобіографізм посідає чільне місце.

Прозову творчість автора лише починають досліджувати з наукового погляду. Це, зокрема, праця Л. Йолкіної [19], де досліджено специфіку реалізації ліричного суб'єкта в поезії Павла Вольвача; О. Стусенка [57], де різко негативно характеризується творчість автора; В. Ярощук [68], де досліджено онтологічні виміри творчості письменника. О. Соловей писав рецензії на книги автора, а також детально дослідив поетичне вибране Павла Вольвача «У Києві» [55]; І. Ленюк [28] дослідила постмодерністські риси у романі П. Вольвача «Хрещатик-плаза».

О. Соловей зазначає, що «попри видані романи, Вольвач до сьогодні об'єктивно залишається передовсім поетом» [54, с. 7]. Погоджуємося з цією думкою, а також погоджуємось із думкою І. Ленюк, яка підкреслює, що «це той поет, який функціонує і в романному тексті», і це «не заважає помічати експотенціальні зміни життя з позицій П. Вольвача» [28].

Можливо, через те, що літературознавці бачать у П. Вольвачу насамперед поета, наукових праць, які б досліджували його прозові твори, зокрема засоби творення специфічного автобіографічного художнього світу автором, сьогодні практично відсутні.

Тому **мета роботи** – дослідити автобіографічний дискурс романістики Павла Вольвача, що передбачає реалізацію таких **завдань**:

- дослідити феномен автобіографізму у світовій та українській літературі;
- розглянути дослідження, присвячені творам з автобіографічним складником;
- визначити структуру автобіографізму як дискурсу (епоха – особистість автора та інших реальних персонажів – події);
- дослідити загальне відображення епохи у творах (повсякдення, одяг, їжа і т. ін.);
- вивчити відображення суспільно-політичних проблем часу, у якому живе автор;
- розглянути особистість автора у творах;
- дослідити діяльність та відносини з оточуючими;
- розглянути визначальні повороти долі як основу подій у романах.

Об'єкт дослідження – художні твори Павла Вольвача «Кляса», «Хрещатик-Плаза» та «Сни неофіта».

Предмет дослідження – автобіографічний дискурс у зазначених творах, зокрема художні особливості його структурування (епоха – особистість автора та інших реальних персонажів – події).

Під час роботи використано такі **методи дослідження**: компаративний, соціологічний, біографічний, філологічний, структуралістський, культурно-історичний, психологічний.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджено автобіографізм у творчості Павла Вольвача та визначено структуру автобіографізму як дискурсу у творчості автора.

Теоретичне значення дослідження передбачає: узагальнено теоретичні аспекти щодо жанру автобіографізму у художній літературі, зібрано передовий літературознавчий досвід щодо вивчення творів з автобіографічним компонентом.

Практичне значення одержаних результатів зводиться до того, що їх можна використовувати для створення навчальних і навчально-методичних посібників з історії української літератури; для розробки тематики дипломних і курсових робіт; під час подальшого дослідження автобіографізму у художніх творах.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури (76 позицій). Загальний обсяг роботи – 81 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Феномен автобіографізму у світовій та українській літературі

Біографія як сукупність фактів про життєвий шлях особистості має важливий вплив безпосередньо на творчість письменника. Вона відображається різними способами, адже набутий протягом життя досвід письменник так чи інакше трансформує у сюжети, проблематику, тематику, ідейний зміст своїх текстів тощо. В. Виноградов вважає, що «у художньому творі можуть і навіть повинні відбиватися сліди історичної своєрідності життя автора, його біографії, стиль його поведінки, його світобачення» [9, с. 35]. М. Бахтин у своїх дослідженнях дійшов висновку, що «біографічне і автобіографічне у творчості різкої грані між собою не мають і є своєрідною трансгредієнтною формою, в якій «я» може об'єктивізувати себе самого і своє життя художньо. Біографія може слугувати для самооб'єктивізації, бути автобіографією з погляду можливого збігу в ній героя і автора. Біографічна цінність може організувати не тільки розповідь про життя іншого, але і переживання самого життя, і розповідь про нього може бути формою усвідомлення, бачення і висловлювання власного життя» [4, с. 131].

Біографія (від гр. *bios* – життя і *grapho* – пишу) – розповідь про життєвий і творчий шлях людини, найчастіше, на думку В. М. Лесина, у зв'язку з важливими суспільними подіями того часу, коли вона жила. Знання біографії письменників допомагає з'ясувати характер і зміст їх творчості» [29, с. 56]. Отже, біографія є важливим складником під час вивчення творчості будь-якого письменника, адже вона не може не позначитися на тематиці, жанрах, проблематиці творів, саме тому вивчення і розуміння біографічних фактів є важливим кроком для осмислення постаті письменника загалом

Сьогодні як у європейській, так і у вітчизняній літературі є велика кількість теоретичного матеріалу щодо вивчення різних аспектів проблеми

біографії. Різні аспекти цієї проблеми проаналізовано у працях Т. Ємельянової, І. Вернудіної, Н. Зборовської, Г. Макаренка, Л. Левчук, В. Панченка, К. Семенюк, О. Оніщенко та ін.

Наприклад, Т. Ємельянова розглядає біографію як «особливий тип знання, а саме – знання особистісної індивідуальності». Дослідниця вважає, що «склад сучасного біографічного тексту принципово змінився, тобто така форма його організації та структурування, як «життєпис», уявлення окремого життя окремим автором, відійшла у минуле». Нині сучасна біографія є результатом реконструкції декількох дослідників, які дотримуються різних поглядів, і тому біографічний текст сьогодні є поліжанровим. Трансформується саме поняття авторства біографічного тексту: він не стає, зрозуміло, позаавторським, скоріше, подібний стан можна визначити як «поліавторство» [18, с. 25]. Така позиція близька до погляду К. Семенюк, яка, аналізуючи життєвий шлях Ольги Кобилянської, вводить константи «буттєвої» та «творчої» біографії. Дослідниця вважає, що особистість письменника можна повністю пізнати і зрозуміти лише за умови органічного поєднання цих двох констант.

О. Оніщенко розглядає біографію у контексті проблем творчості. Такий підхід, на її думку, «відкриває принципово нові можливості для дослідницької роботи, що не тільки передбачає активізацію розвідок на теренах наукового діалогу, а й спонукає науковців до всебічної реалізації принципу теоретико-практичного паритету». Дослідниця вважає, що до змін в умовах естетики має стосунок і біографічний метод. Його використання «не перетворюється на самоціль, а дає змогу вийти до інших методологічних і теоретичних контекстів, зокрема до опрацювання понятійного ланцюжка: біографізм – самоаналіз – твір мистецтва, що за умови дотримання теоретико-практичного паритету може стати поштовхом для концептуалізації матеріалу» [39, с. 146]. Зрозуміло, що всі означені складники «понятійного ланцюжка» відіграють специфічну і самостійну роль щодо розкриття природи «творчої особистості». Проте особливого значення в міркуваннях

дослідниці набуває поняття «самоаналіз митця», оскільки вона застосовує біографічний метод і його складник – біографізм, пропонуючи досвід персоніфікації у процесі розгляду творчої спадщини відомих людей.

Біографічний метод – «спосіб вивчення літератури, за якого біографія і особистість письменника розглядаються як визначальний момент творчості» [31, с. 88]. Цей метод спирається на те, що творчість письменника, її характер і напрям визначаються саме його біографією, фактами його особистого життя. Основоположником біографічного методу вважають відомого критика французького романтизму Сент-Бева, якого цікавила творча індивідуальність письменника, його життя, звички та навіть домашня рутина, дрібниці повсякденного побуту. Сьогодні літературознавці все частіше звертаються до біографічного методу, хоча їхні погляди вже не настільки критичні, а враховують також і інші чинники, які вплинули на творчість письменника.

На відміну від вітчизняних, більшість західних теоретиків розмежовують художні біографії та біографічні романи. Останніми десятиліттями значна кількість як українських, так і зарубіжних письменників неодноразово звертається до жанру літературної біографії. Дослідниця Ірина Савенко у своїй статті «Основні проблеми документального письма в контексті літературознавчого дискурсу» справедливо зазначає: «Остання третина ХХ – початок ХХІ ст. позначена помітним зростанням інтересу до «літератури факту». Щоденники, спогади, мемуари, біографії та інші численні різновиди документалістики сьогодні не менш популярні, ніж детективи й гостросюжетні белетристичні оповіді. Динаміка творчих пошуків і дискусій як вітчизняних, так і зарубіжних критиків та літературознавців свідчить про те, що увага до літератури, яка має документальну основу, дедалі збільшується» [47, с. 128].

Різні форми автобіографій і прояви автобіографічного в мовленні утворюють разом автобіографічний дискурс. Ф. Лежен виділяє такі визначальні критерії автобіографічних текстів:

- форма мови: розповідь або проза;
- об'єкт зображення: історія особистості, індивідуальне життя;
- позиція автора: ідентичність оповідача й автора;
- позиція оповідача: ідентичність автора головному герою, ретроспективна перспектива оповіді [27, с. 109].

Серед жанрів автобіографічного дискурсу літературознавці зазвичай виділяють: мемуари (спогади), автобіографію, лист, сповідь, щоденник. Ф. Лежен наводить чіткі ознаки розрізнення автобіографії та інших, схожих жанрів, фіксуючи низку відмінностей. Наприклад, щоденнику автобіографія протиставляється різними позиціями в часі, мемуарам – об'єктом розповіді (у мемуарах це не окрема особистість), сповіді – зображенням лише внутрішнього стану людини [27, с. 113].

Головним жанром автобіографічного дискурсу є власне автобіографія, у якій події з життя автора представлені ним самим. Натомість автобіографії жанрово поділяються на художню автобіографію й автобіографічний документ.

Художня автобіографія належить до мемуарно-біографічної прози і має на меті якомога повніше відобразити події з життя автора, показати його індивідуальність, своєрідність його поглядів тощо. У художній автобіографії присутній автобіографічний герой (який не завжди є повним відображенням автора), ліричні відступи, елементи вимислу й узагальнення. Більшість автобіографій – це «не просто хронологічне викладення фактів, а літературне оформлення деталей і подій, які набувають статусу фактів у процесі створення певною людиною образу самої себе» [27, с. 115].

Автобіографія – «літературний жанр, головним героєм якого (в літературному сенсі) є сам автор». До цього жанру належать мемуари, спогади, щоденники, почасті й листування, а також автобіографічні художні твори [31, с. 10].

У Великій українській енциклопедії вказано, що автобіографія – це багатозначний термін: 1) документ, у якому особа, що складає його, описує

своє життя та діяльність у хронологічній послідовності; 2) літературний жанр, у творах якого головним героєм є сам автор. Автобіографія – основа автобіографістики. Цей масив літератури, крім автобіографії, охоплює мемуари (спогади), щоденники, листування, а також автобіографічні художні твори. Текст літературної автобіографії спирається на факти життя автора [8].

Автобіографія і автобіографічний твір – «опис власного життєвого шляху». Жанр автобіографії часто наближається до мемуарів або й переплітається з ними, коли автор від розповіді про себе переключається на розповідь про ті події, свідком яких він був. Якщо письменник розповідає про своє життя за законами типізації, вдаючись до художнього вимислу, маємо автобіографічний художній твір, як, наприклад, у спадщині Т. Г. Шевченка є й автобіографія в прямому значенні цього слова, і автобіографічна повість «Художник», зокрема багато автобіографічних елементів у віршах [29, с. 5].

Літературна енциклопедія визначає автобіографію як літературний жанр, головним героєм якого (в літературному сенсі) є сам автор [30].

К. В. Риженко вказує, що «автобіографічний дискурс творчості письменника – це генологічна парадигма об'єднаних спільною тематикою текстів митця, в основі яких самовираження та самопрезентація автора, які реалізуються через ретроспективний опис власного життя, вербалізацію досвіду, почуттів, переживань, рефлексій з приводу різних фактів і подій особистого чи суспільного життя, свідком або учасником яких він був чи міг бути». На думку дослідниці, специфічними маркерами авторської присутності в автобіографічному дискурсі є такі компоненти: презентація власного «я» автора, найчастіше гомодієгетичний спосіб нарації в інтрадієгетичній (рідше в екстрадієгетичній) ситуації, своєрідний хронотоп, співвідношення в часі між автором і описуваними персонажами, в тому числі головним героєм [46, с. 9].

Біографія та автобіографія як жанр були започатковані ще в Давній Греції. Засадничим зразком жанру прийнято вважати «Сповідь» (1782) Жан-

Жака Руссо. У перших рядках твору він проголошує: «Я розпочинаю справу, яка не має прикладу, і яка не знайде наслідувача. Я хочу показати своїм побратимам одну людину в усій правді її природи, – і цією людиною буду я. Я один. Я знаю своє серце і знаю людей. Я створений інакше, ніж хтось із бачених мною; наважуюсь думати, що я не схожий ні на кого у світі. Якщо я не кращий за інших, то у крайньому випадку не такий, як вони». Декларація Руссо підказує нам, що автобіографія – це «новий рубіж», простір для експерименту [33, с. 37].

Перша згадка про «автобіографію» припадає на 1797 рік в огляді Вільяма Тейлора на книгу Ісаака Дізраелі «Щоденники та самобіографії», в якій В. Тейлор запропонував замінити термін «самобіографія» на «автобіографія». Незважаючи на цей факт, деякі вчені вважають, що цей термін з'явився трохи пізніше, а саме в 1809 році в роботах Роберта Сауті.

Деякі вчені вважають, що автобіографічне письмо виникло внаслідок написання «Сповіді» блаженного Августина, проте досі немає чіткої концепції жанру [3]. Тільки після Другої світової війни, коли розквітнув формальний аналіз усіх напрямків літератури, автобіографію почали розглядати як літературний жанр, гідний серйозних критичних досліджень [3].

В художніх текстах автобіографічне проявляється по-різному, в залежності від ситуації спілкування, форми мови чи змісту спілкування. Більше того, автобіографічний складник може бути наявною і в творах, які не є автобіографічними за жанром.

1.2 Дослідження, присвячені творам з автобіографічним складником

Теоретичне та критичне розуміння жанру автобіографії розпочалось ще наприкінці ХХ століття з публікацією статті французького критика Жоржа Гюсдорфа «Умови та межі автобіографії» в 1956-му році. Він визначає конкретну мету автобіографії та її антропологічне значення як літературного жанру, з огляду на те, що автобіографія, відтворюючи та інтерпретуючи

життя в цілому, є водночас засобом самопізнання автора. Дж. Гусдорф стверджує, що автобіографія – це дзеркало, яке відображає особистість. Процес написання автобіографії є відображенням минулого та сучасного життя автора [70, с. 33].

Іншим відомим критиком і дослідником автобіографії є Філіп Лежен, який розробив теорію «автобіографічного пакту» – своєрідної домовленості між автором і читачем, згідно з якою автор зобов'язується розповісти правду про своє життя і читач вірить тому, що читає. Вирішальним було твердження Філіпа Лежена про те, що автобіографія – це ретроспективна прозаїчна історія реальної людини, яка розповідає про власне існування та наголошує на історії своєї особистості [33, с. 38].

Джеймс Олні, представник ранніх англо-американських теоретиків жанру автобіографії, зосередився на труднощах, що виникають при спробі визначити термін автобіографія. Він запропонував відмовитися від жанрових визначень і зрозуміти автобіографію як динамічну єдність трьох складників: авто (самості), біосу (життя) та графо (я пишу) [71, с. 3].

Сьогодні велика кількість дослідників цікавиться розвитком біографічного жанру в його історичній перспективі (Р. Елман, Л. Едел, Р. Холмс, П. Кендал). Вітчизняні науковці займаються переважно проблемами визначення основних рис біографічності тексту в цілому, а також етапами становлення біографії (С. Аверінцев, О. Галич, О. Валевський, Д. Жуков, Г. Померанцева, В. Чишко, Б. Мельничук).

Деякі роботи присвячено жанрово-стильовим особливостям художньої біографії (Н. Ігнатів, І. Акіншина, І. Савченко, Л. Овідійчук). Наприклад, Л. Овідійчук проаналізувала тексти сучасної біографічної прози для дітей: О. Гавроша: «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини у світі», Л. Ворониної «Леся Воронина про Брюса Лі, Махатму Ганді, Жорж Санд, Фридерика Шопена, Івана Миколайчука», діалогію М. Морозенко «Іван Сірко – великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий». Дослідниця виокремила такі різновиди:

- художня біографія про видатних осіб;
- історико-біографічні твори: повісті та оповідання;
- автобіографічні твори письменників.

О. Валевський [7] досліджував теоретичні і методологічні проблеми біографії як типу гуманітарного знання; Б. Мельничук [] з'ясував закономірності розвитку української біографічної літератури від часів Київської Русі до початку 90-х років ХХ ст. крізь призму проблеми історичної та художньої правди.

Наративним стратегіям художньої біографічної прози присвячені дослідження Т. Черкашиної, яка у відносинах «автор – читач» розглядає паратекстуальні особливості художньо-біографічної прози та виокремлює наступні складники паратексту:

- передтекстовий, до якого відносить ім'я (псевдонім) автора, заголовки, підзаголовки, присвяту, епіграф до всього твору, передмову;
- поміжтекстовий, що включає в себе епіграфи до частин, книг, розділів; примітки; внутрішні заголовки;
- післятекстовий, що об'єднує післятекстові примітки, епілог, післямову, позначення дати й місця написання твору, коментарі, додатки, зміст тощо [66, с. 139].

Певним практичним і теоретичним проблемам функціонування біографічних елементів у художній літературі присвячені дослідження Л. Мороз [35], що дослідила об'єктивне і суб'єктивне у жанрі літературної біографії, та І. Данильченко [17] – дослідила питання трансформації історичної правди в художню у творах української художньої біографії.

Твори з автобіографічним складником розповсюдженні як в українській літературі, так і в зарубіжній, а тому їх досліджують однаково активно.

Серед досліджень автобіографізму в українській літературі переважають, безперечно, розвідки, присвячені творчості Тараса Шевченка. Проза Тараса Шевченка, як відзначають О. Білецький, І. Айзеншток, Є. Кирилюк, Ф. Пустова, Л. Кодацька, І. Франко та ін. дослідники його

творчості, характеризується високим рівнем автобіографічності, оскільки письменник протягом тривалого часу вкладав у неї весь свій життєвий досвід. Л. Новиченко вважає, що особливістю повістей Шевченка є введення майже в кожную із них багатих і надзвичайно достовірних автобіографічних подробиць [37, с. 136]. Цю думку розділяють Ю. Івакін і В. Смілянська. Г. Грабович також зазначав, що найзагальнішою рисою повістей Шевченка є «винятково інтенсивний автобіографізм, під яким слід розуміти не лишень розповідний аспект представлення його життя, але й весь комплекс самозображення» [14, с. 103].

У дослідженні К. Мазурик [32] розглянуто проблеми становлення української автобіографіки, витoki автобіографізму творів XII–XVIII ст. Увагу звернено на форми і способи репрезентація авторського «Я» в різних жанрових модифікаціях автобіографічної літератури цієї доби. Вивчено трансформаційні процеси еволюції жанру автобіографії від зародження сповідально-спогадової традиції з XII ст. до жанрової парадигми й структурної організації автобіографічних творів XVIII ст. Проаналізовано спектр жанрів та тематичних видів автобіографічних текстів давньої української літератури. Доведено, що автобіографіка XII–XVIII ст. ще не мала системного характеру, однак твори цієї епохи визначили національну парадигму автобіографічного дискурсу XIX–XXI ст.

Актуальністю відзначається дослідження Г. Белан [5], присвячене особливостям автобіографії як джерела історико-педагогічного дослідження, зокрема під час вивчення педагогічних персоналій. У статті представлено стислий аналіз характеристик автобіографічних творів, їх основних складників.

Серед останніх можна виділити дисертацію К. В. Риженко «Автобіографічний дискурс художньої прози Пантелеймона Куліша» [46], де авторка здійснила комплексний аналіз ідейно-художніх, жанрових, структурних та стильових рівнів прози П. Куліша.

Якщо говорити про дослідження автобіографізму сучасних авторів, то варто відзначити дослідження О. Даниліної [15], в якому розглядаються прозові тексти Марії Матіос як постмодерні й автобіографічні. Увагу акцентовано на національному, індивідуальному й соціальному компонентах прози авторки. В результаті аналізу виявлено інтровертивність автобіографії письменниці.

О. Даниліна досліджує автобіографізм у творчості О. Забужко і говорить про творчість сучасної української письменниці так: «З одного боку, тексти належать до художньої літератури, документалістики і публіцистики. З іншого – в межах одного тексту нерідко поєднуються ознаки щоденника, записів, листів, біографій, автокоментаря, рецензій, літературознавчих і публіцистичних статей, спогадів, елементів белетристики і публіцистики. Усе це дає нам змогу кваліфікувати автобіографію письменниці як метажанр» [15, с. 59].

У статті В. Соболя окреслено місце автобіографічної епопеї В. Шевчука у європейському контексті. Авторка підкреслює: «Історіософічне, підсилене свідченням очевидця й учасника, осмислення феномену українського шістдесятництва прокреслюється як органічний складник європейського антитоталітарного наративу» [52, с. 156].

Загалом, в українському літературознавстві наявна велика кількість досліджень, присвячених автобіографізму у творах тих чи тих авторів. Це засвідчує актуальність цього питання, адже кожен твір якимось чином відображає життєвий досвід автора.

1.3 Структура автобіографізму як дискурсу (епоха – особистість автора та інших реальних персонажів – події)

Термін «дискурс» широко вживається в лінгвістиці на позначення зв'язного тексту разом із екстралінгвістичними факторами. У сучасній дослідницькій практиці поняття дискурс використовується й у ширшому значенні – як міжособистісна комунікація, що охоплює різні форми

соціальної взаємодії інститутів, індивідів та соціальних груп. Дискурс сприймається як інформаційний простір конкретного соціуму [Антологія].

На наш погляд, автобіографізм як дискурс має таку структуру:

1. Епоха – загальна доба, час, тло на якому відбуваються описувані події. Це спричинює появу у творі історизму, навіть якщо це не історичний твір.

У сучасному літературознавстві поняття «історизм» доволі складне й неоднозначне за своїм змістом. С. Андрусів трактує його як одну з «центральної категорій історичних наук; принцип розгляду світу та соціально-культурних реалій у динаміці їхнього становлення в часі, змінах, розвитку. Із численних значень терміна можна виокремити два основних: 1) визначеність теперішнього минулим і/або майбутнім; 2) визначеність минулого й майбутнього теперішнім. Релігійні концепції історії, як правило, наполягають на визначеності теперішнього майбутнім» [1, с. 17].

На думку Є. Нахлік, звернення автора до історизму можна охарактеризувати п'ятьма ознаками:

- тема минулого;
- суттєва віддаленість зображуваної епохи від сучасного автора і трактування її як відносно завершеної у своєму розвитку, відчутна дистанція;
- історичність (необов'язково історичність головних героїв та подій, особливо коли береться дуже віддалена епоха, про яку мало що відомо);
- історизм (до його виникнення історичних романів і п'єс не було, хоча про минуле писали більше, ніж про теперішнє);
- власне історична проблематика – виразний інтерес художника до неповторного змісту й ознак цієї епохи, саме до цієї історичної особи як історичної [36, с. 433].

На наш погляд, не з усіма цими твердженнями можна погодитися, адже історизм може проявлятися і в трактуванні своєї епохи, а не тільки віддаленої.

Історизм в літературі – це «художнє освоєння конкретно-історичного змісту тієї чи іншої епохи, а також її неповторного вигляду і колориту» [24].

Історизм літературної творчості, співвідношення історичної та художньої правди у літературному творі, цікавив І. Франка. Можна вказати такі основні положення його теорії: «розуміння історизму літературної творчості як змалювання найтонших порухів людської душі, психології людини на тлі певної історичної епохи; право письменника на фантазію, що дає можливість історичну подію «із сухого хронікарського факту зробити живою драмою»; художній пошук закономірностей та узагальнень; усвідомлення відмінних способів висвітлення історичної теми, якими є реалістичний та узагальнено-романтичний; право письменника на автобіографічний елемент в історичному творі, який слід розуміти як психологічну однотипність, певну спорідненість внутрішнього світу героя і автора» [63, с. 46].

П. Ящук надто широко трактує історизм, роблячи його майже тотожним поняттю реалізму: «Але в більш потаємному й часто неусвідомленому вигляді історизм виступає як невід’ємна ознака будь-якого справді художнього твору, бо історизм – це передусім здатність ухопити провідні тенденції суспільного розвитку, які виявляються в загальнонародних подіях та індивідуальних долях. Завдання художника – відбити найтонші відлуння загальної ходи історії в поведінці та свідомості людей. Навіть інтимна лірика насправді історична; у ліричних образах чітко виявилось конкретне значення тієї чи тієї епохи історії. Справді, художній твір, починаючи з найдавніших епопей, завжди передає історичний смисл свого часу» [69, с. 68].

Згідно з міркуваннями літературознавця, будь-який художній твір можна вважати історичним, адже витвір мистецтва так чи так утілює епоху. В більш прихованому і часто неусвідомленому вигляді історизм виступає як невід’ємна властивість насправді будь-якого художнього твору, бо він є, перш за все, здатністю охопити провідні тенденції суспільного розвитку, які проявляються в загальнонародних подіях й індивідуальних долях.

Справді, будь-який художній твір завжди глибоко сучасний; він відтворює найістотніші риси свого часу незалежно від того, якій темі присвячений – великим історичним подіям своєї епохи, інтимного життя особистості або навіть буття людини серед природи. Але органічна сучасність справжнього мистецтва є не що інше, як вираз історизму художнього освоєння життя, здатності художника охопити життя в його русі і розвитку, зобразити його як перетворення минулого в майбутнє, – інакше і не можна втілити сьогодення.

«Літературний історизм якісно відрізняється від історизму в науці. Завдання художника полягає не в тому, щоб сформулювати закономірності історичного розвитку, а в тому, щоб відобразити найтонші відображення загального ходу історії в поведінці і свідомості людей. Показати зовнішній вплив історичних подій на людські долі можна в простому документальному нарисі; роман, що обмежується цим завданням, не буде справді художнім, бо мистецтво покликане втілити конкретно-історичний зміст в цілісному образі людини. Для цього зовсім не обов'язково зображення великих подій епохи. Навіть інтимна лірика може бути історичною, якщо в ліричних образах, створених поетами, чітко висловився конкретний зміст тієї чи іншої епохи історії» [20, с. 186].

Отже, історизм є широким поняттям, значення якого залежить від контексту його існування. У межах нашого дослідження під історизмом розуміємо зверненість автора до історії та її опис, трактування і переосмислення у власній творчості.

До епохи як складника автобіографічного дискурсу належить також повсякденність, яка попри свою неоднорідність та відмінності за змістом та значенням є первинною та безумовною для всіх. Відповідно до «Філософської енциклопедії», повсякденність є цілісним соціокультурним, життєвим світом, що виражає природне та очевидне функціонування людської життєдіяльності. Повсякденність існує, але не усвідомлюється, «...вона є причиною дій, дум, пошуків всіх людей, які жили і живуть землі,

але не є помітною: це повітря, яким дихаємо; очі, якими дивимося на світ; дорога, якою ходимо щодня» [62, с. 290].

Проблемі тлумачення «повсякденної культури» особливу увагу почали приділяти у ХІХ столітті, проте як самостійна галузь вона виділилася лише наприкінці наступного століття, коли головним об'єктом пізнання стала сама людина зі своєю індивідуальністю та унікальністю. Е. Гуссерль виділив повсякденність як самостійну реальність, що має фундаментальне значення, і дійшов висновку, що ця сфера відома всім, вона проста і суб'єктивна [62, с. 291].

Сучасні дослідники в центрі уваги історії повсякденності розглядають реальність, що інтерпретується людьми і має суб'єктивну значущість як цілісного життєвого світу; дослідження цієї реальності, поведінка та реакції на події. Культурологічні та історичні дослідження повсякденності охоплюють різні людські прояви життєдіяльності: побут, житло, поведінку, мову, спосіб життя.

2. Особистість автора та інших реальних персонажів. Вони можуть мати, але можуть і не мати безпосереднього втілення у тексті (будучи відображеними в образах інших осіб), однак в будь-якому випадку автор проявляє себе як творець тексту, а тому можемо бачити його думки, погляди, трактування подій, і тому бачити його сутність.

Структуроорганізуючим центром автобіографічного твору є образ автора, який з'являється у процесі авторського мовлення, з якого здійснюється спілкування автора з читачем.

Слід зазначити, що образ автора в художньому тексті – одна з дискусійних і досить вивчених проблем філології як з позиції лінгвістики, так і з позиції теорії літератури. Більшою мірою образ автора проявляється і викликає інтерес, коли йдеться про персональний дискурс наратора, в якому ми бачимо референтну картину, що висвічує самого автора. «Образно кажучи, в промені прожектора тінню кидається неспокійне серце художника.

Мова йде в таких випадках не про уточнення та живопис того, що записано в скрижалях, а у баченні самого себе на тлі непорушного» [74].

Автобіографічний літературний текст є базовим компонентом автобіографічного дискурсу, що реконструює життєвий шлях, особисте «я», і в якому взаємодія між автором та віртуальним читачем здійснюється за допомогою художнього твору. Автобіографічний дискурс – це суб'єктивний творчий акт, де автор сприймається як дискурсивна особистість, тобто як мовна особистість, породжує певний дискурс від першої особи. Образ автора, наратора та головного героя жанру літературних спогадів, на думку видатного філолога В. В. Виноградова, «є одночасно і відбитком творчої свідомості його дослідника чи шанувальника і – водночас – відображенням об'єктивних якостей художніх властивостей стилю та особистості самого предмета вивчення» [9, с. 156].

Осмилюючи категорію «образ автора», слід визнати, що це поняття в літературному тексті з класичною формою оповідання складається з двох складників точок зору: автора та створеного ним оповідального суб'єкта. У творах «особистого» жанру автор і оповідач представляють єдине ціле, перш за все з погляду їхньої повної ідентичності. Суб'єктивне «я» розкладається на два рівні його вживання: дискурсивний та наративний. Сама наратологія розпадається, так би мовити, на дві дослідницькі практики: аналіз наративних рівнів та аналіз рівнів дискурсивних. На першому досліджуються різні наративні рівні (наприклад, конкретний автор – конкретний читач, абстрактний автор – абстрактний читач і т.под.) щодо їх макрорівня художньої комунікації літературного тексту [9]. Якщо говорити безпосередньо про рівень аналізу дискурсу, то в ньому «аналізується мікрорівень різних дискурсів, що містяться в тесті твору, та їх взаємовідносини (наприклад, дискурсу тексту та дискурсу персонажів, дискурсу про дискурс, дискурсу в дискурсі [своєму чи чужому])» [9, с. 31].

Враховуючи, що творцем автобіографії рухає «потреба перетворити себе самого на лабораторію спостереження над людством» [74, с. 224], автор

збирає навколо себе специфічний набір деталей життя та особливостей своєї особистості з погляду самого автора, для їх відображення у тканині художнього тексту.

На думку французького філософа Мішеля Фуко, постать автора покликана об'єднати та встановити зв'язок розрізаних та випадкових висловлювань у дискурсивну форму. Інститут автора цікавив Фуко саме з позицій мовного втілення у художній мові, наголошуючи, що має на увазі мова, «яка повинна прийматися цілком певним чином і має набувати в цій культурі певного статусу» [64, с. 21]. Безумовно, що авторський дискурс у художньому тексті виступає передусім як «демонстрація особистості його творця» [64], автора твору.

Створення автором життєвого шляху описуваної особистості складає основні системи подій, що відбулися в її житті. Слід особливо наголосити, що автор як дискурсивна особистість вже в процесі породження повідомлення має чіткий образ свого конкретного чи соціального адресата (читацьку аудиторію у разі художнього твору) і може залишатися «комунікативною особистістю навіть після своєї смерті, за умови, що створений нею дискурс залишається соціально значущим» [64, с. 63].

Ще раз зазначимо, що авторська присутність у тексті має складні та різноманітні форми, оскільки ґрунтується і на відношенні автора до реальної дійсності, і на його розумінні створеного ним світу твору. Характер і методи спілкування автора з читачем протягом усієї розповіді відбивають процес формування образу автора, сприяють розкриттю його ідентичності. Презентація себе передбачає різноманітний характер уявлення: від констатуючого, що хронологічно послідовно представляє ті чи інші факти з життя персонажа, до психологічно-емоційного, що характеризує емоційний стан героя, його почуття і настрої. «Це не автопортрет, це автоінтерпретація» [64, с. 39] у процесі творчого самопізнання, яке, на думку М. Фуко, «є творіння свого унікального життєвого світу, який, своєю чергою, стає джерелом розвитку всього світу культури. <...> У творчому самопізнанні

життєвий світ – це засіб розширення світу культури, збагачення його новими смислами. Геній, пророк, месія – це «сильний суб'єкт», який творить культурну реальність у вигляді актуалізації свого власного життєвого світу. Тепер створені ним знаки, знаки його життєвого світу стають надбанням інших людей, через призму яких вони пізнають своє буття (екзистенцію)» [64, с. 118–119].

Підкреслимо, що створюючи свій власний образ, автор автобіографічного твору представляє насамперед унікальний досвід самоусвідомлення та самопізнання себе як окремої людини, як особистість. Уявлення себе – це не лише факт самоідентифікації, а й ланцюг самооцінок. Проблема автора автобіографічного твору та його образу цікава ще й тим, що вкрай важливо зробити не лише ідентифікацію оповідача та головного персонажа, а й, передусім, самого автора. Автор та його образ у межах суб'єктивованого оповідання, категорія, безумовно, значуща, оскільки «в образі автора, як і фокусі, сходяться все структурні якості словесно-художнього цілого» [9, с. 211].

3. Події – це безпосередньо ті сюжетні лінії, які створює автор, і які є відображенням його реального життєвого досвіду чи досвіду, з яким він був знайомий.

Вивчення автобіографічних спогадів – один із способів пізнання як внутрішнього світу особистості, індивідуальної системи цінностей та смислів, так і об'єктивних обставин розвитку людини. Автобіографія демонструє ті форми взаємодії особистості зі світом, які для неї актуальні та значущі. У тому, які спогади включаються в автобіографію як історію свого життя, проявляється смислова система особистості. Ті події, якими людина описує своє прожите життя, свою роль у ньому, багато в чому відбивають головні цінності особистості, визначають зону найближчого розвитку.

Якщо повернутися до наративної теорії, де текст є життям людини, то виявимо великі можливості автобіографічного тексту як засобу вивчення та розвитку особистості. Автобіографічний текст може виступати у трьох

іпостасях: як результат, що максимально підходить для вивчення; як процес, який передбачає здійснення внутрішньої роботи зі структурування, усвідомлення та створення особистого досвіду; як мотив, рушійна сила, що породжує потребу у створенні нового тексту, нового сенсу [64]. Якщо суб'єктивне значення чогось є сенс, то автобіографія є система смислів, представлена значущими подіями. Якщо під одиницею аналізу особистості розуміти сенс, то автобіографія є результатом та процесом роботи смислової системи особистості. Особистість у досліджуваному контексті представляється нам як інтегративна система, що об'єднує події щодо їх суб'єктивної значущості та конструює автобіографію людини, а автобіографія – як засіб самовираження, самореалізації, самоактуалізації особистості [64].

Отже, можна визначити автобіографічний текст як структурований зміст, що відображає процеси самовираження, самореалізації та самоактуалізації особистості, через опис особистісно значущих подій. Крім поняття автобіографії, нами використовується поняття історії життя. Історія життя відрізняється від автобіографії за трьома параметрами:

1. Історія життя передбачає велику міру структурованості, свідомості особистого досвіду. Це певний результат роздумів, результат. Автобіографія в момент свого створення не має уявлень про кінцевий результат і є моментом безпосереднього виходу несвідомого в текст.

2. Автобіографія більшою мірою залежить від життєвого стану, від мотивації особистості, а також тісно пов'язана з тим, що людина хоче розповісти про себе, ким вона хоче бути в даний момент у цій ситуації. Історія життя передбачає виділення загальної, центральної стратегії й починається з визначення центральної лінії оповіді, а автобіографія, як правило, подібним усвідомленням закінчується.

3. Історія життя більш прив'язана до об'єктивних подій, стійкіша, ближча до поняття стратегії, життєвого сценарію, Я-концепції. Автобіографія більш рухлива, спонтанна, вже пов'язана з несвідомим, ближча до поняття

образу-Я. Автобіографія є деяким актуальним переживанням історії в цей момент часу в даній ситуації.

Як у будь-якій структурі, в автобіографічному спогаді є одиниця аналізу – подія [64]. Спогади можна визначити як процес відтворення (актуалізації) елемента минулого досвіду, зумовлений наявним станом особистості та спрямований на роботу з цим станом (посилення чи ослаблення, інтеграція, аналіз та ін.). Тут чітко простежується зв'язок минулого, сьогодення та майбутнього. Ми отримуємо минулий досвід, знання, які є релевантними справжньому, теперішній ситуації і, на наш погляд, будуть корисні для майбутньої поведінки, дії [72, с. 66]. Автобіографічне враження актуалізує ті елементи минулого досвіду, які необхідні збереження цілісності Я-особистості.

Ми можемо визначити автобіографічне враження як процес добування елементів минулого досвіду, зумовлений актуальним станом особистості і спрямований на майбутню дію, що забезпечує динаміку особистості. Спогад, як і текст, може бути представлений як результат, процес та спонукання до дії.

Автобіографічне враження – це завжди враження про подію. У контексті теоретичного аналізу досліджуваної проблеми ми залишаємо за собою право використовувати обидва терміни як такі, що належать до єдиного феномену, проте під час виділення одиниці аналізу автобіографічного тексту ми принципово використовуємо поняття «автобіографічна подія», оскільки акцент ставимо не на когнітивний складник даного процесу, а на смислову.

Дж. Квіглі під подією розуміє «певним чином завершену ситуацію» [73, с. 29]. Подія впливає із ситуації як її реалізація, як один із наслідків ситуації, що виявляється в плані особистісної історії значущою для суб'єкта. Більшість авторів розуміють подію як нове для суб'єкта буття, якість зрушення буттєвості, що породжує і зрушення свідомості цієї буттєвості; як щось, що приводить до змін, суттєвих у контексті всього життя особистості [73, с. 32].

Отже, можна назвати основні властивості автобіографічної події:

- значимість для особистості;
- зв'язок із змінами у життєдіяльності особистості;
- приналежність до складної системи суб'єктивної картини життєвого шляху;
- представленість у спогаді усвідомлених та неусвідомлюваних компонентів досвіду;
- свідомість у контексті всього життя особистості.

Автобіографічна подія як одиниця аналізу тексту представлена двома основними елементами: описом ситуації та осмисленням ролі цієї ситуації у життєвому шляху особистості. Саме осмислення ролі ситуації робить її подією особистості. Крім того, міркування про зв'язок минулої події із сьогоденням та майбутнім, представлені в автобіографічному тексті, є головною відмінністю автобіографічної події від події взагалі.

Наведені положення дають змогу зробити висновок, що автобіографія як текст конструюється на основі: соціокультурного контексту, в який включена особистість; актуального стану особистості, цілей і мотивів (яким я хочу бути для тих, кому розповідаю); особливостей зовнішньої ситуації; особистісних особливостей; особливостей виконуваної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ВІДТВОРЕННЯ ЕПОХИ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА ТА ЇЇ ПРОБЛЕМ У ТВОРАХ «КЛЯСА», «ХРЕЩАТИК-ПЛАЗА» ТА «СНИ НЕОФІТА»

2.1 Побутова емблематика епохи у творах (повсякдення, одяг, їжа і т. ін.)

Історична епоха є в будь-якому художньому творі – історичному чи неісторичному за своєю тематикою. В більш прихованому і часто неусвідомленому вигляді історизм виступає як невід’ємна властивість будь-якого художнього твору, бо він є, перш за все, здатністю охопити провідні тенденції суспільного розвитку, які проявляються в загальнонародних подіях й індивідуальних долях. Справді, будь-який художній твір завжди глибоко сучасний; він відтворює найістотніші риси свого часу незалежно від того, якій темі присвячений – великим історичним подіям своєї епохи чи інтимному життю особистості.

Реалістична проза є різновидом картографії. Вона переносить довкілля на папір, описує його межі та тектоніку. Оскільки життя набагато більше рельєфне, ніж географія, то не дивно, що життя великої та багатолюдної України відображене в українській прозі не досить добре. Досі в загальноукраїнському літературному дискурсі не згадувалися цілі регіони в певні епохи їх розвитку, а ті, про які йшлося – дуже часто лише в загальних рисах, а не в точному й детальному відображенні (наприклад, романи «Кварцит» О. Досвітнього, «Зоряна фортеця» О. Донченка, «Помилка» С. Скляренка). Тому дуже приємно, коли в загальноукраїнському літературному контексті з’являється якась *terra incognita*, особливо, коли авторові вдається наповнити свої тексти змістовним багажем, як це зробив Павло Вольвач.

В. Кравченко відзначає, що романи «Кляса» (2002), «Хрещатик-плаза» (2013), «Сни неофіта» (2016) «прочитуються як історія життя людини» її покоління, хоча «хронологія романів порушується хронотопом останнього –

«Сни неофіта», який логічно займає проміжну нішу між «Клясою» і романом «Хрещатик-плаза» [25].

«Кляса» – це роман, що зображує пролетарське Запоріжжя, Другий Шевченківський мікрорайон. Час – кінець вісімдесятих років, у якому поєдналася дивна суміш свободи й несвободи. Повсякдення епохи у цьому творі описано досить добре, оскільки книжка описує один день з життя молодого хлопця.

Вісімдесяти роки стали особливим періодом у житті радянського українського міста, адже це було останнє десятиліття існування Радянського Союзу. Цей період ознаменувався проникненням та поширенням елементів західної свободи, навіть розгульності, що зображує у своєму творі П. Вольвач: «Так у нього завжди буває з похмілля – вчора він був з Козаком і Єгором в «Біді». Весь вечір там тліла по закутках якась безпричинна бійка, то затухаючи, то знов спалахуючи, і Павло теж виникав в різних місцях, розтягуючи переплетені клубки тіл. Навіть сам вдарив одного типа з першого мікрорайону, якого вони з Єгором звать між собою Кондуктором. Колі Кугуту хтось розбив порожню пляшку на голові» [10].

Свобода вперше за довгі десятиліття почала з'являтися і в друкованому слові: «єгорівські батьки передплачують журнали «Новий мір», «Знамя» і «Юность», довільний джентльменський набір радянської «прогресивної інтелігенції», там часто друкуються твори з «шухляд», про табори і сталінські репресії» [10].

Незважаючи на елементи свободи, 80-ті роки – це все ще роки СРСР, коли людина робила те, що від неї вимагалось. Навіть у наш час звучить думка, що за СРСР заводи працювали, всі були зайняті (хотіли вони того, чи ні). Це також показує у своєму романі П. Вольвач: «Трудовий фронт, про який згадував Гусак, для Пашка почався рано. Він працює з шістнадцяти років, але всі свої місця роботи сприймає як тимчасові. Коли він іде на завод, завжди думає: «Невже це на все життя?!» З багатьма речами Пашок звикся, тільки не з тоскністю прохідних» [10]. Тобто роман малює загальний образ

епохи – трудові будні, які хочеш не хочеш мусиш проходити, розгулля після роботи чи на вихідних, просвітки свободи, з якою радянська людина, яка звикла до постійного підпорядкування, не знала як впоратися.

У романі «Хрещатик-плаза» натомість середовищем існування головного героя стає Київ – місто, яке не лише має історію та інфраструктуру, це люди, які щодня роблять його кращим: різночинці, політики, спортсмени, знамениті письменники, митці, дисиденти тощо. Це автобіографічний момент, адже дійсно, після життя і роботи в Запоріжжі П. Вольвач переїжджає до Києва. Щодо цього О. Соловей пригадує: «я був насправду засмучений, коли дізнався, що П. Вольвач влітку 1999 року перебрався до Києва. Пригадую з цього ж приводу рефлексії І. Бондаря-Терещенка у рецензії на «Кров зухвалу» П. Вольвача. І думаю нині – столиця може знищити того П. Вольвача, який так несподівано з'явився перед нами зі своїм «Маргінесом» 1996 року. Бо він – поет Запоріжжя, поет Сходу, махновської вольниці і заводських задимлених труб. Це типовий маргінальний поет, у якого слова пішли горлом так, як іде часом кров. Київ же цього не потребує» [53]. Отож, дослідник відзначає труднощі з якими міг зіткнутися провінційний автор у столиці, але стверджує, що «прив'язка до Києва у випадку Вольвача є логічною. Йому потрібен конкретний ґрунт, той особистий простір, у який він пустить коріння... Що є такого у Києві, чого немає у інших містах? Життя і смерть, любов і ненависть, бруківка і вулиці, будівлі, водойми, люди і вічна ріка серед пагорбів, – здавалося б, усе це має значення хіба що для самих киян. І так було ще до недавнього часу. Революційна зима 2014-го все змінила, скасувавши попередній образ-дискурс міста, як чужий і сторонній, явивши натомість інший Київ, у якому б'ється живчик всієї нації.» [56]. Опозиція «Запоріжжя/Київ» у романі – умовна, і щодо неї погоджуємося з думкою О. Солов'я, який влучно відзначає: «Будучи вже киянином, письменник написав роман про Запоріжжя («Кляса»), а за десять років – роман про Київ («Хрещатик-Плаза»). І це так само – обидва його береги, зцементовані міцною й добrotною прозою. Цей

дискурс апелює до чогось аж надто патосного (як от ідея соборности), але бувають випадки, коли не варто боятися патосу, коли він є продуктивним і навіть доречним. І випадок Вольвача – саме той випадок» [56].

Головний герой живе в одному офісі, працює в іншому, мріє про відрядження в іншому, закордонному, офісі, бо він уже так близько до мети: до невимовної, нав'язливої мети, яка не має нічого спільного з офісами, а залежить на них. Формально це роман про одну з радіостанцій (а точніше її офіси), одну з тисячі егоцентричних систем. Але передусім це роман про людину, яка визирає крізь перегородку в редакції, щоб краще побачити місто, країну, світ; все це велике, розіп'яте і парадоксальне життя має присмак гіпсокартону, а його важливість вимірюється одним критерієм: воно або дзвенить у повітрі, або ні: «Здавши зміну Олексі, я тинявся по закутках Радіо, від босняків до білорусів із чеченцями, а більше гуляв містом, червоніючи або чорніючи футболкою щораз із глибших завулків» [13].

У романі «Хрещатик-плаза» можемо простежити історію журналістики в УРСР. Переломним моментом, як в історії країни, і в історії журналістики радянського часу став квітень 1985 року, коли прийшов до влади М. Горбачов, який повністю змінив курс подальшого розвитку. Журналістика доперебудовного періоду мала виключно пропагандистський характер. Сам за себе говорить той факт, що ЦК КПРС визнав радянських журналістів головними підручними партії. ЗМІ тримали у свідомості громадян картину спокійного життя у країні. Натомість період до 70-80-х років ознаменувався небувалим зростанням кількості видань та їх тиражів. З'явилася велика кількість нових видань з різною тематикою. Таке зростання друкованої публіцистики наблизило країну до позиції найпопулярнішої країни світу.

Незважаючи на зміну кількості друкованих ЗМІ у Союзі, теми, які висвітлювалися на їхніх сторінках, залишалися непорушними. Як і раніше, журналісти та письменники прагнули виховати у своїх читачах патріотизм, чесність, порядність. Зросла роль такого художньо-публіцистичного жанру як нарис. І хоч журналістика того періоду не могла похвалитися гострою

соціальною критикою, прагненням адекватно відобразити суперечливі процеси, що відбувалися в країні, вона все ж таки залишалася яскравою та громадянською.

Описуючи стан ЗМІ в цей період, не можна не торкнутися телебачення і радіо, що активно розвиваються. До 1985 сітка радіомовлення охоплювала всю країну, а телевізори у своїх будинках мали близько 90 % населення.

Квітень 1985 став переломним історичним кордоном для країни в цілому і для вітчизняної журналістики зокрема. Курс на оновлений соціалізм та його ліберальне ставлення до ЗМІ підняв інтерес народу до публіцистики. Перебудова підключила усі засоби масової інформації до пропагування нового курсу. Висвітлювалися всі дрібні події, пов'язані з прискоренням НТП, реконструкції виробництва, програми боротьби з дефіцитом товарів народного споживання, а акцент робився на тому, щоб привести кожного читача до процесу побудови «нового соціалізму». Усе це показує у своєму романі П. Вольвач, транслуючи епоху не так загально, як крізь призму життя окремого журналіста та його оточення: «У бюро багато обізнаних людей, звідкись вони прочули про конфлікт, хоч інформаційних повідомлень з цього приводу не траплялось. ... на четвертому поверсі, де найвища концентрація поінформованості, я з'являюся мимохідь» [13].

Матеріалом для роману став досвід роботи письменника на радіо «Свобода». Сам автор про роман казав так: «Це важливий шматок життя, який я прожив. Роман був у пучках рук. Залишилася справа за малим – сісти і написати. Розтяглося це на 9 років. Цей роман відрізняється від «Кляси» тим, що в першому йшлося про Запоріжжя, індустріальну околицю, братву, пролетаріат, людей, які виготовляють шестірні, це були герої кримінальної хроніки, вони більш темпераментні, природніші» [48].

Нова реальність неможлива без побудови іміджу міста, який стимулює оповідача до успішного Олімпу. Оповідач має право навмисно спотворити правду реципієнту, але є правдивим у кожній зображеній рисі та деталі. Запоріжжя відштовхувало «я» своєю безнадійністю, апатією, тому він

звернув свій погляд на столицю. Головний герой успішно реалізується в Києві: професія журналіста вимагає щоденного спілкування, потоку інформації щохвилини. Успішність у такій професії підтверджується якістю представленої інформації. Новий простір означає нові можливості, знайомства, корисні зв'язки, що простежується в романі П. Вольвача.

Роман «Сни неофіта» є своєрідним завершенням трилогії. Він розповідає про 1990-ті роки у Запоріжжі, рідному місті автора, і зв'язує між собою події першого роману «Кляса» та другого – «Хрещатик-Плаза». Роман об'єднує із двома попередніми головний герой та автобіографічний зміст. Фактично, «Сни неофіта» балансують на межі між романом і мемуарами.

90-ті роки – це вже трохи інша епоха, аніж у «Клясі». Остаточний і безповоротний розвал колись могутньої держави СРСР безповоротно змінив погляди і побут людей. І, звичайно, перші зміни на шляху до капіталістичного суспільства найбільше торкнулися великих міст, у тому числі Запоріжжя. Самі собою, як їх прозвали «лихі 90-ті» роки, багато в чому виявилися вирішальними. Країна невпевненими, але швидкими кроками рухалася до західного капіталістичного способу життя. Приміряла модний одяг, розчаровувалася і багато разів ударялася. На дорогах стало додаватися машин, бо купити машину тепер міг будь-хто. З'явилася можливість заробити так звані «швидкі гроші», стовпи, зупинки та стіни під'їздів рясніли найрізноманітнішими оголошеннями, а з постійної роботи містяни або звільнялися самі, або їх скорочували. У 90-ті роки можна було або відразу розбагатіти, або дуже швидко залишитися ні з чим, або ж тягти важке безгрошове існування, що спонукало шукати роботу не за фахом, отриманим ще за радянської спілки: «Перебування при грошах, особливо при великих грошах, не означає ще володіння ними. Це Павло засвоїв ще з магазинних часів» [12].

Швидкими темпами розвивалося приватне підприємництво. З'явилася велика кількість комерційних наметів. Треба сказати, що комерційні намети стояли скрізь, практично всі центральні вулиці міста рясніли наметами

різних форм. Продавалося все що завгодно: напої, цигарки, продукти, піріжки, музичні CD-диски, дрібна побутова техніка, вздовж кожної вулиці хаотично стояли кіоски. Персонажі роману «Сни неофіта», у яких усе було розписано наперед, від «первой получки» до «последнего путі», вирвалися на «волю». Комусь повелося потому на краще, комусь на гірше, але описувана епоха змусила їх бути пластичними.

Неспокійна епоха 90-х років прописана у книзі «Сни неофіта» дуже щільно – на різних рівнях. Текст насичений багатьма моментами, які дають їжу людським рецепторам, коли справді відчуваєш, що перебуваєш у щільному потоці цього часу. Персонажі твору – новачки (неофіти), які відкривають нове життя. Їхні пригоди, кохання, зради, крах влади, відкриття шляхів. Тобто якийсь подих нового – тривожного чи трагічного – але нового.

Сам П. Вольвач про епоху, зображену у творі, у своєму інтерв'ю сказав так: «Мене запитують, а чому саме 90-ті? Відповідаю, що це важливо. 90-ті самі по собі дуже цікаві, бурхливі, насичені, драматичні. Для дуже багатьох старших людей – це трагічні часи. Вони привідкрили шляхи. 90-ті – це чернетка нашого нинішнього життя. Все, що є сьогодні (феодальний чи капіталістичний лад), було закладено і прописано у 90-тих. Всі ті люди (5 чи 10 сімей), які тепер тримають 90 відсотків суспільного багатства, родом з 90-тих. А також і ті, які тепер порпаються у смітниках. І навіть в українсько-російському протистоянні ключові вузли були закладені в тих самих 90-тих» [40].

Епоха 80-х та 90-х років, відображена у досліджуваних романах П. Вольвача, твориться не лише завдяки загальним розповідям про стиль життя персонажів, їх рутину. Важливу роль також відіграють дрібні деталі – радше вставні, описові – завдяки яким у сукупності постає зображуваний історичний період. Насамперед, це відображення архітектурних уподобань епохи, а саме різноманітних будівель та споруд: «Що не роби, куди не йди, а все рівно вранці вирушати до прохідної заводу «Іскра», де в будівельному цеху дзижчать електропилки, врзаючись в дерево, і з гучномовця кричить

диспетчер Сергованцев» [10]; «...за кілька хвилин піднімався ліфтом на п'ятий поверх. Тісна кабіна, схожа на антикварний шифон'єр, із запахом темного дерева й дзеркалом над наївним поручнем, як і весь тутешній антураж, малювали в уяві розвідників старої формації» [13].

Назва однієї з будівель, а саме Хрещатик-плаза, навіть стала заголовком другої книги П. Вольвача. Приміщення було збудовано в 1960 році, а реконструйовано під офіси – в 1999 році. Саме це приміщення стало певним символом та відображенням перехідного періоду, коли в Україні починав виникати бізнес та зароджувалися капіталістичні відносини.

Називання споруд, будівель та установ у романах П. Вольвача дає змогу створити правдивий розповідний фон, а також здійснити логічний виклад подій та створити інтригу, розгорнути сюжет. Різноманіття споруд та будівель, відображених у романах, показує також українсько-радянські будівельні традиції, розвиток індустрії різноманітних послуг.

Ще один аспект побуту – гастрономічна культура, тобто їжа та усі процеси, пов'язані з нею. Їжа – невід'ємний атрибут людського існування, що відображається не лише на побутовому рівні, а й у багатьох інших виявах культури. По-перше, П. Вольвач правдиво відображує традиції радянського міста, згідно з якими їжа більше не сприймалася як щось гостинне, а була лише перервою між роботою та способом вгамувати голод. У романах відображено назви страв та напоїв, які були найбільш поширеними серед звичайних людей в описуваний історичний період: докторська ковбаса, котлета по-київськи, піріжок, лимонад, квас, «сухое красное» та ін. Аналіз романів засвідчує, що автор здебільшого використовує радянські страви, що дає змогу підкреслити колорит, показати радянське гастрономічне повсякдення 80-х – 90-х років.

До побуту належить й одяг та предмети особистого користування: «махровий імпортований халат, як з каталогу «Отто»», «пательє-о-о-орте джінси» [10], сарафан, піджак і звісно, спортивний костюм.

Яскрава сторінка життя міста 80-х – 90-х років – молодіжні субкультури. З настанням епохи гласності вони почали активно розвиватися. Перша і, мабуть, найнешкідливіша – це металісти. Учасники руху об'єднувалися навколо музики у стилі Metal, яка проповідує самостійність, впевненість у собі, культ сильної особистості. Любера – це ще один рух, що виник у Люберцях і поширився на весь СРСР. Представники цього руху займалися культуризмом, боксом, іншими бійцівськими видами спорту. Носили характерний одяг: шкіряні куртки, білі сорочки з чорними вузькими краватками та широкі картаті штани. Любера відрізнялися агресією до всіх інших неформальних рухів. Відголоски цих рухів бачимо у творах П. Вольвача: «Малий – типовий гопник, «любер»» [10].

Відображує автор і клас наркоманів, який у 80-х роках в СРСР лише почав з'являтися: «Наркоманів на районі повно. Ларочкін, Міша Циган, Абрек, Мердич, Сорока, Женя Жміль, Рудик, Ювелір – море. Наркомани, як правило, не п'ють і вічно кудись поспішають зграйкою заклопотаних хортів. [...] У «Біду» вчора Пітома з Ванею Кузнецем принесли целофановий пакет дурі, й Пашок пам'ятає, що курили весь вечір, в перервах між бійками. В «Біді» навіть фойє і туалет пропахли макухою» [10].

Автор показує середовище існування цих соціальних груп, яке хоч і вписується в межі міста, проте є відокремленим від решти людей: «Ми теж з фавел. З мафіозних усяких Січіль. З димних окраїн, околиць із стінами в розводах плісняви і натягнутими через вулицю, від вікна до вікна, шворками з мокрим ганчір'ям. З бандиткуватих Байї, з нижнього міста» [10].

Певна річ, 90-ті роки знані розквітом бандитизму, і П. Вольвач відображує цю соціальну групу досить добре: «він належав до західноукраїнських бандитів, скажімо, до коломийської бригади рекетирів. Для мукачівських, про яких нам встигли розповісти як про одних з найодіозніших і архаїчних, в нього було забагато шарму» [13]. У романі «Сни неофіта» один Медведь чого вартий, та й інші там – не гірші: «Вони, оці хлопці, которі судимі, – вони дуже сильно нервенні», – казала при одній

оказії Медведєва мати), як не обійдеться і без поножовщини, рекету та терпили з доларами» [12]. Це стосується і політичних діячів: «Торік на митниці у Дніпропетровському аеропорту була затримана бізнес-леді Дніпропетровська, висхідна політична зірка з тисячами доларів у дипломаті. Незадекларованими, певна річ» [12].

Взагалі який типаж люмпена-бандюка кінця вісімдесятих? Це «вибуховий темперамент і успішна боксерська юність» із «сорочкою завязаною на пупі і гребінцем в задній кишені штанів, щоб пластмасова ручка тирчала й полискувала» [10].

Так, П. Вольвач детально описує життя на дні, побут пролетарських районів промислового мегаполісу періоду перебудови. Усі ці «дерев'яні масиви» зі «стінами, вкритими пліснявою та обвішаними мокрими ганчірками через вулицю від вікна до вікна», темними кутками та новобудовами, постійними викидами з довгих заводських труб, є ідеальним місцем для розвитку місцевих бандитських елементів і наркоманії.

Мова – це також важливий елемент епохи. П. Вольвачу необхідно було точно передати колорит літературної та розмовної мови 80-90-х років. Він прагнув до того, щоб у романі звучало «ехо» голосів зображуваної епохи і, на наш погляд, досяг цього. Середовище, у якому перебуває наратор, характеризується специфічним мовленням: це і суржик («– Шо, знову десь встряв?»), і сленг («– Тотальний недогрьоб!» [13, с. 27], «...в хлєбало садануть» [13, с. 81], «Я приперся неголений» [13, с. 262], «– Ти шо, Килино, тобнулась?» [13, с. 265]), і вульгаризми («Знає, сука, кого можна чіпати, а кого, бляха, ні!» [13, с. 109]). Звісно, що лише відділяючись від СРСР, Україна мала в своєму лексиконі значну кількість росіянізмів: «Та не отвлекайся, Малий, на цю Бацилу» [10], «І шось йому тісно лежать, понял» [10], «А шо, я по лагерній привичці, хаваєм же разом, значить – сім'я. От у нас на общем режимі, на Полтаві...» [10].

Незважаючи на порівняно плачевну ситуацію із розмовною мовою містян, у романі дуже багато поетизмів, які відображують як автора-митця,

так і компенсують велику кількість ненормативних мовних елементів: («під цвіркунів і при зеленому місяці», «Єгорівська кучма, світла й шорстка, як посохлий під зиму очерет», «подорожуючи тисячоліттями, наче салатами й чарками на столі», «туманне море, пропахле ставридою», «Димне, аж біле, сонце низько висить над мерехкими, наче вкутаними в марлю, зеленоярівськими узвиштями. Між листяного моря кущаться тіні, густосиніми проваллями залягаючи між будинків, а вгорі, по верхівках, вже тонко маститься золотаве із сріблінкою світло»). Окрім штивного, образного мислення в романі багато простонародних фраз, суржика і народної мудрості («лох слойоний», «чамор притрушений», «під лежачий камінь водка не тече»). Звісно, що це відображує епоху та ментальність, психологізм її мешканців.

Отже, епоха у романах «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» показана досить добре, адже П. Вольвач відображує основні соціальні стани, серед яких робітники, політики, бізнесмени, бандити, молодіжні субкультури та ін. Основну увагу зосереджено на молоді, саме крізь призму її бачення описуються політики та бізнесмени. П. Вольвач описує повсякденне життя і побут Запоріжжя та Києва 80-90-х років. Картина повсякдення створюється не лише завдяки загальним розповідям про стиль життя персонажів, їх рутину, а й завдяки майстерним описам житла, одягу, предметів особистого користування, їжі та ін. Важливе значення відіграє також мовлення персонажів як відображення настроїв, ментальності та психології епохи.

2.2 Відображення суспільно-політичних проблем доби, у якій живе автор

Відображення будь-якої історичної епохи неможливе без відтворення її проблем та негараздів. Навіть якщо твір показує життя однієї людини, вплив епохи буде відображено у тих чи інших потребах та перипетіях долі.

Як ми вже визначили, трилогію «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» можна визначити як індустріальну прозу. Індустріальна проза у світовій літературі сягає корінням у раннє британське вікторіанство. У той час багато авторів – Бенджамін Дізраелі, Елізабет Гаскелл, Чарльз Кінгслі, Чарльз Діккенс – почали активно змальовувати індустріальну тематику. Актуальною на той час була тема соціального запиту та страйкових рухів. Побут робітників описувався коротко, акцент робився на викритті різних сторін експлуатації. Натомість у Радянському Союзі індустріальний топос усвідомлювався як романтичний: ідеалізація праці з метою побудови соціалізму. Прояви антиутопії траплялися рідко, але вони не могли протистояти лінії державного управління літературою. Для радянського промислового роману було нетипово замикатися в колі якогось мікросоціуму. Перспектива завжди була на універсальному рівні світлого комуністичного майбутнього [58, с. 67]. На відміну від радянського індустріального роману, сучасна індустріальна проза обмежена мікросуспільствами, натуралістична за сюжетом, мовою і звісно проблемами.

Твори П. Вольвача можна вважати перехідною моделлю індустріальної прози. За основу тут взято досить герметичний мікросоціум міста та мікрорайону, всі сюжетні лінії переплітаються. Твори характеризуються високим натуралізмом. Отже, загальна парадигма творів вказує на сучасну західну модель промислової прози. Проте головний герой виявляє свою тотальну приналежність до байдужого люмпенізованого суспільства і грішить роздумами про національні та загальносуспільні проблеми.

Кінець 80-х років, як ми вже визначили раніше, став переломним для суспільства. Роман «Кляса», дія якого розгортається в той час, став поворотним моментом у парадигмі індустріального роману в українській

літературі. Більшість сучасних українських романів написані з погляду письменників і про життя письменників. Рідко зустрічаємо прозу, де йдеться про інші верстви українського суспільства. І саме П. Вольвач зумів поставити індустріальне Запоріжжя на карту сучасної української прози.

Найперша та напевно найвагоміша суспільно-політична проблема, яку підіймає автор у творі (і у двох пізніших романах) – це проблема незалежності України та її дерусифікації. Це також мовне питання, яке є актуальним і в наш час. Усі ці проблеми тісно між собою пов'язані, одна зумовлює іншу, і без їх розв'язання автор не бачить сильної і незалежної України.

Роман «Кляса» відображує час, час коли Україна вкотре перебувала на шляху до своєї незалежності. Головний герой твору бухає з «корешами», працює на заводі, кохає жінку, одним словом, живе звичайне, хоча й досить насичене життя. Але одночасно він малює, пише вірші та любить Україну й українську мову. Це, мабуть, від батька та дядьків що були патріотами та передали йому дух опору до «русифікацій».

Дія відбувається наприкінці 1980-х років, коли денаціоналізація та люмпенізація досягли свого апогею і поступилися місцем перебудові. Пролетарське середовище жило абсолютним сьогоднішнім із чітко окресленим циклічним ритмом: зміна – пияцтво – похмілля. Такий спосіб життя сформував абсолютно вузький світогляд. У «Клясі» він розкривається в діалогах героїв, а не в прямих характеристиках:

«– Та давай, пий – стакан не задержуй! – вже нетерпляче, але весело озивається «сім'я». – Ти ж знаєш, за що Гагаріна убили?

– За те, що посуду задержував...

– Не, Гагарін долітався, а Пушкін – дотриндівся... нгек-кге-ге...

– Кхга-га-га-га.

– Бить добру, сім'я, – стакан зблискує в Бена під акуратним вусом. – Дай Бог, не послідня. Ифш-шшш...» [10].

Так створюється тло для героя та частини його оточення, яким притаманний ширший світогляд: «Він не бачить лише того, що навколо, але й ніби відчуває щось невидиме – людей, тих, хто пройшов, але був тут, у плоті та крові, часи, які летіли, але тремтіли в повітрі, і так далі, і багато іншого» [10].

На перший погляд, пролетарсько-лупменізовані персонажі твору зовсім не тяжіють до чогось подібного, до якогось «клясу», а радше «робочого класу» і не задумуються над якимись там далекими проблемами незалежної, дерусифікованої України. Проте головний герой Павло «копіює своїх знайомих і друзів, але насправді він не такий». Застрягнувши в «стані п'яного люмпена», «у Пашки інше життя і інший світ», тому час від часу він намагається вирватися за межі «домашньої цапиної ностри» [10].

Пашок шукає альтернативу, ширшу перспективу, тому часто їздить до Львова у пошуках національної ідеї, їздить на рухівські збори, що було характерно для кінця 80-х. Шукаючи, він натрапляє на проекти українізації 1920-х років. «Саме так – лямпка, кляса – пишеться у пошарпаних книжках і словниках з жовтими ламкими сторінками [...] Павло любить їх гортати, віднаходячи незвичні слова» [10]. Отже, автор створює контраст між навколишнім пролетарським «класом» і внутрішнім «класом» героя та його оточення, і між проблемами звичайного оточення (робота, гроші, розваги) та проблемами Павла (які переростають від особистісних до загальнонаціональних).

Загалом, давнє поняття «кляса» є дуже цікавим. Це щось архаїчне, колись заборонене і ностальгійне водночас. «Кляса» – клас у сучасному розумінні. Тобто соціальний клас. Після політики мовного зближення «кляс», як і багато інших слів, було якщо не викинуто з української мови, то просто змінено і, здавалося б, назавжди забуто. Хоча нинішні спроби, хоча б косметичні, повернути мові її викинуті риси, не викликають якихось дуже приємних хвилювань. Модифікований правопис не перетворює слово «клас» на «кляса». Можливо, частково і завдяки цій ностальгії за минулим, за

часами українського національного відродження, часами українізації 20-30 років, де придушені слова ще живуть «в пошарпаних книгах і словниках з жовтими тендітними сторінками», П. Вольвач і назвав саме цим словом свій роман, відобразивши у такий спосіб проблему українізації.

У міру того, як розгублений уряд став більш відкритим, він загравав з народом, який «прагне гласності та демократії». Події в романі розвиваються саме на тлі майбутніх змін, коли навіть «міліціонери» вже не ті і «союзний прапор уже не таке диво» [10].

Читаючи роман, приємно вражає те, що навіть там, на сході, у вкрай зрусифікованому Запоріжжі, відбувалася революція. Коли «зомбовані хохли століттями кричали, що їм «набридло бити кацапами», а дехто пішов ще далі – і нехай їм повертають Кубань! Це ніби два різних світи, але в певний час і в певному місці вони перетинаються. Насамперед, коли вчорашні «співгромадяни», які тільки й робили, що уважно стежили, «в яку смакоту принесли пиво», потихеньку прокинулися, ожили і почали усвідомлювати себе людьми, які вже почали йти до площі на Обкому, де треба «відкинути червону ганчірку і вивісити жовто-блакитне полотнище» [10]. Характерний тут муляр Ковбаса, який повісив на дверях плакат, з якого сварливий Шевченко стирчить пальцем: «ваші діти говорять моєю мовою?!» [10].

Насправді про намагання сходу бути істинно українським нема чого дивуватися, як каже в своєму інтерв'ю Павло Вольвач, «тому, що через місто тече Дніпро, Хортиця лежить посеред Запоріжжя, нехай майже непомітно – але все одно проявляється і залишає свій слід. Це вам не Донбас і тим більше – навіть не Крим. Тут, коли вдивляєшся і напружуєшся, відчуваєш, як у повітрі мерехтить героїчна пам'ять. Вона блищить і пронизує кожен нерв» [41].

Запорізький бандитський люмпенізований елемент також «ловив ніздрями запах змін», розумів, що «в світі щось змінюється і щось має змінитися докорінно». І вони змінилися. Поки перші билися на мітингах і дільницях, другі «дерлися на гору з іншого боку». «Але ми кляса там же, під

одними дверима», — влучно каже один із них [10]. І дійсно. За якийсь десяток років учорашні «зłodії» та «стукачі» після легалізації бізнесу, тобто принаймні найрозумніші з них, пішли в політику. Це ще одна важлива політична проблема – проблема чесності в політиці, неможливості провести прозорі вибори у описуваній епосі.

Через час герой роману опиняється в Києві. Тут він «вперше почув як по українському говорилось на урочистостях з трибуни». І був ошелешений – «всі в залі говорили тією мовою, якою він думав і говорив вдома з батьками. Невже таке може бути...? Все життя він сприймав свою мову і мову своїх батьків, як щось потаємне, яке треба ховати від стороннього ока... Він зник, що так, як вони з батьком, на людях не говорить або ніхто, або ну зовсім дрімучі люди, і то суржиком...». Звісно, «не всім батькам бути таким як Павлів, на жаль...» [10]. Звісно, що така ситуація – наслідок багатовікової традиції впливу росії, адже в союзних республіках з'являється низка праць, присвячених «розкриттю суспільних функцій російської мови як мови міжнаціонального спілкування і єднання народів СРСР». В останнє десятиліття існування Радянського Союзу українські русисти уже могли звітувати партійному керівництву про успішне виконання всіх трьох настановчих завдань мовної політики, спланованої Москвою для УРСР ще на початку 30-х років – усталення практики необмеженого впливу російської мови на українську і трактування відповідних процесів як “благодіючих” для української, сформованість в українській мові за посередництва тієї ж російської лексичного фонду, спільного з мовами інших республік, та запозичення численних інтернаціоналізмів [60].

У своєму інтерв'ю про майбутнє української мови на східних теренах Павло Вольвач відповідає: «важко, мова буде, коли стане престижною. Тут я категорично не згоден з автором. Як писав Юрій Винничук у газеті «Постпогрес», мова має бути не престижною чи модною, а державною, за повної підтримки держави. Бо, наприклад, у тій же Чехії чеська мова теж не

вважалася престижною, але підтримка з боку держави зробила свою справу» [48].

І такої підтримки в часи, коли писався роман «Кляса», не було, що було цілеспрямованим придушенням української мови. Роман Павла Вольвача «Кляса» (звичайно, якщо не зважати на надто вживану рідну мову та непристойні еротичні сцени) цілком можна зарахувати до популяризації мови, принаймні через опис середовища зрусифікованого Сходу, самого його нутра. Що, на жаль, майже не спостерігається в сучасній українській літературі.

Пізніше й сам Павло втягнутий у вир революції. Але він сприймає її лише по-своєму. Розуміння того, що байдужого хохла треба не протиставляти, а притягувати до нього. «Він не кидає слів, а пояснює Час, який є творінням великих поетів». Проте «чомусь, коли він наближається до острівця людей під жовто-синьо-червоно-чорними прапорами, його серце починає битися швидше». Особливо, коли «в Капулівці я побачив колони під українськими прапорами, які йшли без кінця і без кордонів, аж до обрїю, і дорога ніби повертала від тих колон». І коли він «гуляв по Львову в потоці громади» [10].

А мегаполіс живе своїм життям: «З мосту, прикрашеного колонами і бетонними кулями, видно далекі дими і язички факелів над трубами, а під мостом до заводу сунуть состави з рудою й коксовим вугіллям» [10]. Але саме там, навіть на побутовому рівні, нікуди не дітись – часи змінюються, виринає націоналізм. Коли одні ще спорять про галичан («там, кажуть, ужас, всіх, хто не по-українськи – вигонять»), інші розмірковують більш тверезіше: «Кацапи вони нахабні. Хоча, звісно, пензенський простий мужик нічого не винен. І вологодський. Аби тільки дома в себе сиділи. Тільки не сидять...» [10].

Цікавою є характеристика хохла у романі: «Мужик, який років з тридцять прийшов до міста з села, з якої-небудь Новогупалівки, а їхні діти перепитують, кліпаючи очима: а ти шо, с бандерштата? Пашок не з

бандерштата. Він тутешній. Тутешній за багатьох. Йому рідний полин, од запаху якого самі собою закриваються очі і солодко млоїть у грудях, рідне небо, в хмарках і без, ніби намазані олією стежки і роса на спориші, теж як і олія, і мариво над степом, серед якого десь дихає дідове село, і Оріхів, і Гуляй-Поле, і вогкі повіви Дніпра, і...» [10].

Цікавим і повчальним є шмат про українізацію, автор слушно зауважує: «Господи, чого ж вони такі ущербні?! Чого вони протиставляються всій решті, а не навпаки – залучають до себе?» [10].

Герой роману також зазначає, що «про Україну говорять і, здається, чекають її від Галичини». Звичайно, українська революція кінця 1980-х – початку 1990-х почалася зі Львова і нікуди не дінеться. Ну, принаймні серед патріотично налаштованих вихідців з Наддніпрянщини він п'ятий після «хлопців із Бундесштату». Тоді чому Пашок часто їздив до Львова, чи не за контрабандою революції?

Серед суспільно-політичних проблем виділяються і культурні. Десь там, де бурлить «мільйонне індустріальне місто, заселене переважно вчорашніми селянами та їхніми нащадками», де «доволі безлика архітектура, кволість традицій і культурного прошарку» є саме « те місце, де з'являтися поетам» [10]. Цікаво, що в оточенні головного героя поезія досі сприймається як «щось ганебне». Справжнішим є ніж, «приємна тяжкість якого в кишені повністю затьмарює страх» [10]. Однак Павлові пощастило мати батька, який був «ідейним до туману в голові». Батько Павла не любить комуністів, бо «комуністи в Італії – чистокровні імперіалісти» [10].

Роман, безсумнівно, автобіографічний. Сам П. Вольвач в інтерв'ю зізнається, що «там все переплутано. Це не мемуари, і багато чого змінилося: і оптика, і роки. Але основа, звичайно, автобіографічна» [41].

У романі «Хрещатик-Плаза» головний герой не позбувається свого національного світовідчуття: не полишає думки писати вірші, не відмовляється від внутрішнього чуття мови, яке вимагає фізичного вивільнення (формулює й озвучує думки українською мовою), незважаючи

на природу міського мовлення (воно є складним і неоднорідним). Наратор пояснює численні деталі й подробиці, які мали місце в безкінечних пригодах журналіста: «Допіру, впродовж години, мені потисли руки президент і прем'єр-міністр – почергово й саме в такому порядку» [13, с. 84].

У своєму інтерв'ю П. Вольвач на питання «А сам ти як оцінюєш події ось уже майже 10-літньої давності? І чи це випадковий збіг – що роман, у якому змальований Київ 2004-го року, ти написав саме тепер?» відповідає: «Оцінок у тексті взагалі нікому й нічому не давав. На мою думку, це чи не найяскравіший момент в українських реаліях останньої чверті століття. Справжній масовий, низовий, безкорисливий порив там таки був. Попри всі деталі й – головне – результат. Інша річ, що він, той результат, навряд чи й міг бути іншим. Як і в романному тексті, пошлюся на слова Гассета про долю нації, чия еліта «не має плану на завтра». (До речі, а тепер хіба не схожа ситуація?..) Дискусії довкола Майдану-2004 тривають давно. Скільки людей, стільки й думок. Ну, а поява роману через майже десятиріччя по революції свідчить хіба про те, що особисто для мене ті події «відстоялися», набули якогось хтонічного підґрунтя. І озиваються притлумленими вібраціями – Україна жива» [41].

З роману та зі слів автора помітно, що Революція 2004 року стала для нього особисто важливим поворотом у розвитку нації та незалежності України, першим кроком до істинної незалежності від країни-сусіда.

Роман «Сни неофіта» – хоча і не традиційна соціально-психологічна проза на кшталт класичних Бальзака та Діккенса, але задум дуже схожий – показати еволюцію особистості в епоху соціальних і цивілізаційних змін. Проблематика тут хоч і лишається як суспільна, так і політична та культурна, однак автор змальовує більше проблем окремої особистості, які в сукупності відображують проблематику епохи.

Соковита панорама життя, в яку вписаний вчорашній карний злочинець, пролетар, різночинець, а нині молодий поет і журналіст – огорнута туманом надій, крізь які світиться Київ: як реалізація мрії та можливість подальших

трансформацій. Але це попереду. А поки що перед читачем – провінційний космос, у якому є все: грабіжники та журналісти, махнівці та губернатори, бійці «Спасу» та поети-літстудійці. Легендарний поет-дисидент Холодний сусидить на сторінках роману з авторитетом Медведем, а містик Чудін якимось поєднується із секс-символом Наталкою Шамоніною. І над усіма ними панує Місто.

Дивним і невиправданим є те, що деякі критики шукають у «Снах неофіта» проблему виробництва, економічні проблеми – мабуть, через горезвісні стереотипи часів соціалістичного реалізму про необхідність індустріального складника в літературі, що зображує промислове місто, яким Запоріжжя і вважається.

У цій прозі не йдеться ні про заводи, ні про технологічні процедури, ні навіть про життя та існування спеціалістів промислових гігантів. Хоча головний герой вже деякий час заробляє гроші на ринку – але читач не побачить розповіді про якусь конкретну діяльність підприємців, бо весь контекст передбачає, що новачок присутній на базарі лише формально. Більше того, базар, якщо придивитися, не зовсім тривіальний бізнес-об'єкт – це скоріше символ вічного ринку, де за все (особливо за те, що не продається) треба платити – тобою, твоєю доля – перефразовуючи відомий шекспірівський вислів «весь світ – базар» [12].

Тож це точно роман про те, як стати поетом, тому основна проблема у «Снах неофіта» – митця і суспільства, суспільно-політичних умов для творчості. І тому фоном цієї події є не лише конкретне індустріальне місто, хоча запоріжці із задоволенням знайомляться з вулицями, будинками, атмосферою та людьми, бо все це розумно – іноді різновидно і смачно, іноді все в одному, але завжди яскраво і точно змальовано автором. Сцена у «Снах неофіта» – це Час, який у цьому конкретному випадку освітлюється запізнлим, перекрученим, але могутнім і невблаганним самоусвідомленням нації, яка потребує, навіть бажає народжувати власних Поетів – і дає народження. Здається, що навіть простіше і природніше слідкувати й

розуміти суть показаного читачам, які не є свідками подій, які є прототипом сюжетних ліній роману, адже щось дуже подібне, мабуть, відбувалося в ті дивні часи в інших містах і містечках, навіть у нашій столиці.

Проте тлом подій автор знову обирає конкретне місто. Багато в чому завдяки біографічним елементам, завдяки чудовому знанню обставин, адже П. Вольвач тоді працював журналістом на місцевому телебаченні. Письменник зображує головного героя в місті Запоріжжі. Початківець із периферії, з найгустішої первинної юшки суспільства (тому його душа відгукується, тяжіє до маргінальних, колоритних персонажів, сповнених невимовної таємної сили села – «села Калантирівка-Карантинка»), звідки персонаж виштовхується силою своєї долі, невіддільної від долі людей, на головну дорогу буття. Символом цієї магістралі в рідному місті героя «Снів неофіта» є центральний проспект, який в Запоріжжі – справжня вісь, навколо якої обертається все місто. Тут, в одному з двориків обабіч проспекту, як на самій «протоптаній стежці життя», молодий поет знаходить кохану, сім'ю і, нарешті, закладає перші цеглинки свого Світу, бо цей світ починає звучати з його мови, його ментальності. Усе це Павло Вольвач робить зі своїм героєм не випадково, і то не лише тому, що є певний біографічний факт. По-перше, письменник не керується біографічними реаліями, він не має підстав і, мабуть, бажання відкинути такий промовистий літературно-філософський символ, який посилає йому саме життя, – і він не помиляється.

Магістраль, напрямок якої вона перериває, загороджує, пам'ятник «вождю». Ця магістраль починається або закінчується біля станції. Якщо на початку роману герой перебуває десь біля площі (тоді вона називалася «площа Леніна»), то наприкінці роману він уже на іншому полюсі міста – на вокзалі в напрямку Києва.

До речі, станція, на якій головний герой «завжди когось зустрічає в потязі до Запоріжжя» є дуже важливим елементом у символічній системі «Снів неофіта» – це своєрідний портал, через який людина йде в інші світи, відбувається, має місце, проходить. Мабуть тому єдиний образ, який

подобався молодому поетові – це образ залізниці, по якій степ намагається проникнути в місто і з'єднує Запорізький край із містом Запоріжжям.

Цікаво й те, що саме змальовуючи літературне, тобто мистецьке товариство, автор економно, аж до аскетичної простоти, використовує художні засоби. Навіть перелік літературних засобів не звучується – скорочується їхня сфера, наче їм нема де розгулятися. І це відразу привертає увагу, бо різко контрастує з розмаїттям розлогих метафор, яскравих епітетів, парадоксальних паралелізмів, дзвінких відгомонів алітерацій та іншого, що спритно використано для створення образу міста, міфу про місто. Автор не може встояти перед спокусою вголос зізнатися, що вулиця його рідного Запоріжжя (малої батьківщини) дивним чином схожа на проспект Києва, столиці його великої батьківщини.

Чому письменник, що охоплює літературне коло, так виразно, навіть навмисне, художніми засобами зберігає стильовий темперамент? Чи можна показати ставлення новачка до периферійних літературних починань, де герою, порівняно зі світами й долями далеких геніїв, бракує справжнього драйву, простору для втечі, бо, як кажуть, «немає пророка» [12]? Чи це відповідь, естетичний контрапункт маніпуляцій і брехливості світогляду поета – свого роду неприйняття? У будь-якому разі для досягнення мети автор майстерно й недбало підпорядковує поезику ідеї.

Щось подібне бачимо у зображенні злочинного світу, коли для зображення ситуації потрібна не лірика, а речитатив, реп. Павло Вольвач не вимальовує всі окремі деталі, як у картині пейзажиста, він навіть не звертається до «літературної графіки», але не обмежується максимально можливою стислістю та схематичністю в мистецтві – до породження настінного живопису – його Ведмідь і компанія – живі постаті й безбарвні.

Роман багатозаровий, цікаво відчуті його українську проблематику, є багато родзинок, як-от: опис гопака, який танцюють сучасні запоріжці, і який ніби мимоволі одним штрихом порівнюється з гуцульським танком; або символіка двічі постколоніального міста Запоріжжя; чи новаторство

письменника у формуванні засобів зображення міського життя, таких необхідних українській літературі; алюзії на явища та факти української та світової культур та багато-багато іншого. Тому назва роману зовсім не випадкова і не чужа українській літературі. І не тільки через неофітів Шевченка. Ми, українці, та й людство загалом багато в чому ще новачки – вчимося, сумніваємося, помиляємося, шукаємо. Проблема таких пошуків – одна із визначальних у романі, яка є як проблемою епохи загалом, так і окремої людини, головного героя. Завжди важко втілити в життя мрії новачка, але іншого шляху до цього немає.

Загалом, відтворення доби 80-90-х років з усіма її негараздами та досягненнями у романах П. Вольвача має виразні ідеологічні та естетичні аспекти. Головні ідеологічні аспекти – звернення уваги читача на необхідність переосмислення власної історії, виявлення славного минулого та наслідування його, показ жахів, через які довелося пройти українському народу заради свободи, яку ми маємо нині. Для письменника революція 2004 року, є тим періодом, де український національний дух проявив себе сповна, ставши рушійною силою на шляху до майбутньої незалежності та дерусифікації.

Отже, зважаючи на особливості стильової манери автора, його неординарних персонажів, і не тільки журналістів, простежуємо вольвачівський погляд на Україну та українців. Для цього обрано інтровертний та екстравертний кут зору на зовнішній вияв проблем і внутрішні протиріччя.

РОЗДІЛ 3

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА ТА ЙОГО ДОЛІ В АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА

3.1 Особистість автора у творах

У романі «Кляса» автор наголошує на своїй творчій чесності та визнає, що роман повністю автобіографічний. Насамперед на особистість автора у романі «Кляса» вказує той факт, що П. Вольвач народився 9 жовтня 1963 року в м. Запоріжжі, і саме в цьому місті відбуваються події твору: «А куди спішити? Всі дороги їхні все рівно сходяться або на ДД, або на Капустянци. ДД – посьолок такий, аж під Запоріжжям-Лівим, його з мікрорайону майже не видно, тільки ліс опор електропередач чорніє на горизонті і заштриховує півнеба» [10].

З біографії письменника відомо, що з початку 1960-х років батько автора – Іван Васильович Вольвач, старший майстер ПТУ, перебував під наглядом органів КДБ. Звинувачений в «українському націоналізмі» був звільнений з роботи і тривалий час був безробітним. Батьки братів Федіра та Петра Вольвачів, які фігурували у справі агентури «Блок», також зазнали переслідувань, тому становлення особистості майбутнього письменника відбувалося у відповідній атмосфері. Це відображено і в романі «Кляса»: «Ніколи ще Павло так гупо не попадався. Він взагалі ніколи не попадався. Він не тато, щоб із селюцькою наївністю писати якісь листи-протести «проти русифікації» до обласного КДБ, а потім, вилетівши з посади старшого майстра в училищі, потім ще звідкись, гарячково позбавлятися від крамоли – Пашок дотепер пам'ятає вуглуваті мішки, повні старих книг з жовтими сторінками, що їх, на прохання вчергове наляканого батька, викидає дід Ісак в сміттєвозку на Чарівному посьолку, – і все життя труситися й оглядатись, і заявлять, напівзлякано-напівгордовито: “Мене тягали...”» [10]. Як бачимо, в романі «Кляса», представлений узагальнений герой нещодавнього минулого – епохи сталінізму і репресій, який в новий період перетворився уже в

антигероя. Відображуючи долю своїх батьків у романі, автор показує і середовище свого формування як особистості та власне ставлення до описуваного періоду в історії, що також відповідає законам автобіографізму.

Під впливом батька П. Вольвач змалку захоплювався малюванням і літературою. Про захоплення літературою час від часу згадано і в романі «Кляса», наприклад: «Багато хіба книжок за склом світлої, з рипучими дверцятами батькової шафи, такої ж старомодної, як і велике розкладне крісло, під одламану ніжку якого батько підкладає 17-й том УРЕ – Української Радянської Енциклопедії. Книжки теж переважно старі, куповані батьком раніше, тепер він книжок не купує. Більшість з них Павло давно перечитав, ще з дитинства, читати він навчився років з чотирьох, а за нечитані братися зовсім не хочеться. Іноді, особливо під вечір, він, рипнувши дверцятами, все ж бере і читає якісь вірші – так, ніби знічев'я» [10]. Автор показує, як хлопчик, що з дитинства любив читати, ніби деградує у дорослому світі, через відсутність і власної мотивації, і можливостей зовні. Але все-таки глибоко всередині пристрась до читання та пізнання в Пашку залишається, хоча це захоплення йде врозріз із його повсякденним життям та оточенням: «Фальш полягає і в іншому, продовжує розмірковувати Пашок. Наприклад, коли приходив Мутний за книжками, і вони, йдучи розпашілими вечірніми асфальтами, довго розмовляли про літературу» [10]. Незважаючи на свої високі внутрішні поривання, автор зображує оточення Пашка, яке зовсім не відповідає його внутрішньому духові та істинним уподобанням: «Як писав мій улюблений Поль Валері... «Поль Валері», – аж їжився Пашок, – почув би це хто з братви. Той же Бен. Чи Малий, котрий з похмілля сам себе стукає по лобі, сміючись» [10].

У романі показано, що кожне суспільство робить свій внесок у розвиток особистості. Вчитель у школі, сусід по парті, партнер, тренер або ж друзі «по випивці», як у романі П. Вольвача – кожен слово може вплинути на людину і змінити її ставлення до чогось. Так і формується свідомість, думка. Звичайно, не будь-яка думка перевертає уявлення про світ. Кожне слово осмислюється

людиною і проходить ряд внутрішніх уявних фільтрів, подібно до виробництва якогось продукту на фабриці, і в результаті пройшовши безліч розумових обробок, виходить думка. Відбувається соціалізація індивіда. А люди, які впливають на людину, яких ми перерахували вище, називаються агентами соціалізації. У романі «Кляса» чітко помітний дисонанс між особистостями Пашка та його приятелів, що зумовлено впливом епохи на головного героя, який спочатку ніби побоюється відкрити себе справжнього: «Ірка Чорна стверджує, що Пашок копіює своїх приятелів і знайомих, а сам насправді не такий. Чорт його знає. Може, Чорній і видніше. Як би там не було, а Пашку хочеться жити по-своєму, хоч подумки. По-своєму, правда, не дуже виходить. Особливо на роботі, де над тобою – всі, а ти – на самому споді, тож мусиш до скону точити гайку чи писати, білим по червоному, гасла, як він пише – до свят і посеред буднів, бо комусь з начальства так примандюрилось. Якась піраміда начальственна, справді» [10]. Бачимо, що Пашку хоч і хочеться жити по-своєму, але не виходить. На нього давить суспільство та обов'язки, і це факт із біографії. Так, ще в 16 років П. Вольвач почав працювати слюсарем на заводі «Моторобудівник»: «За Іванова – Жилмасив, Красна і завод «Моторобудівник», на центральну прохідну якого Пашок два роки ходив перед армією – передумавши йти в десятий клас» [10]. Така рання трудова діяльність та необхідність заробляти кошти на власне існування спричинила певне розчарування у юнака, який було відмовився від своїх істинних бажань та цінностей, але як ми знаємо, повернув їх пізніше – у дорослому житті.

1982–1984 рр. П. Вольвач служив у Радянській армії (в частинах зв'язку в м. Сімферополь). Цей період у романі «Кляса» згадується побіжно, і є однією із передумов уже сформованої особистості, що постає на сторінках твору: «Пашок прийшов з армії весною, Єгор теж, тільки на рік пізніше. Час, проведений серед казахстанського степу, характеризується ним коротко: «Жопа!» «Аллахума анта раббі, ля ілляха ілля анта... – нема Бога, крім Аллаха. – Бісмі лляхі...» – відтворює Єгор армійського кухаря, чеченця

Хасана. Так сказав Єгор і при Джабраїлі, що невідь-звідки з'явився недавно на районі. Джабраїл посміхався білозубо й цокав язиком. Він вмовляє їх допомогти украсти маленького сина у колишньої дружини, що живе десь за 54-м гастрономом. Обіцяє добре заплатити і навіть підігнати якусь зброю, «лимонки», чи що, котрі дісталися йому з Карабаху. Пашок обіцяв подумати» [10].

Після армії П. Вольвач змінив багато професій і спеціальностей. Переважно був слюсарем, сантехніком, декоратором, продавцем, швейцаром. Цей автобіографічний факт чітко показано в романі: «Свої армійські штани і ботинки Пашкові вже важко й пізнати, так забейкались вони з часом фарбами. Та і як не забейкається – числиться Пашок маляром, а працює їхня цехова бригада художників-оформлювачів по всьому заводу і за заводом. «Художники», правда, це голосно сказано» [10].

У романі «Кляса» детально відображено цей період життя, який тисне на головного героя, не дає йому свободи у власному самовираженні та досягненні істинних цілей: «Подій у Пашковому житті начебто багато, але на його життєвий статус вони якось і не впливають. Що не роби, куди не йди, а все рівно вранці вирушати до прохідної заводу «Іскра», де в будівельному цеху дзижчать електропилки, вриваючись в дерево, і з гучномовця кричить диспетчер Сергованцев».

А ще, автор відображує неможливість зміни діяльності, що було характерним для описуваної епохи. Хоч на персонажа і тисне його становище, але в реальності не так легко щось змінити, та Пашок і не виявляє особливого прагнення у своїх діях: «Зараз Пашку на роботу не йти. Непевність з роботою. Тижнів два тому обновляли величезний плакат на пустирі перед заводом. Пашок ялозив щіткою по сталеварській касці, по хустці колгоспниці, вітер здував цівки фарби на його армійські штани і ботинки, а Пашкові невесело думалось: кому вона тепер взагалі потрібна, така робота – «мір, труд, май»?» [10].

Усе це призводить до не зовсім екологічного способу життя головного героя – регулярної випивки, зацікавленості легкими наркотиками: «Пашок часто приходив додому з пересохлим від анаші ротом, хоч і не вважав себе якимсь чином залежним від драпу – так, баловство. Недавно вони накурилися плану з Гансом, Пашок Ганса пригостив, і Ганс сміявся всю дорогу в автобусі, поки їхав до своєї зупинки» [10].

Серед фактів біографії промальовується і психологічний портрет персонажа, з якого можна впізнати самого П. Вольвача у роки своєї ранньої молодості. По-перше, це замкнутість у собі, приховування власних істинних почуттів та думок, невпевненість у власному виборі життєвого шляху. Головний герой постійно сумнівається та роздумує над словами, сказаним в його адресу, як-от від матері, яка переживає, що він не товаришує з «путніми»: «Путні – це, мабуть, такі, як Андрій Мансуров з 12-го дому, важко крокуючий через двір з університетським тубусом. Може, до путніх вписуються співучні з художньої школи, про котру нагадують оберемки пензлів та окам'янілі гуаші, звалені в тумбочці на балконі. А малював Пашок непогано» [10]. Завдяки таким психологічним вкрапленням можемо судити про характер взаємин у сім'ї Пашка, який змальовано із сім'ї самого П. Вольвача: близьких теплих взаємин у сім'ї не спостерігається, через що головний герой відчуває себе ще більш замкнутим: «Головне, що Пашок вчасно здимів з дому. Приводів для батьківських нарікань достатньо – і прийшов він вчора пізно, і запах алкоголю ще вчувався вранці в його кімнаті, добре, хоч встиг провітрити. Добре й те, що до нього ніхто не встиг зайти із хлопців – батьки їх і так не сприймають, а після Пашкових зальотів особливо» [10].

Простежуються у романі і уподобання П. Вольвача: «Точні науки Пашок не любить. На історичний факультет – найбільший конкурс, куди йому з його атестатом, одержаним у ВШРМ № 5. Що лишається – філологія? Це Пашку нецікаво» [10]. Все ж, з біографії відомо, що П. Вольвач деякий час навчався

на підготовчому відділенні Запорізького державного університету (українська філологія), але залишив навчання.

З біографії П. Вольвача відомо, що він брав активну участь у національно-революційних подіях 80-90-х років ХХ століття, і це також відображено в романі «Кляса»: «Тепер навіть оунівський прапор не є вже аж такою дивиною. У Капулівці їх було повно, в найнесподіваніших місцях. Гінкі, коротко стрижені хлопці-харків'яни йдуть, Пашку до сих пір це в очах – ідуть, біліють потилицями, а червоно-чорні бинди яскравіють прямо на рюкзаках, чи, як говорили самі хлопці, наплічниках» [10]. Патріотизм у свідомості автора передбачає гордість досягненнями та культурою своєї батьківщини, бажання зберігати її характер та культурні особливості та ідентифікацію себе (особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни та свого громадянства, мови, традицій) з іншими представниками свого народу, прагнення захищати інтереси батьківщини та свого народу. І хоча Пашок ще не цілком усвідомлює себе як патріота, однак у цьому живе інтерес до всього українського та прагнення його досліджувати і зберігати. Він ніби на живому прикладі вивчає та відкриває для себе історію та культуру України, яка тривалий час була заборонена владою.

Отже, роман «Кляса» можна вважати автобіографічним, оскільки постать автора у ньому змальовано достатньо добре і правдиво. Це стосується як автобіографічних фактів його життя, так і його психологічного портрету.

Роман «Хрещатик-Плаза» заслуговує на увагу насамперед тим, що головним персонажем є лімінальний герой (якого можна ідентифікувати з П. Вольвачем), який в умовах свободи / несвободи зберігає нівельовані цінності. Автор не дає йому імені, але здогадуємось, що це «Пашок» із «Кляси», першого роману письменника. Сам П. Вольвач про роман «Хрещатик-плаза» відгукнувся так: «Це історія про життя. Про ліричного героя, який раз у раз витикається за плече автора. Про автора, який перманентно прозирає крізь шати літ героя» [41].

Перший факт, який вказує на автобіографічність роману «Хрещатик-Плаза» – це те, що із 1999 року П. Вольвач мешкав у Києві і тривалий час працював кореспондентом Української служби Радіо Свобода. Роман якраз охоплює період із 1999 року і до Помаранчевої революції, тобто період у який П. Вольвач спостерігав за центром життя в Україні. Згодом був заступником головного редактор часопису «Сучасність». Тобто це період життя, коли автор перебував у вирі журналістського середовища.

Ніби наслідуючи постать реального П. Вольвача у описані роки, події роману «Хрещатик-плаза» відбуваються в Києві (переважно в центральній частині) та в Празі, де працює головна редакція радіо (прототип Радіо Свобода). Героями твору є журналісти і кагебісти, «гарячі хлопці» і «комуністи», відомі діячі і невідомі найманці. Художнє осмислення суспільних явищ, позицій і вчинків відомих особистостей (політиків, письменників, журналістів) подається через низку критичних роздумів, аналізів і порівнянь головного героя, крізь призму якого можемо простежити думки самого П. Вольвача.

Образ журналіста П. Вольвача виведено як збірний. Індивідуальні риси характерні, звичайно, для героя (щодо прояву типу мислення, вираження довільних думок), але в одній особі поєднуються професійні якості представників різних позицій: «Я» в романі – кореспондент, колумніст, редактор і письменник. Щодо іміджу редакційної «кухні», то Радіо Свобода – це реалістично спотворений офіс, бо автор не намагався чесно показати всі переваги та недоліки радіо. Какофонія звуків щодня зустрічає офіс диктора Радіо Свобода, але навіть у цьому шумі йому подобається думати: «Революція пахне димом вогнищ і людськими випорожненнями» [13, с. 250]. Він не лише уважний слухач, але ще більший прихильник спостережень: «Веселі люди, хоча жити в наметах при мінус 15-20 не так і весело. Вони вже третій тиждень тут» [13, с. 250-251].

У центрі роману – діяльність Радіо Свобода. Такий погляд пояснюється професійною діяльністю автора, можливістю говорити правду про життя. У

творі – неординарне осмислення життєвих явищ, використання деталей-асоціацій, розгалуження плин думок, мовне експериментування. Ліричний герой – вдумливий, самокритичний, спостережливий персонаж із тонким почуттям гумору. Усе це окреслює риси особистості П. Вольвача, адже події та явища в романі описані від першої особи. Автор не констатує події, не фіксує в них певний сюжетний розвиток, а переосмислює пережите, побачене й почуте. Враження, переживання, аналітичні думки, асоціації представлені через потік свідомості.

Дізнаємось, що спочатку «я» був стрінгером, писав репортажі з регіону, зокрема в Запоріжжя, для Радіо Свобода, а після пропозиції Ірки Колиби почав працювати у Київському бюро редакції. «Я», опинившись у місті, продовжує аналізувати, оцінювати інформацію, відкидати хибне й втішатись справжнім.

Художній матеріал подано реалістично, але в ньому відчувається авторський скептицизм, індивідуальне сприйняття описаних ситуацій, образів і явищ. Такий плин думок органічний у змісті твору, а «перевертання» думок пояснює ліричний герой: «Звернувши увагу на якусь деталь, я можу щось там відчутти, зробити висновок, наприклад, раз про тендітна жінка з косою, розплетеною навколо голови, як купа сосисок у м'ясній крамниці, але це було лише моє приватне відчуття, не більше, яке тривало деякий час» [13].

Ліричний герой роману – творча особистість, вільна в думках, інтелігент із твердим громадянським станом та іронічним сприйняттям навколишнього світу. Його внутрішній світ повністю відображає реальність життя з акцентом на тонкощах соціальних, політичних і культурних проявів. Потік свідомості, на якому П. Вольвач будує канву роману, ґрунтується на психологізмі. Пошуки пояснень вчинків героїв ґрунтуються на широкій уяві, припущеннях і домислах. Письменник, який коригує ті чи інші риси зовнішності чи поведінки людини, активно розвиває думку, виокремлює ту чи іншу сутність. Описуючи упереджене ставлення до «російськомовного

пострадянського народу» в Празі, він ілюструє портрет однієї особи – лисого молодого чоловіка, «голубий вогонь очей» якого він зустрів в українській греко-католицькій церкві. Перекроївши людину кількома штрихами, автор дає волю своїй уяві про її ймовірне минуле: «Палкий християнин. Не дивіться. Мені здається, він належав до західноукраїнських бандитів, скажімо, до Коломийської бригади здирників. Для Мукачева в ньому було надто багато чарівності, про яку ми не встигли говорити як про одну з найогидніших і найархаїчніших» [13].

На противагу ігровій зухвалості в трактуванні подій і персонажів – щирі ліричні зізнання, висловлені на рівень інтимності та чуттєвості. Наприклад, внутрішні монологи ліричного героя з померлим батьком у чужих умовах, у центрі Праги, де знаходиться головна станція «Радіо Свобода», порівнюють світ двох різних поколінь в особі радянського громадянина, який хоче слухати заборонене радіо, і вільної людини незалежної України, який працює на цьому радіо: «Тату, ... ця свобода, яку ти слухав, припадаючи до старої «Естонії», що блимала вічком у пільму, а на тисячі миль довкруг і на тисячі років уперед лежала непродихність «есесеру», он вона – кілька сот метрів навскіс... Я багато міг би розказати. Зокрема, й про те, від чого, я певен, розвіялися б деякі химері, з якими ти, батьку, так і прожив життя. Життя, вже після тебе, тату, виявилось складнішим і вигадливішим...» [13]. Намагання донести батькові уявне бачення омріяної свободи підкреслює протест проти «совєтського» минулого: «Ось, тату, ти виокремлював цю країну ще з 60-х... – «Празька весна», Дубчек, «соціалізм з людським обличчям» – усе це твої паролі, батьку. Як і синій ламінований розмовник «Говорим почешки», що стояв на полиці нашої шафи. Все воно – звідси родом... Але де тепер ти, батьку?» [13]. У цих уривках чітко простежується душа самого П. Вольвача, його роздуми та переживання, тому такі вкраплення засвідчують автобіографічність твору.

Уяву ліричного героя розвивають спогади, навіювання та окремі речі. Так, потік свідомості відображає думки, пов'язані з фото в коридорі «Радіо

Свобода». На фотографії 1968 року море чехів оточує радянський танк. На вежі «приголомшений» молодий солдат зі стиснутим кулеметом. Асоціації, давні враження від таємних розповідей батька збуджують внутрішнє мовлення, підкреслюють трагічні уроки історії. Ліричний герой впізнає в солдаті українця. Свої здогади він пояснює так: «Збентежений, навіть соромно. Росіяни зазвичай грубіші» [13]. Відображення ходу думок влучні, виражені мовними повторами, риторичними висновками, одкровеннями: «Я за чеха, але мені його жаль. Мені його шкода, але я за чеха. Ніхто його сюди не кликав. Він тут окупант» [13].

Паралельний контраст часових площин додає гостроти судженням. Пам'ять про радянську окупацію Чехії змінює констатація сучасних реалій про українських заробітчан: «І через тридцять з гаком років нащадки цього селянина в лияній гімнастці постали тут у зовсім іншій ролі, знову вони мало кликати, копали окопи і мили ложки, тулилися під мурами. те саме? Так. Як не з чужими обладунками, то з чужими стравами» [13]. Автор не робить аналітичних висновків, головну думку викладає з уїдливою насмішкою. У перетині ідей вимальовується сутність освіченої людини з почуттям гумору, експресивністю в поведінці та висловлюваннях. Розвинена уява оповідача вразлива перед протиріччями життя, конфліктами байдужості й цілеспрямованості, безособовості й символізму.

Дивною у творі є реакція на неухважність молоді на вулиці. Контрастом до звичної картини виступають міркування про розміри Стуса: «Ви знаєте, хто такий Стус, дівчатка з сусідньої лавочки, що вже лисніє запівнічною блакиттю? Типок з моєї лавки, що витягнувши ноги в здоровенних кросівках, нахилився в бік урни, ти як зі Стусом? Можеш повідати, нащо він був? Може, й він колись сидів отак, уночі, на Хрещатику, може, й на оцій лавці». Засудження збайдужілого світу не в конкретному локальному випадку, а в масштабному – глобальному тут очевидне: «А люд ішов собі та йшов, повискуючи, галайкаючи, підпливаючи секретіями хіті. Роками йшов, і зараз

іде, ох, як же їх, мля, багато, і всі очужілі невідь-коли, сунуть і сунуть, затоптуючи й майже вже затоптавши й мій настрій, і себе самих – все» [13].

Отже, постать головного героя у романі «Хрещатик-плаза» перегукується із постаттю самого П. Вольвача у багатьох аспектах: як у житті й діяльності, так і у внутрішньому світосприйманні, думках, судженнях та ставленнях.

Як ми вже визначили у попередньому розділі, сюжетно-тематично роман «Сни неофіта» П. Вольвача споріднений з його «Клясою». Тут головний герой переноситься у Запоріжжя наприкінці 1990-х років. Початок – 1996 рік, адже це рік введення гривні. Кінець – 1999 рік: «До речі, це останній рік століття і тисячоліття» [12]. Проте десь у середині творіння вимальовується 2006 рік (у справжній мистецькій епосі згаданий скандал із антисемітськими висловлюваннями Мела Гібсона); з якою метою тут пророчили майбутнє – незрозуміло. Серед усього цього – постать Павла. Це поет-початківець, тележурналіст-початківець, чоловік і батько-початківець, свідомий патріот, який страждає серед «початківців українців». У 1990-х такі соціальні класи були, їх швидко замінили «професійні українці», до яких, зрештою, і належить Павло. «Мрії про новий рік» — це якраз окрема історія про такі-то еволюційні рухи Запоріжжя.

Між автором і героєм багато біографічних подібностей. Юнак працює в магазині автозапчастин, який «тримає» друг його неспокоїного дитинства. Бандитські 90-ті тому доказ. А Павло тікає у творчість – пише вірші. З тими віршами він приходить на літературний гурток при місцевому осередку. Там він зустрічає людину, яка має все, щоб стати його наставником, – поета-невдаха Костянтина Гулого. Вони багато й поверхово говорять про літературу, сильно конкурують із мистецьким середовищем і між собою – аж поки їхня взаємодія не переростає у відверту ворожнечу між «генієм» і «злочинцем» (хто є хто нині – питання). Але перед цим Гулий забирає Павла з ринку і влаштовується журналістом на місцеву телекомпанію. Такий

початок кар'єри дає змогу молодій людині знайти престижну роботу в Києві і покинути Запоріжжя, де залишилася його кохана дружина і дитина.

Цікаво, що автор показує Павла не таким, як усі, що відрізняє його від інших персонажів, і можливо є самовідчуттям самого П. Вольвача: «Більшість людей думають не так, як ти, Паша! Павло здебільшого погоджується» [12].

Мовна проблема болить україномовному Павлові в російськомовному Запоріжжі 1990-х років, як і реальному автору П. Вольвачу. Але вона не здатна вирішити кожну болючу проблему. Його мова є травматичним досвідом: «Існує певне спонукання у відстороненості, пов'язаній з мовою, але нехай буде так» [12]. І цю травму він використовує як ексклюзивний досвід: він не такий, як усі, він переживає те, що іншим недоступне. І це робить його кращим за інших. Ось такі психологічно зрозумілі переваги свідомості меншості: «З більшістю важко сперечатися. Іди сперечайся з фактом їхнього існування» [12].

Герой шалено закоханий у самого себе, і світ його, природно, дратує, він не може зрозуміти його величі й любити його так само. Недарма в цьому автобіографічному творі є гротеск – єдиний прийом, наданий «біографії поета», але цікавий ефект у романі виникає, коли розумієш: автор явно не поділяє цієї великої любові героя до себе: «Хіба він не відчуває, він, жвавий, упертий, винахідливий Гулий, вимогливий Костянтин Григорович, не розуміє, що це – потурання смакам обивателя, причому – старій формації, місцями пошле до мурашок?. Павло заклав коло по кімнаті, узяв книжку і знову відсунув» [12]. Отже, можливо П. Вольвач відображує період у своєму житті, коли він занадто захопився своїми талантами та своїм світовідчуттям, яке на той момент було відмінним від більшості. Однак теперішній П. Вольвач, прозираючи крізь сторінки творчої автобіографії, насміюється над собою тодішнім, розуміючи, що то було неправильно.

Отже, у «Снах неофіта» головний герой — молодий хлопець, учорашній кримінальний елемент. Він розуміє, що поезія – це його. Він починає писати,

стає журналістом. Він відкриває нові горизонти, відчуває місто, яке раніше для нього було обмежене однією територією. Книга показує реальність 90-х, відображену очима вуличного хлопця. Тому все викладено доступно, без поверхневих конспектів, і все вказує на автобіографізм твору, оскільки точно повторює долю самого автора та його зміни не лише у житті, у суспільному становищі, але й в душі та світовідчутті.

3.2 Діяльність та відносини з оточуючими

У романах П. Вольвача важливим елементом автобіографізму є не лише особистість головного героя, яку можна потрактувати як відображення особистості автора, але й інші персонажі, які автор запозичив з реального життя. Як вказує сам П. Вольвач про роман «Кляса»: «Моя книга не про злочинців, як може здатися. Я не вигдав жодного персонажа. Серед них є маргінали, колишні сквотери, але справжніх «авторитетів» немає. Це звичайні люди, які рідко ставали героями української літератури, а частіше потрапляли на сторінки міліцейських протоколів». Цей твір про робітничий клас, звичайних простих людей металургійного міста. У тексті йдеться про людей, схильних фантазувати і мріяти.

Про особливе вміння письменника писати правду життя В. Клименко зазначав: «Будьте обережні з його текстами і його образами. Він не циган, і не пролетар, і не авантюрист по життю... він йде по життю з одним застереженням – найбільше боїться підробки» [21].

Майже всім героям роману «Кляса» автор залишив справжні імена та прізвища, не кажучи вже про прізвиська, бо без цього втрачалося реальне підґрунтя. Назвав когось відстороненим, фіктивним «шапером» – і персонаж зник, і сам автор перестав у нього вірити. У Вольвача навіть виникла ідея зробити презентацію і запросити на неї героїв роману. Однак до наших днів дійшли лише деякі з них.

У своїх творах П. Вольвач не полишає читачів надії на упізнавання реальних прототипів у тексті, тримає під контролем сприйняття реципієнтом

тексту. Наприклад, з теплотою й щирістю згадано М. Вінграновського: «А ще – у цьому місті є Срібногранський, і я вже тричі був запрошений у гості ... Артист. Кожного разу він стає ближчим, теплішим. Живий Срібногран» [13, с. 34-35]. Міркуємо, чому автор завуальював прізвище під Срібногранського, адже М. Вінграновський свого часу випустив у світ збірку віршів «На срібнім березі», яка є вершинною у доробку митця. Українського публіциста й критика Є. Сверстюка теж згадано: «У бюрі, де я невдовзі з'явився й за конференційним столом записував на диктофон розмову з філософом і дисидентом Верестюком» [13, с. 223]. Ліну Василівну Костенко названо Діною Василівною Костюченко: «...знаменита поетка дивилася з портрета суворо» [13, с. 213]. Дружину экс-президента України В. Ющенка Катерину Ющенко (яка з народження має подвійне ім'я Кетрін-Клер) представлено так: «Фонд очолює дружина вже не лідера опозиції, а президента, перша леді країни, місіс Галя-Гелен» [13, с. 284].

У завуальованій формі прочитуються прізвища відомих українських діячів. Автор знову натякає, не говорить прямо: «У Срібногранського фігурувала дивна кличка Дволикій, в академіка Дюби, який ще тоді не був академіком, – Кореспондент. У перекладача Рукаса, про якого я чув історії, – Поліглот» [13, с. 187]. Зрозуміло, що Дюба – це І. Дзюба, а Рукас – М. Лукаш, Славко Порошинський – Сашко Положинський. У романі безліч таких прикладів гри слів. Використовуючи цей прийом, письменник увиразнив галерею персонажів і для допитливих реципієнтів – це завдання, яке потребує осмислення.

Прикметною стильовою ознакою автора є образність, подеколи навіть із гротескними й іронічними відтінками. Прослідковується вона протягом усього роману. Колега «я» Марічка Ванжурак: «... губаста, волоока Марічка нагадує мені боксера супертяжа Семюеля Пітера на прізвисько Нігерйський кошмар, надто ж, коли гнівається й роздуває ніздрі, й без того роздуті, що вона часто й робить...» [13, с. 128-129]. Славка Порошинського представляє як усміхненого широкоштанного хіпер-хопера з «аксакальською борідкою,

що не передбачає вусів». Маркером, який визначає відношення оповідача до його знайомих, є порівняння: «Літл, звукорежисер, вузьким мефістофелівським видом подібний до художника Шемякіна» [13, с. 177].

В описах зовнішності персонажів суттєвими для автора є очі, крізь які проглядається душа людини: у Іванни Хрущ очі: «Виразні, з блакитним полиском ... справді сумовиті, але то може здаватися» [13, с. 129]; у стюардеси Вероніки «...кавові очі, що несподівано пасували до стронціановості пасм, світили втому» [13, с. 59]. Письменник детально описує портрет кожної особи. Не одразу можна розгледіти людську природу за невеличкими й непримітними рисами, але автор у цьому віртуоз. Персонажі роману ідентифікуються за певними деталями й без цього вони були б безликими.

У Києві живуть колоритні постаті, люди, з промовистими прізвищами: Орест Бартосик, Теодора Бастюк, Любчик Воедило, Богдан Губчинський, Володимир Калетник, Ірка Колиба, Максим Клуня, Володимир Кроєнко та інші. П. Вольвач зберіг за собою право не розкривати авторські секрети (діє авторська маска). Простежуємо це на початку книги: «Будь-які схожості між художніми героями цього тексту і реальними людьми – випадкові» [13, с. 2].

Письменник відтворює постаті героїв, використовуючи асоціативне сприйняття їх зовнішності, особливо деталей одягу, рухів, зачіски, що характеризує риси, набуті в процесі життя в суспільстві: «Губка ворухнулася по столу, пауза, великий живіт посунувся під футболку, а плями від піци посунули на сорочку»; «крізь завитки пари над тарілкою зі смаженим, чоловік у білій сорочці, представлений як купець з Овідіополя»; «бородатий, у застібнутому на всі гудзики оксамитовому піджаку, Трохимович був схожий на санітара, що відганяє птахів від хазяйських яблунь, розганяючись, коли їхні дзьоби звисають над його лисиною». Так, за допомогою художніх деталей, яким надають динаміки багаті метафори та порівняння, дуже точно змальовуються герої, підкреслюється критичне ставлення до людей — симпатія чи зневага, створюється відповідне тло для розповіді. Захоплення

грою художніх деталей розвиває авторську уяву, яка завдяки домислам і вигадці викликає багато інших ідей. Акцентуючи увагу на очах героїв, письменник створив колоритні образи: «Очі в багатьох людей рухливі, а серед державного люду – особливо. В мера, наприклад, вони мигтять, як кістяшки на рахівниці, як тенісна кулька – туд-сюд. Віце-прем'єрські, однак, дадуть фору всім, мечучись урізнобіч так швидко, що іноді здається, буцімто око взагалі одне, на переніссі» [13].

П. Вольвач часто кепкує над колегами-журналістами, співчутливо показуючи їхні слабкості та недоліки, щоб подати реальність життя без показних обертонів. Яскраво відтворено героїв роману — представників радіостудії. Наприклад, Жулян, який привів додому повію, всю ніч читає її вірші. Юрко Соменко завжди жартує про дівчат: «Менше гарбуза на місяць не беру!» Говорячи про середовище журналістів та специфіку їхнього спілкування, автор вдається до самоіронії, іноді досить відвертої та приземленої. Це стосується випадків надмірного вживання алкоголю та пов'язаних із цим інцидентів. На екран роману потрапляє чимало смішних історій із професійної діяльності журналістів: випадок «роботизованого перекладу» через встановлення неліцензійної програми, коли «знаменитий хлопець Джордж Буш перетворився на Чагарника» [13]. Жарти автора різноманітні, мотивовані життєвим досвідом, освіченістю, розумінням глибини світу. Наприклад: «У мене був невеликий вибір співбесідників («майже як Адам: Єва і ще раз Єва»); «Мені байдуже, чи є зараз у мене в кишені десяток гривень або пара доларів, яких вистачить якраз на чужий горіх Land Cruiser» [13]. У політичній темі письменник використав абсолютно кумедний фон. Карикатурні або шаржовані портрети відомих державних діячів передбачувані, влучні та смішні.

Автор вдається до алюзій, підкреслює розповідність деталей, іронізує з використанням ласкавих слів: «Наприклад, нинішній український президент має руде рідкісне волосся і розділений на кінчику ніс, як у Жерара Депардьє, попередній прем'єр-міністр трохи схожий на президента Кеннеді, а генерал –

звичайно, Джеймс Бонд, хоча й не без суто українських чорних брів» [13]. Безкомпромісно вказуючи на особливості зовнішності, П. Вольвач переносить акцент на внутрішню сутність людей, узагальнює а. єдиний, типовий образ політика, правителя держави: «Могутні, як правило, мають спільний тип, навіть в умовах так званих різних суспільних устроїв і навіть рас» [13]. Не обійшовся автор і без іронії навколо одного з найбільш висміюваних персонажів – «чемпіона світу, супертягучого боксера» [13]. Письменник по-своєму трактує образ, виділяє його на контрастному тлі зіставлення з ліричним героєм: «Я був у кабінеті, коли містер «Сталевий молот» прийшов записувати програму, а потім ворухив поплесканими губами, роздаючи автографи. Автографа я не взяв, натомість підписав чемпіону власну книжку віршів. Нахабство, але нехай. Все одно не прочитає» [13].

Політичні мотиви в романі представлені здебільшого в сатиричному ключі, висміюються образи можновладців і процеси, в центрі яких вони перебувають (піар-технології, виборчі кампанії тощо). Головні герої Помаранчевого Майдану в авторському викладі відтворені без нудної глузування, але з жартівливо-іронічними натяками. Основна увага зосереджена на динаміці образів, деталізованих портретах, експресії промовистих деталей: «Між пліччями й головами проплив пастельними тонами Сам, проходячи по подіуму. Інтелігентний, зі спотвореними виразками одутлуватим обличчям – слідами недавнього таємничого отруєння, трохи розгублений, але трохи... Виривався кистями рук із манжетів, складав пальці в пучки, наче збирався хреститися... Жінка в білому пальті, з косою, викладеною «короваєм», поставала рішучішою... Обабіч Самого й Жінки з косою мріли кількаярусні фізіономії спільників. Наче зведений хор» [13].

Отже, у романі «Хрещатик-плаза» наявна велика кількість алюзій на реальних людей, особливо відомих діячів політики, культури і мистецтва.

У романі «Сни неофіта» головна автобіографічна деталь щодо відносин з оточуючими – одруження. У романі Дарина – дружина Павла. Історія

кохання у романі «Сни неофіта» є частиною постановочного роману. Обігрується вона одним кліше жанру: особисте життя «передовика виробництва» необхідно зробити невизначеним, навіть знищити, оскільки воно не належить до семантичних полів «плідної праці». У крамниці на базарі він знайомиться з Дариною, вони швидко починають жити разом (незважаючи на зраду Павла) і виховувати її дитину, вона опікується його віршами і всіляко підтримує «творчу позицію» недооціненого генія. Він же переконує її перейти на українську мову. Це автобіографічні факти, оскільки сам письменник розповідав, що познайомився зі своєю дружиною на запорізькому базарі. «Стою, курю, чекаю на когось. Поруч дівчина купує курчат. Така незвичайна мені видалася. Красива. Чорнява, південної української зовнішності. І немає коробки, куди тих курчат посадити. Я знайшов, вона подякувала, розійшлися. Через кілька тижнів знову мене заносить на базар і знову там зустрічаю її. Так і познайомилися. З появою Ірини в моєму житті з'явилися лад і спокій. Ми з нею дуже схожі. Любимо гуляти містом. Між відпочинком в Єгипті й у глухому хуторі на Закарпатті обидвоє оберемо друге».

У «Снах неофіта» є один психологічно обґрунтований момент, який показує відношення П. Вольвача до інших представників мистецтва. Відомий критик показує вірші Павла Вінграновського і той їх нестримно схвалює: «Він наш брат по крові... Я полюбив його. Він...». “Спасибі, Поете. Я вас теж люблю”, – це мандрівець також промовляє вголос, у темін і сюрчання цвіркунів» [12]. Автор розповідає цю історію з відгуком Вінграновського двічі. Це не марнославство, як би це не здавалося. З одного боку, ця байка свідчить про природний пошук «новачка» для свого «хазяїна». І пошуки марні. Бо з іншого боку, саме такий підхід, якого дотримується Павло, робить людей навколо нього постійним «середовищем виживання». І тому живиться його поетична місія відчуттям: я включений у певну природну спільноту, яка живе за власними кризовими законами, які, однак, не дорівнюють закономірностям людського співіснування, натомість функцію «середовища

існування» бере на себе Місто, «метафізика вулиці» (безперечно вдалий складник роману).

Загалом, внутрішнє мовлення у творі «Сни неофіта» – хаотичне. Воно охоплює різні часо-просторові площини, переплітає долі людей і причетність до них ліричного героя, підкреслює особливості світосприйняття героїв, їхні стосунки, характери, уподобання.

3.3 Визначальні повороти долі як основа подій у романах

Основою подій та їх автобіографічного складника у всіх досліджуваних романах є визначальні повороти долі самого автора – П. Вольвача.

П. Вольвач – представник «східного» регіону української літератури, який народився в Запоріжжі. Народження у східному місті, центрі індустріального життя, без особливих умов для існування, стало першим поворотом долі, який сформував особистість автора.

У пошуках сенсу свого життя П. Вольвач пройшов шлях від робочих місць до роботи журналістом і письменником у столиці. У своїй біографії він зазначив: «Все як у всіх, чи принаймні у багатьох: школа, завод, вечірня школа. Потім служба в армії, у саперному батальйоні та підрозділі зв'язку. Після служби – знову робота, заводи, переходи, якась «шарашка», а точніше кооперативи та приватні підприємства, які на той час тільки вступали в дію. Паралельно тривало життя вулиць, різних куточків великого промислового міста. Усе це добре відображено у романі «Кляса».

Далі почали писатися вірші. Коли «розвалилося» ще одне підприємство – магазин «Автозапчастини», де він працював вантажником, він влаштувався на Запорізьке обласне телебачення. Вивчав журналістику на філологічному факультеті Запорізького університету. 5 років працював редактором редакції обласного телебачення в Запоріжжі. Стажувався в Празі, з 1999 року жив у Києві: «...п'ять років тому моя сумка опустилась на підлогу квартири на Чоколівці ... Це був мій перший київський простір» [13, с. 21]. Усі ці повороти долі відображено в романах «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта».

У романі «Сни неофіта» письменник Павло Вольвач повертає читача у непрості 1990-ті. Автор пригадує, що, попри складнощі і невлаштованість, ті роки дали відчуття свободи.

Роман «Хрещатик-плаза» добре відображує життя поета у Києві, що також стало важливим поворотом долі. Як пригадує сам П. Вольвач: «У Києві було дуже знакове місце – кафе “Сузір’я” на розі Пушкінської і Прорізної. Його знали майже всі богемні персонажі. Мені здається, я там на одному місці – під вікном надворі – протер за 10 років дірку. Я завжди любив взяти каву і спостерігати за протічним життям. Хтось обов’язково вигулькне знайомий – який-небудь Ульяненко чи Римарук. Ще була на Подолі народна кав’ярня “Полонез”. Там завжди можна було побачити похмільного поета Романа Скибу – він сидів, підперши свою велику голову, і журився. Письменники жартували, що є два рівні літератури – вищий і нижній. Вищий – це «Сузір’я» на Пушкіна, а нижчий – «Полонез». Я в «Полонезі» бував рідше. Знімав кімнату в середмісті, на Обсерваторній, біля Львівської площі. Мені було зручно заходити в «Сузір’я». Усе це відображено у романі «Хрещатик-плаза».

Загалом помітно, що у романах П. Вольвача наратор пояснює численні деталі й подробиці, які мали місце в безкінечних пригодах журналіста: «Допіру, впродовж години, мені потисли руки президент і прем’єр-міністр – почергово й саме в такому порядку» [13, с. 84]. У тексті є вкраплення анонсів, виражені фігурою замовчування («Ізраїльські танки біля міста Дженнін... У Японії прийшов тайфун «Банас»...») [13, с. 105].

Життєвість романів підкреслюють інтертекстуальні вкраплення, наприклад згадано збірку поезій П. Вольвача: «Ще й назва в того бантустану – «Південний Схід», в акурат, як в однієї з моїх поетичних збірок» [13, с. 261]; перший роман письменника: «Читав він і мій «запорізький» роман» [13, с. 180], – мається на увазі «Кляса». З певною метою актуалізовано й Шевченківське письмо: «Весь проект дав Тарас Григорович Шевченко: «Та

добре вигостріть сокиру, та й заходіться вже будить!» [13, с. 78]. Розуміємо, автор не зміг обійтись без згадок про події минулих років.

Загалом, прозова творчість П. Вольвача – це філософське занурення в глибини людського буття, що виявляється на рівнях самопізнання, розуміння природи, осмислення міжособистісних, суспільних, національних, державотворчих процесів. Автор у своїх творах показує, що повороти його долі були як випадковими, такими, що не залежали від нього, так і такими, які обрав виключно він. Так, читач бачить, що незалежно від умов та часу, в яких народилася людина, вона самостійно обирає свою долю. І це добре видно на прикладі Пашка, який пройшов шлях від робітника на заводі, який регулярно випиває та сидить на наркотиках, до вагомої людини в українській журналістиці, впізнаваного автора та діяча культури. Отже, П. Вольвач уособив у своїх романах власний життєвий шлях та людей, які на цьому шляху траплялися, надавши йому художнього оформлення. Однак реальна життєва основа залишається добре впізнаваною всім, хто знайомий із біографією П. Вольвача, тому стверджуємо, що романи є автобіографічними.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження вдалося дійти до наступних висновків:

1. Біографія має важливий вплив безпосередньо на творчість письменника. Різні форми автобіографій і прояви автобіографічного у тексті, створеному автором, утворюють разом автобіографічний дискурс. У художніх текстах автобіографічне проявляється по-різному, залежно від ситуації спілкування, форми мови чи змісту спілкування. Водночас автобіографічний складник може бути наявною і в творах, які не є автобіографічними за жанром.

2. Теоретичне та критичне розуміння жанру автобіографії розпочалося ще наприкінці ХХ століття і триває досі. Загалом в українському та зарубіжному літературознавстві наявна велика кількість досліджень, присвячених автобіографізму у художніх творах. Це засвідчує актуальність цього питання, адже кожен твір у той чи той спосіб відображає життєвий досвід автора.

3. На наш погляд, автобіографізм як дискурс має таку структуру: 1) епоха – загальна доба, час, тло на якому відбуваються описувані події. Це спричинює появу у творі історизму, навіть якщо це не історичний твір; 2) особистість автора та інших реальних персонажів. Вони можуть мати, але можуть і не мати безпосереднього втілення у тексті (як відображення в образах інших осіб), однак у будь-якому випадку автор проявляє себе як творець тексту, а тому можемо бачити його думки, погляди, трактування подій, і тому бачити його сутність; 3) події – це безпосередньо ті сюжетні лінії, які створює автор, і які є відображенням його реального життєвого досвіду чи досвіду, з яким він був знайомий. Отже, автобіографія як текст конструюється на основі: соціокультурного контексту, в який включена особистість; актуального стану особистості, цілей і мотивів (яким я хочу бути для тих, кому розповідаю); особливостей зовнішньої ситуації; особистісних особливостей; особливостей виконуваної діяльності.

4. Дослідивши безпосередньо художні автобіографічні твори П. Вольвача, можемо стверджувати, що загальне відображення епохи у творах «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» відбувається завдяки опису повсякдення персонажів, їх одягу, їжі і т. под.

«Кляса» – це роман, що зображує пролетарське Запоріжжя 80-х років, а тому в ньому відображено епоху української РСР з її початковими елементами свободи після падіння залізної завіси, однак це ще той час, коли людина робила те, що від неї вимагалось (і це відображено у роботі на заводі головного персонажа).

У романі «Хрещатик-плаза» натомість середовищем існування головного героя стає Київ – місто, яке має власну історію та інфраструктуру, а тому автор влучно відображує епоху 90-х з її культурою і повсякденням у великому місті.

Роман «Сни неофіта» є своєрідним завершенням трилогії. Він розповідає про 1990-ті роки у Запоріжжі, рідному місті автора, і зв'язує між собою події першого роману «Кляса» та другого – «Хрещатик-Плаза». 1990-ті роки – це вже трохи інша епоха, аніж у «Клясі». Остаточний і безповоротний розвал колись могутньої держави СРСР безповоротно змінив погляди і побут людей.

Епоха 80-х та 90-х років, відображена у досліджуваних романах П. Вольвача, твориться не лише завдяки загальним розповідям про стиль життя персонажів, їх рутину. Важливу роль також відіграють дрібні деталі – радше вставні, описові – завдяки яким у сукупності постає зображуваний історичний період – архітектура, література, соціальне життя тощо. Важливе значення відіграє також мовлення персонажів як відображення настроїв, ментальності та психології епохи.

5. Відображення будь-якої історичної епохи неможливе без відтворення її проблем та негараздів. Навіть якщо твір показує життя однієї людини, вплив епохи буде відображено у тих чи інших потребах та перипетіях долі.

Найперша та напевно найвагоміша суспільно-політична проблема, яку підіймає автор у творі (і у двох пізніших романах) – це проблема

незалежності України та її дерусифікації. Це також мовне питання, яке є актуальним і в наш час. Усі ці проблеми тісно між собою пов'язані, одна зумовлює іншу, і без їх розв'язання автор не бачить сильної і незалежної України. Другорядними постають проблеми соціальні – низька заробітна плата, нереалізованість українців, особливо молоді, такі соціальні проблеми як наркоманія та алкоголізм та ін.

6. Особистість автора у творах «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» відображена досить добре. По-перше, персонажем всіх романів є Пашок, або Павло. По-друге, цей персонаж уміщує в собі уподобання П. Вольвача: інтерес до малювання, до творчості, до української історії, зацікавленість мовною проблемою тощо. Цікаво, що автор показує Павла не таким, як усі, що відрізняє його від інших персонажів, і можливо є самовідчуттям самого П. Вольвача у контексті його відносин зі звичайними пролетарями, які ніяким чином не тяжіли до творчості та мистецтва.

7. У романах П. Вольвача важливим елементом автобіографізму є не лише особистість головного героя, яку можна потрактувати як відображення особистості автора, але й інші персонажі, які автор запозичив з реального життя: родичі, друзі молодості, відомі письменники – сучасники автора, колеги на радіо та просто незнайомці, які живуть в епоху автора. Письменник відтворює постаті героїв, використовуючи асоціативне сприйняття їх зовнішності, особливо деталей одягу, рухів, зачіски, що характеризує риси, набуті в процесі життя в суспільстві.

8. Основою подій та їх автобіографічного складника у всіх досліджуваних романах є визначальні повороти долі самого автора – П. Вольвача. У «Клясі» це служба в армії, робота на заводі, пияцтво, дружба з наркоманами тощо, які ніби затягують його вниз, не дають розвиватися.

Роман «Хрещатик-плаза» добре відображує життя поета у Києві, що також стало важливим поворотом долі, адже він почав працювати на «Радіо-Свобода», їздити у відрядження за кордон, спілкуватися з розумними,

розвиненими людьми, професіоналами своєї справи, що повністю суперечило попередньому досвіду П. Вольвача.

Так, у своїх творах П. Вольвач показує, як у пошуках сенсу свого життя він пройшов шлях від робочих місць до роботи журналістом і письменником у столиці. Загалом, прозова творчість П. Вольвача – це філософське занурення в глибини людського буття, що виявляється на рівнях самопізнання, розуміння природи, осмислення міжособистісних, суспільних, національних, державотворчих процесів. Автор у своїх творах показує, що повороти його долі були як випадковими, такими, що не залежали від нього, так і такими, які обрав виключно він, і читач бачить, що незалежно від умов та часу, в яких народилася людина, вона самостійно обирає свою долю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів С. Мости між часами (Про типологію історичної прози). *УМЛШ*. № 8. 2007. С. 14–20.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької: 2-е вид., допов. Львів: Літопис, 2001 832 с.
3. Баган М. Автобіографія, мемуари, щоденник: типологічні відмінності. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/автобіографія-мемуари-щоденник-типо/>
4. Бахтин М. М. Питання літератури й естетики. Київ, 1979. 504 с.
5. Белан Г. В. Автобіографія як джерело історико-педагогічного дослідження: теоретико-прагматичний аспект. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75(1). С. 13–16.
6. Бондар-Терещенко І. Муді блюз. *Кур'єр Кривбасу*. 2005. № 190. 186 с.
7. Валецький А. Л. Методологические основания биографики: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.0. Київ, 1990. 17 с.
8. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>
9. Виноградов В. В. Проблеми авторства і теорія стилів. Київ: Наука, 1961. 348 с.
10. Вольвач П. Кляса: роман. Харків: Фоліо, 2010. 442 с.
11. Вольвач П. *Письменники запорізького краю (20-90-ті роки ХХ століття)*. Запоріжжя: Хортиця, 2002. С. 503–511.
12. Вольвач П. Сні неофіта: роман. Львів: Видавництво Старого лева, 2017. 288 с.
13. Вольвач П. Хрещатик-Плаза: роман. Київ: Український пріоритет, 2013. 288 с.
14. Грабович Г. Г. Шевченко, якого не знаємо. *Сучасність*. 1992. №11. С. 100–106.

15. Даниліна О. В. Автобіографізм прози Марії Матіос. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2011. Вип. 27. С. 72–76.
16. Даниліна О. В. Автобіографія як метажанр у творчості Оксани Забужко. *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. 2013. № 3. С. 52–59.
17. Данильченко І. Є. Трансформація історичної правди в художню у творах української художньої біографії: дис... канд. філол. наук: 10.01.06; Рівненський держ. педагогічний ін-т. Рівне, 1996. 191 с.
18. Ємельянова Т. Біографізм як засіб інтерпретації творчої індивідуальності: Макс Дессуар. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: щоквартальний науковий журнал*. № 1. 2011. С. 43–45.
19. Йолкіна Л. Специфіка реалізації ліричного суб'єкта в поезії Павла Вольвача. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2016. Вип. 2. С. 132–135.
20. Історична проза. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці: Золоті литаври / голова ред. А. Волков. 2001. С. 170–239.
21. Клименко В. Чого боїться Вольвач? URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/438/164/15832/>
22. Коробко Л. «Щемить Батьківщина між ребер...»: поезія Павла Вольвача. *Слово і час*. 2003. № 10. С. 76–80.
23. Коскін В. Павло Вольвач: «Усе виростає з енергії сумнівів...». *Літературна Україна*. 2011. № 13. С. 4–5.
24. Котенко К. О. Історизм як один засобів конструювання сюжету творів П. Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. 157–160.

25. Кравченко В. Контраст національної духовності та постколоніального комплексу в романі Павла Вольвача «Хрещатик-плаза». URL: <http://universe.zp.ua/?p=13864#comment-4363>
26. Красюк О. «Клясовий» прихід: (До виходу роману Павла Вольвача «Кляса»). *Регион-експрес*. 2004. № 40. С. 20.
27. Лежен Ф. В захист автобіографії. *Зарубіжна література*. 2000. № 4. С. 108–122.
28. Ленюк М. І. «Хрещатик-плаза» Павла Вольвача як зразок постмодерністського роману в сучасній українській літературі. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 207–210.
29. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. Київ: Радянська школа, 1965. 430 с.
30. Літературна енциклопедія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/dic/show.php?w=1>
31. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
32. Мазурик К. В. Формування автобіографіки в українській літературі XII–XVIII ст. *Молодий вчений*. 2018. № 7(1). С. 143–150.
33. Малішевська І. Автобіографія: витоки, становлення та критика жанру. *Літературознавчі обрії: праці молодих учених*. Вип. 17 / наук. ред. М. М. Сулима. Київ: Інститут літератури ім. Шевченка НАН України, 2010. С. 210.
34. Мельничук Б. І. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.03 / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. Львів, 1997. 44 с.
35. Мороз Л. В. Об'єктивне і суб'єктивне у жанрі літературної біографії: Автореф. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Рівн. держ. гум. ун-т. Рівне, 2000. 19 с.

36. Нахлік Є. Історизм та психологізм Шевченкового реалізму. *Народознавчі зошити*. 2014. № 3(117). С. 431–452.
37. Новиченко Л. М. Шевченко і сучасність. *Новиченко Л. М. Вибрані праці: У 2 т.* Київ: Вища школа, 1984. Т. 1. С. 136–140.
38. Овдійчук Л. Жанрово-стильові особливості сучасної біографічної прози для дітей. *Питання літературознавства / Pytannia literaturoznavstva / Problems of Literary Criticism*. № 90. 2014. С. 156–169.
39. Оніщенко О. Художня творчість: проект некласичної естетики. Київ, 2008. 324 с.
40. Палажій Г. «Сни неофіта» Павла Вольвача: Бандит стає «уважаємим человеком», депутатом... URL: <https://starylev.com.ua/news/sny-neofita-pavla-volvacha-bandyt-staye-uvazhayemym-chyelovyekom-deputatom>
41. Пароваткіна А. Павло Вольвач: «Редактори писали на полях мого нового роману, що це знавісніла брехня про Майдан». URL: <https://detector.media/kritika/article/87791/2013-11-23-pavlo-volvach-redaktory-pysaly-na-polyakh-mogo-novogo-romanu-shcho-tse-znavisnila-brekhnya-pro-maydan/>
42. Пастух Б. Слідами «омовленого» світу: траєкторія поетичного руху Павла Вольвача. *Українське літературознавство*. Вип. 75. 2012. С. 191–202.
43. Петрусь О. В. Особливості наративної стратегії в біографічній прозі Пітера Акройда: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
44. Повсякденне життя в СРСР. 1980–1991 роки. URL: <https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2016/03/2fetysova.pdf>

45. Повсякдення. Особливості розвитку культури. Спроби союзної влади зупинити процес розпаду СРСР. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dfC1I2gcbAY>
46. Риженко К. В. Автобіографічний дискурс художньої прози Пантелеймона Куліша: дис... канд. філол. наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.01 «Українська література» (035 Філологія). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 300 с.
47. Савенко І. Основні проблеми документального письма в контексті літературознавчого дискурсу. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2008. Вип. 44. Ч. 2. С. 127–137.
48. Сарахман Е. «Ніколи не думав, що мені стільки разів буде так страшно» – Павло Вольвач презентував новий роман. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/culture/_nikogda-ne-dumal-chno-mne-stolko-raz-budet-tak-strashno-pavel-volvach-prezentoval-novuj-roman/548437?mobile=true
49. Скляр Н. В. Синтез фактуальності й фікціональності та автофікція в площині автобіографічного тексту. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2011. № 3(214). С. 44–50.
50. Слабошпицький М. «Посеред химерної держави...»: з нотаток про Павла Вольвача в контексті йому суголосних поетів. *Літературна Україна*. 2010. № 21 жовтня (№ 38). С. 1–4.
51. Смушак Т. В. Фактуальність і фікціональність у світлі творчого мислення Наталени Королевої та Ірен Немировськи (на матеріалі автобіографічної повісті «Без коріння» та автобіографічного роману «Вино самотності»). *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Філологічні науки. 2013. Вип. 4.12. С. 209–214.
52. Соболев В. Автобіографічна епопея Валерія Шевчука в європейському контексті. *Волинь – Житомищина*. 2010. № 20. С. 150-157.

53. Соловей О. «Позадесятники»: Тексти у контексті. URL: kalmius.narod.ru/nomer4/recenz/solo2.htm
54. Соловей О. Кавова гуща життя. *Літературна Україна*. 2015. 15 січня (№ 3). С. 7.
55. Соловей О. Кров затамована. Рецензія на книгу: Вольвач Павло. Триб: Поезії. Київ: Факт, 2009. 124 с.
56. Соловей О. Обидва береги (Випадок Вольвача). URL: <https://www.oleg-solovey.com/single-post/2017/03/22/обидва-береги-випадок-вольвача>
57. Стусенко О. Клясика Павла Вольвача. *Літакцент*. URL: <http://litakcent.com/2011/04/18/kljasyka-pavla-volvacha/>
58. Ткаченко М. Особливості виробничої прози в українській радянській літературі: повість Дмитра Бузька «Домни». *Слово і Час*. 2021. № 6 (720). С. 66–81.
59. Турченко Ф.Г., Панченко П.П., Тимченко С.М. Новітня історія України (1939–2001): підруч. для 11 класу середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2000. 382 с.
60. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; За ред. Л. Масенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
61. Урись Т. Національна самоідентифікація ліричного героя у творчості Павла Вольвача. *Науковий вісник МДУ ім. В. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. № 1(15). 2015. С. 200–203.
62. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
63. Франко І. Літературознавчі концепції. Львів: Вища школа, 1981. 184 с.
64. Фуко М. Воля до істини / пер. з франц. Київ: Касталь, 1996. 448 с.
65. Череватенко Л. «Захлинаючись стукотом серця...»: П. Вольвач. *Дніпро*. 1998. № 3/4. С. 131–136.

66. Черкашина Т. Ю. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач: дис... канд. філол. наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2007. 260 с.
67. Яновська Г. Із бурею за пазухою: назва нової книжки Павла Вольвача «Вірші на розі»... *День*. 2011. № 18–19 бер. (№ 47–48). С. 23.
68. Ярощук В. Онтологічні виміри творчості Павла Вольвача. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство). Вип. 12. 2019. С. 66–70.
69. Ящук П. Міст із минулого в сучасне. *Жовтень*. 1985. № 6. С. 64–67.
70. Gusdorf G. Conditions and Limits of Autobiography. *Autobiography: Essays Theoretical and Critical* / James Olney (ed.). Princeton: Princeton University Press, 1980. P. 28–48.
71. Olney J. Autobiography and the Cultural Moment. *Autobiography: Essays Theoretical and Critical* / Ed. J. Olney. Princeton: Princeton University Press, 1980. P. 50–54.
72. Pascal R. Design and Truth in Autobiography. Harvard University Press, Cambridge, U.S.A.: 1960. 400 p.
73. Quigley J. The Grammar of Autobiography: A developmental account. NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates: 2000. 170 p.
74. Savelyeva E. Regarding autobiographical genre. *Proceedings of the 3rd International conference on European Conference on Languages, Literature and Linguistics*. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 2014. P. 223–228.
75. Smith S., Watson J. Reading Autobiography – A Guide for interpreting Life Narratives, University of Minnesota Press, 2010. 130 p.
76. Zakharova L. Everyday Life Under Communism: Practices and Objects. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*. 2013. Volume 68, Issue 2. P. 305–314.

УДК 821.161.2

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У РОМАНІСТИЦІ
ПАВЛА ВОЛЬВАЧА**

І. С. Корецька

О.Є. Соловей – науковий керівник, к.філол.наук, доцент

Анотація. У статті проаналізовано соціально-політичну проблематику романістики П. Вольвача. Звернено увагу на її місце у структуруванні автобіографічного дискурсу романів «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта». Диференційовано соціально-політичні проблеми, які виділяє у своїх творах П. Вольвач. Визначено основні художні аспекти відтворення соціально-політичної проблематики у досліджуваних романах.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні соціально-політичної проблематики романістики П. Вольвача як засобу структурування її автобіографічного дискурсу.

Теоретичне значення дослідження: узагальнено теоретичні аспекти щодо жанру індустріального роману, зібрано літературознавчий досвід щодо вивчення прози П. Вольвача.

Практичне значення одержаних результатів зводиться до того, що вони є кроком до вивчення прози П. Вольвача, яка на сьогодні досліджена недостатньо. Зокрема, вивчення соціально-політичної проблематики у романістиці автора дозволяє не лише говорити про структуру автобіографізму у його творчості, але й про особистість П. Вольвача та його ставлення до епохи, у якій він жив і творив.

Матеріал дослідження становлять романи П. Вольвача «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта»..

У ході роботи використано такі методи дослідження: компаративний, соціологічний, біографічний, філологічний.

Ключові слова: автобіографізм, соціально-політична проблематика, епоха.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасному українському літературному процесі важливе місце посідає творчість Павла Вольвача – поета, прозаїка та есеїста, який є одним із лідерів літературного покоління 1990-х років. Його творчість відзначається тверезістю бачення історичних процесів та стоїцизмом, самозосередженістю – відсутністю ілюзій, самозаглибленням, психологізмом, екзистенціалізмом та, разом із тим, тяжінням до найсучасніших художніх форм. Історизм, документальність у творах Павла Вольвача; його прагнення до життєподібного відтворення дійсності у всіх формах; створення типових образів – все це безумовно характеризує автора як художника реалістичного типу творчості. Однак у своїх творах письменник використовує також постмодерністські техніки, про що свідчать його романи, у яких чільне місце посідає автобіографізм.

На наш погляд, автобіографізм як дискурс має таку структуру: 1) епоха – загальна доба, час, тло на якому відбуваються описувані події; 2) особистість автора та інших реальних персонажів; 3) події – це безпосередньо ті сюжетні лінії, які створює автор, і які є відображенням його реального життєвого досвіду чи досвіду, з яким він був знайомий. Для правдивого відображення першого з виділених елементів – епохи – важливе значення має відтворення її соціально-політичних проблем та негараздів. Навіть якщо твір показує життя однієї людини, вплив епохи буде відображено у тих чи інших потребах та перипетіях долі. Вивчення проблем епохи, яку відтворює у своїх автобіографічних творах П. Вольвач, дозволяє не лише говорити про структуру автобіографізму у його творчості, але й про особистість автора та його ставлення до епохи, у якій він жив і творив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прозову творчість автора лише починають досліджувати з наукової точки зору. Це, зокрема, праця Л. Йолкіної [4], де досліджено специфіка реалізації ліричного суб'єкта в

поезії Павла Вольвача, О. Стусенка [10], де різко негативно характеризується творчість автора, В. Ярошук [12], де досліджено онтологічні виміри творчості письменника; О. Соловей написав рецензії на книги автора [9], а також детально дослідив поетичне вибране Павла Вольвача «У Києві» [8]; І. Ленюк [5] дослідила постмодерністські риси у романі П. Вольвача «Хрещатик-плаза».

О. Соловей зазначає, що «попри видані романи, Вольвач до сьогодні об'єктивно залишається передовсім поетом» [8, с. 7]. Погоджуємося з цією думкою, а також погоджуємось із думкою І. Ленюк, яка підкреслює, що «це той поет, який функціонує і в романному тексті», і це «не заважає помічати експотенціальні зміни життя з позицій П. Вольвача» [5, с. 207].

Можливо, через те, що літературознавці бачать у П. Вольвачу насамперед поета, наукових праць, які б досліджували його прозові твори, у тому числі соціально-політичні проблеми, відображені у них, на сьогодні практично відсутні.

Мета статті – дослідити соціально-політичну проблематику у романістиці П. Вольвача.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати трилогію «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» як індустріальну прозу;
- 2) диференціювати основні соціально-політичні проблеми, які виділяє у своїх творах П. Вольвач;
- 3) визначити основні художні аспекти відтворення соціально-політичної проблематики у досліджуваних романах.

Об'єкт дослідження – трилогія П. Вольвача «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта».

Предмет дослідження – соціально-політична проблематика у зазначених романах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Трилогію «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» можна

визначити як індустріальну прозу. Індустріальна проза у світовій літературі сягає корінням у раннє британське вікторіанство. У той час багато авторів – Бенджамін Дізраелі, Елізабет Гаскелл, Чарльз Кінгслі, Чарльз Діккенс – почали активно змальовувати індустріальну тематику. Актуальною на той час була тема соціального запиту та страйкових рухів. Побут робітників описувався коротко, акцент робився на викритті різних сторін експлуатації. Натомість у Радянському Союзі індустріальний топос усвідомлювався як романтичний: ідеалізація праці з метою побудови соціалізму. Прояви антиутопії траплялися рідко, але вони не могли протистояти лінії державного управління літературою. Для радянського промислового роману було нетипово замикатися в колі якогось мікросоціуму. Перспектива завжди була на універсальному рівні світлого комуністичного майбутнього [11]. На відміну від радянського індустріального роману, сучасна індустріальна проза обмежена мікросуспільствами, натуралістична за сюжетом, мовою і звісно проблемами.

Твори П. Вольвача можна вважати перехідною моделлю індустріальної прози. За основу тут взято досить герметичний мікросоціум міста та мікрорайону, всі сюжетні лінії переплітаються. Твори характеризуються високим натуралізмом. Отже, загальна парадигма творів вказує на сучасну західну модель промислової прози. Проте головний герой виявляє свою тотальну приналежність до байдужого люмпенізованого суспільства і грішить роздумами про національні та загальносуспільні проблеми.

Кінець 80-х років, як ми вже визначили раніше, став переломним для суспільства. Роман «Кляса», дія якого розгортається в той час, став поворотним моментом у парадигмі індустріального роману в українській літературі. Більшість сучасних українських романів написані з точки зору письменників і про життя письменників. Рідко зустрічаємо прозу, де йдеться про інші верстви українського суспільства. І саме П. Вольвач зумів поставити індустріальне Запоріжжя на карту сучасної української прози.

Найперша та напевно найвагоміша суспільно-політична проблема, яку підіймає автор у творі (і у двох пізніших романах) – це проблема незалежності України та її дерусифікації. Це також мовне питання, яке є актуальним і в наш час. Усі ці проблеми тісно між собою пов'язані, одна зумовлює іншу, і без їх розв'язання автор не бачить сильної і незалежної України.

Роман «Кляса» відображує час, час коли Україна вкотре перебувала на шляху до своєї незалежності. Головний герой твору бухає з «корешами», працює на заводі, кохає жінку, одним словом, живе звичайне, хоча й досить насичене життя. Але одночасно він малює, пише вірші та любить Україну й українську мову. Це, мабуть, від батька та дядьків що були патріотами та передали йому дух опору до «русифікацій».

Дія відбувається наприкінці 1980-х років, коли денационалізація та люмпенізація досягли свого апогею і поступилися місцем перебудові. Пролетарське середовище жило абсолютним сьогоденням із чітко окресленим циклічним ритмом: зміна – пияцтво – похмілля. Такий спосіб життя сформував абсолютно вузький світогляд. У «Клясі» він розкривається в діалогах героїв, а не в прямих характеристиках: «– Та давай, пий – стакан не задержуй! – вже нетерпляче, але весело озивається «сім'я»» [1].

Таким чином створюється тло для героя та частини його оточення, яким притаманний ширший світогляд: «Він не бачить лише того, що навколо, але й ніби відчуває щось невидиме – людей, тих, хто пройшов, але був тут, у плоті та крові, часи, які летіли, але тремтіли в повітрі, і так далі, і багато іншого» [1].

На перший погляд, пролетарсько-лупменізовані персонажі твору зовсім не тяжіють до чогось подібного, до якогось «клясу», а радше «робочого класу» і не задумуються над якимись там далекими проблемами незалежної, дерусифікованої України. Проте головний герой Павло «копіює своїх знайомих і друзів, але насправді він не такий». Застрягши в «стані п'яного

люмпена», «у Пашки інше життя і інший світ», тому час від часу він намагається вирватися за межі «домашньої цапиної ностри» [1].

Пашок шукає альтернативу, ширшу перспективу, тому часто їздить до Львова у пошуках національної ідеї, їздить на рухівські збори, що було характерно для кінця 80-х. Шукаючи, він натрапляє на проєкти українізації 1920-х років. «Саме так – лямпа, кляса – пишеться у пошарпаних книжках і словниках з жовтими ламкими сторінками [...] Павло любить їх гортати, віднаходячи незвичні слова» [1]. Таким чином, автор створює контраст між навколишнім пролетарським «класом» і внутрішнім «класом» героя та його оточення, і між проблемами звичайного оточення (робота, гроші, розваги) та проблемами Павла (які переростають від особистісних до загальнонаціональних).

Загалом, давнє поняття «кляса» є дуже цікавим. Це щось архаїчне, колись заборонене і ностальгійне водночас. «Кляса» – клас у сучасному розумінні. Тобто соціальний клас. Після політики мовного зближення «кляс», як і багато інших слів, було якщо не викинуто з української мови, то просто змінено і, здавалося б, назавжди забуто. Хоча нинішні спроби, хоча б косметичні, повернути мові її викинуті риси, не викликають якихось дуже приємних хвилювань. Модифікований правопис не перетворює слово «клас» на «кляса». Можливо, частково і завдяки цій ностальгії за минулим, за часами українського національного відродження, часами українізації 20-30 років, де придушені слова ще живуть «в пошарпаних книгах і словниках з жовтими тендітними сторінками», П. Вольвач і назвав саме цим словом свій роман, відобразивши таким чином проблему українізації.

У міру того, як розгублений уряд став більш відкритим, він загравав з народом, який «прагне гласності та демократії». Події в романі розвиваються саме на тлі майбутніх змін, коли навіть «міліціонери» вже не ті і «союзний прапор уже не таке диво» [1].

Читаючи роман, приємно вражає те, що навіть там, на сході, у вкрай зрусифікованому Запоріжжі, відбувалася революція. Коли «зомбовані хохли

століттями кричали, що їм «набридло бить кацапами», а дехто пішов ще далі – і нехай їм повертають Кубань! Це ніби два різних світи, але в певний час і в певному місці вони перетинаються. Перш за все, коли вчорашні «співгромадяни», які тільки й робили, що уважно стежили, «в яку смакоту принесли пиво», потихеньку прокинулися, ожили і почали усвідомлювати себе людьми, які вже почали йти до площі на Обкому, де треба «відкинути червону ганчірку і вивісити жовто-блакитне полотнище» [1]. Характерний тут муляр Ковбаса, який повісив на дверях плакат, з якого сварливий Шевченко стирчить пальцем: «ваші діти говорять моєю мовою?!» [1].

Насправді про намагання сходу бути істинно українським нема чого дивуватися, як каже в своєму інтерв'ю Павло Вольвач, «тому, що через місто тече Дніпро, Хортиця лежить посеред Запоріжжя, нехай майже непомітно – але все одно проявляється і залишає свій слід. Це вам не Донбас і тим більше – навіть не Крим. Тут, коли вдивляєшся і напружуєшся, відчуваєш, як у повітрі мерехтить героїчна пам'ять. Вона блищить і пронизує кожен нерв» [6].

Запорізький бандитський люмпенізований елемент також «ловив ніздрями запах змін», розумів, що «в світі щось змінюється і щось має змінитися докорінно». І вони змінилися. Поки перші билися на мітингах і дільницях, другі «дерлися на гору з іншого боку». «Але ми кляса там же, під одними дверима», — влучно каже один із них [1]. І дійсно. За якийсь десяток років учорашні «зłodії» та «стукачі» після легалізації бізнесу, тобто принаймні найрозумніші з них, пішли в політику. Це ще одна важлива політична проблема – проблема чесності в політиці, неможливості провести прозорі вибори у описуваній епосі.

Через час герой роману опиняється в Києві. Тут він «вперше почув як по українському говорилось на урочистостях з трибуни». І був ошелешений – «всі в залі говорили тією мовою, якою він думав і говорив вдома з батьками. Невже таке може бути...? Все життя він сприймав свою мову і мову своїх батьків, як щось потаємне, яке треба ховати від стороннього ока... Він зник,

що так, як вони з батьком, на людях не говорить або ніхто, або ну зовсім дрімучі люди, і то суржилом...». Звісно, «не всім батькам бути таким як Павлів, на жаль...» [1]. Звісно, що така ситуація – наслідок багатовікової традиції впливу росії, адже в союзних республіках з'являється низка праць, присвячених «розкриттю суспільних функцій російської мови як мови міжнаціонального спілкування і єднання народів СРСР». В останнє десятиліття існування Радянського Союзу українські русисти уже могли звітувати партійному керівництву про успішне виконання всіх трьох настановчих завдань мовної політики, спланованої Москвою для УРСР ще на початку 30-х років – усталення практики необмеженого впливу російської мови на українську і трактування відповідних процесів як “благотворних” для української, сформованість в українській мові за посередництва тієї ж російської лексичного фонду, спільного з мовами інших республік, та запозичення численних інтернаціоналізмів.

У своєму інтерв'ю про майбутнє української мови на східних теренах Павло Вольвач відповідає: «важко, мова буде, коли стане престижною. Тут я категорично не згоден з автором. Як писав Юрій Винничук у газеті «Постпогрес», мова має бути не престижною чи модною, а державною, за повної підтримки держави. Бо, наприклад, у тій же Чехії чеська мова теж не вважалася престижною, але підтримка з боку держави зробила свою справу» [7].

І такої підтримки в часи, коли писався роман «Кляса», не було, що було цілеспрямованим придушенням української мови. Роман Павла Вольвача «Кляса» (звичайно, якщо не зважати на надто вживану рідну мову та непристойні еротичні сцени) цілком можна зарахувати до популяризації мови, принаймні через опис середовища зрусифікованого Сходу, самого його нутра. Що, на жаль, майже не спостерігається в сучасній українській літературі.

Пізніше й сам Павло втягнутий у вир революції. Але він сприймає її лише по-своєму. Розуміння того, що байдужого хохла треба не

протиставляти, а притягувати до нього. «Він не кидає слів, а пояснює Час, який є творінням великих поетів». Проте «чомусь, коли він наближається до острівця людей під жовто-синьо-червоно-чорними прапорами, його серце починає битися швидше». Особливо, коли «в Капулівці я побачив колони під українськими прапорами, які йшли без кінця і без кордонів, аж до обрію, і дорога ніби повертала від тих колон». І коли він «гуляв по Львову в потоці громади» [1].

А мегаполіс живе своїм життям: «З мосту, прикрашеного колонами і бетонними кулями, видно далекі дими і язички факелів над трубами, а під мостом до заводу сунуть состави з рудою й коксовим вугіллям» [1]. Але саме там, навіть на побутовому рівні, нікуди не дітись – часи змінюються, виринає націоналізм. Коли одні ще спорять про галичан («там, кажуть, ужас, всіх, хто не по-українськи – вигонять»), інші розмірковують більш тверезіше: «Кацапи вони нахабні. Хоча, звісно, пензенський простий мужик нічого не винен. І вологодський. Аби тільки дома в себе сиділи. Тільки не сидять...» [1].

Цікавою є характеристика хохла у романі: «Мужик, який років з тридцять прийшов до міста з села, з якої-небудь Новогупалівки, а їхні діти перепитують, кліпаючи очима: а ти що, с бандерштата? Пашок не з бандерштата. Він тутешній. Тутешній за багатьох. Йому рідний полин, од запаху якого самі собою закриваються очі і солодко млоїть у грудях, рідне небо, в хмарках і без, ніби намазані олією стежки і роса на спориші, теж як і олія, і мариво над степом, серед якого десь дихає дідове село, і Оріхів, і Гуляй-Поле, і вогкі повіви Дніпра, і...» [1].

Цікавим і повчальним є шмат про українізацію, автор слушно зауважує: «Господи, чого ж вони такі ущербні?! Чого вони протиставляються всій решті, а не навпаки – залучають до себе?» [1].

Герой роману також зазначає, що «про Україну говорять і, здається, чекають її від Галичини». Звичайно, українська революція кінця 1980-х – початку 1990-х почалася зі Львова і нікуди не дінеться. Ну, принаймні серед патріотично налаштованих вихідців з Наддніпрянщини він п'ятий після

«хлопців із Бундесштату». Тоді чому Пашок часто їздив до Львова, чи не за контрабандою революції?

Серед суспільно-політичних проблем виділяються і культурні. Десь там, де бурлить «мільйонне індустріальне місто, заселене переважно вчорашніми селянами та їхніми нащадками», де «доволі безлика архітектура, кволість традицій і культурного прошарку» є саме «те місце, де з'являться поетам» [1]. Цікаво, що в оточенні головного героя поезія досі сприймається як «щось ганебне». Справжнішим є ніж, «приємна тяжкість якого в кишені повністю затьмарює страх» [1]. Однак Павлові пощастило мати батька, який був «ідейним до туману в голові». Батько Павла не любить комуністів, бо «комуністи в Італії – чистокровні імперіалісти» [1].

У романі «Хрещатик-Плаза» головний герой не позбувається свого національного світовідчуття: не полишає думки писати вірші, не відмовляється від внутрішнього чуття мови, яке вимагає фізичного вивільнення (формулює й озвучує думки українською мовою), незважаючи на природу міського мовлення (воно є складним і неоднорідним). Наратор пояснює численні деталі й подробиці, які мали місце в безкінечних пригодах журналіста: «Допіру, впродовж години, мені потисли руки президент і прем'єр-міністр – почергово й саме в такому порядку» [3, с. 84].

У своєму інтерв'ю П. Вольвач на питання «А сам ти як оцінюєш події ось уже майже 10-літньої давності? І чи це випадковий збіг – що роман, у якому змальований Київ 2004-го року, ти написав саме тепер?» відповідає: «Оцінок у тексті взагалі нікому й нічому не давав. На мою думку, це чи не найяскравіший момент в українських реаліях останньої чверті століття. Справжній масовий, низовий, безкорисливий порив там таки був. Попри всі деталі й – головне – результат. Інша річ, що він, той результат, навряд чи й міг бути іншим. Як і в романному тексті, пошлюся на слова Гассета про долю нації, чия еліта «не має плану на завтра». (До речі, а тепер хіба не схожа ситуація?..) Дискусії довкола Майдану-2004 тривають давно. Скільки людей, стільки й думок. Ну, а поява роману через майже десятиріччя по революції

свідчить хіба про те, що особисто для мене ті події «відстоялися», набули якогось хтонічного підгрунтя. І озиваються притлумленими вібраціями – Україна жива» [6].

З роману та зі слів автора помітно, що Революція 2004 року стала для нього особисто важливим поворотом у розвитку нації та незалежності України, першим кроком до істинної незалежності від країни-сусіда.

Роман «Сни неофіта» – хоча і не традиційна соціально-психологічна проза на кшталт класичних Бальзака та Діккенса, але задум дуже схожий – показати еволюцію особистості в епоху соціальних і цивілізаційних змін. Проблематика тут хоч і лишається як суспільна, так і політична та культурна, однак автор змальовує більше проблем окремої особистості, які в сукупності відображують проблематику епохи.

Соковита панорама життя, в яку вписаний вчорашній карний злочинець, пролетар, різночинець, а нині молодий поет і журналіст – огорнута туманом надій, крізь які світиться Київ: як реалізація мрії та можливість подальших трансформацій. Але це попереду. А поки що перед читачем – провінційний космос, у якому є все: грабіжники та журналісти, махнівці та губернатори, бійці «Спасу» та поети-літстудійці. Легендарний поет-дисидент Холодний сусідить на сторінках роману з авторитетом Медведем, а містик Чудін якимось поєднується із секс-символом Наталкою Шамоніною. І над усіма ними панує Місто.

Дивним і невиправданим є те, що деякі критики шукають у «Снах неофіта» проблему виробництва, економічні проблеми – мабуть, через горезвісні стереотипи часів соціалістичного реалізму про необхідність індустріальної складової в літературі, що зображує промислове місто, яким Запоріжжя і вважається.

У цій прозі не йдеться ні про заводи, ні про технологічні процедури, ні навіть про життя та існування спеціалістів промислових гігантів. Хоча головний герой вже деякий час заробляє гроші на ринку – але читач не побачить розповіді про якусь конкретну діяльність підприємців, бо весь

контекст передбачає, що новачок присутній на базарі лише формально. Більше того, базар, якщо придивитися, не зовсім тривіальний бізнес-об'єкт – це скоріше символ вічного ринку, де за все (особливо за те, що не продається) треба платити – тобою, твоєю доля – перефразовуючи відомий шекспірівський вислів «весь світ – базар» [2].

Тож це точно роман про те, як стати поетом, тому основна проблема у «Снах неофіта» – митця і суспільства, суспільно-політичних умов для творчості. І тому фоном цієї події є не лише конкретне індустріальне місто, хоча запоріжці із задоволенням знайомляться з вулицями, будинками, атмосферою та людьми, бо все це розумно – іноді різновидно і смачно, іноді все в одному, але завжди яскраво і точно змальовано автором. Сцена у «Снах неофіта» – це Час, який у цьому конкретному випадку освітлюється запізнілим, перекрученим, але могутнім і невблаганним самоусвідомленням нації, яка потребує, навіть бажає народжувати власних Поетів – і дає народження. Здається, що навіть простіше і природніше слідкувати й розуміти суть показаного читачам, які не є свідками подій, які є прототипом сюжетних ліній роману, адже щось дуже подібне, мабуть, відбувалося в ті дивні часи в інших містах і містечках, навіть у нашій столиці.

Проте тлом подій автор знову обирає конкретне місто. Багато в чому завдяки біографічним елементам, завдяки чудовому знанню обставин, адже П. Вольвач тоді працював журналістом на місцевому телебаченні. Письменник зображує головного героя в місті Запоріжжі. Початківець із периферії, з найгустішої первинної юшки суспільства (тому його душа відгукується, тяжіє до маргінальних, колоритних персонажів, сповнених невимовної таємної сили села – «села Калантирівка-Карантинка»), звідки персонаж виштовхується силою своєї долі, невіддільної від долі людей, на головну дорогу буття. Символом цієї магістралі в рідному місті героя «Снів неофіта» є центральний проспект, який в Запоріжжі – справжня вісь, навколо якої обертається все місто. Тут, в одному з двориків обабіч проспекту, як на самій «протоптаній стежці життя», молодий поет знаходить кохану, сім'ю і,

нарешті, закладає перші цеглинки свого Світу, бо цей світ починає звучати з його мови, його ментальності. Усе це Павло Вольвач робить зі своїм героєм не випадково, і то не лише тому, що є певний біографічний факт. По-перше, письменник не керується біографічними реаліями, він не має підстав і, мабуть, бажання відкинути такий промовистий літературно-філософський символ, який посилає йому саме життя, – і він не помиляється.

Магістраль, напрямок якої вона перериває, загороджує, пам'ятник «вождю». Ця магістраль починається або закінчується біля станції. Якщо на початку роману герой перебуває десь біля площі (тоді вона називалася «площа Леніна»), то наприкінці роману він уже на іншому полюсі міста – на вокзалі в напрямку Києва.

До речі, станція, на якій головний герой «завжди когось зустрічає в потязі до Запоріжжя» є дуже важливим елементом у символічній системі «Снів неофіта» – це своєрідний портал, через який людина йде в інші світи, відбувається, має місце, проходить. Мабуть тому єдиний образ, який подобався молодому поетові – це образ залізниці, по якій степ намагається проникнути в місто і з'єднає Запорізький край із містом Запоріжжям.

Цікаво й те, що саме змальовуючи літературне, тобто мистецьке товариство, автор економно, аж до аскетичної простоти, використовує художні засоби. Навіть перелік літературних засобів не звучується – скорочується їхня сфера, наче їм нема де розгулятися. І це відразу привертає увагу, бо різко контрастує з розмаїттям розлогих метафор, яскравих епітетів, парадоксальних паралелізмів, дзвінких відгомонів алітерацій та іншого, що спритно використано для створення образу міста, міфу про місто. Автор не може встояти перед спокусою вголос зізнатися, що вулиця його рідного Запоріжжя (малої батьківщини) дивним чином схожа на проспект Києва, столиці його великої батьківщини.

Чому письменник, що охоплює літературне коло, так виразно, навіть навмисне, художніми засобами зберігає стильовий темперамент? Чи можна показати ставлення новачка до периферійних літературних починань, де

герою, порівняно зі світами й долями далеких геніїв, бракує справжнього драйву, простору для втечі, бо, як кажуть, «немає пророка» [2]? Чи це відповідь, естетичний контрапункт маніпуляцій і брехливості світогляду поета – свого роду неприйняття? У будь-якому разі для досягнення мети автор майстерно й недбало підпорядковує поетику ідеї.

Щось подібне бачимо у зображенні злочинного світу, коли для зображення ситуації потрібна не лірика, а речитатив, реп. Павло Вольвач не вимальовує всі окремі деталі, як у картині пейзажиста, він навіть не звертається до «літературної графіки», але не обмежується максимально можливою стислістю та схематичністю в мистецтві – до породження настінного живопису – його Ведмідь і компанія – живі постаті й безбарвні.

Роман багатозаровий, цікаво відчутти його українську проблематику, є багато родзинок, як-от: опис гопака, який танцюють сучасні запоріжці, і який ніби мимоволі одним штрихом порівнюється з гуцульським танком; або символіка двічі постколоніального міста Запоріжжя; чи новаторство письменника у формуванні засобів зображення міського життя, таких необхідних українській літературі; алюзії на явища та факти української та світової культур та багато-багато іншого. Тому назва роману зовсім не випадкова і не чужа українській літературі. І не тільки через неопітів Шевченка. Ми, українці, та й людство загалом багато в чому ще новачки – вчимося, сумніваємося, помиляємося, шукаємо. Проблема таких пошуків – одна із визначальних у романі, яка є як проблемою епохи загалом, так і окремої людини, головного героя. Завжди важко втілити в життя мрії новачка, але іншого шляху до цього немає.

Загалом, відтворення доби 80-90-х років з усіма її негараздами та досягненнями у романах П. Вольвача має виразні ідеологічні та естетичні аспекти. Головні ідеологічні аспекти – звернення уваги читача на необхідність переосмислення власної історії, виявлення славного минулого та наслідування його, показ жахів, через які довелося пройти українському народу заради свободи, яку ми маємо нині. Для письменника революція 2004

року, є тим періодом, де український національний дух проявив себе сповна, ставши рушійною силою на шляху до майбутньої незалежності та дерусифікації.

Висновки. Отже, у трилогії П. Вольвача «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» найперша та напевно найвагоміша суспільно-політична проблема, яку підіймає автор – це проблема незалежності України та її дерусифікації. Це також мовне питання, яке є актуальним і в наш час. Усі ці проблеми тісно між собою пов'язані, одна зумовлює іншу, і без їх розв'язання автор не бачить сильної і незалежної України. Другорядними постають проблеми соціальні - низька заробітна плата, нереалізованість українців, особливо молоді, такі соціальні проблеми як наркоманія та алкоголізм.

Зважаючи на особливості стильової манери автора, його неординарних персонажів, і не тільки журналістів, простежуємо вольвачівський погляд на Україну та українців. Для цього обрано інтровертний та екстравертний кут зору на зовнішній вияв проблем і внутрішні протиріччя.

***Abstract.** The article analyzes the socio-political issues of P. Volvach's novelistics. Attention is paid to its place in the structuring of the autobiographical discourse of the novels "Klyasa", "Khreshchatyk Plaza" and "Dreams of a Neophyte". The socio-political problems identified by P. Volvach in his works are differentiated. The main artistic aspects of the reproduction of socio-political issues in the researched novels are determined.*

The scientific novelty of the research consists in the study of socio-political issues of P. Volvach's novelistics as a means of structuring his autobiographical discourse.

The theoretical significance of the study: the theoretical aspects of the genre of the industrial novel are summarized, the literary experience of studying P. Volvach's prose is collected.

The practical significance of the obtained results is reduced to the fact that they are a step towards the study of P. Volvach's prose, which is currently insufficiently researched. In particular, the study of socio-political issues in the author's novels allows us to talk not only about the structure of autobiography in his work, but also about P. Volvach's personality and his attitude to the era in which he lived and worked.

The material of the research is the novels of P. Volvach "Klyasa", "Khreshchatyk Plaza" and "Dreams of a Neophyte".

The following research methods were used: comparative, sociological, biographical, philological.

Key words: *P. Volvach, autobiography, socio-political issues, era.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Йолкіна Л. Специфіка реалізації ліричного суб'єкта в поезії Павла Вольвача. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 2. С. 132-135.
2. Стусенко О. Клясика Павла Вольвача. Літакцент. URL: <http://litakcent.com/2011/04/18/kljasyka-pavla-volvacha/>
3. Ярошук В. Онтологічні виміри творчості Павла Вольвача. Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство). Вип. 12. 2019. С. 66-70.
4. Соловей О. Обидва береги (Випадок Вольвача). URL: <https://www.oleg-solovey.com/single-post/2017/03/22/обидва-береги-випадок-вольвача>
5. Соловей О. Кавова гуща життя. Літературна Україна. 2015. 15 січня (№ 3). С. 7.
6. Ленюк М. І. "Хрещатик-плаза" Павла Вольвача як зразок постмодерністського роману в сучасній українській літературі. Молодий вчений. 2017. № 7. С. 207-210.

7. Ткаченко М. Особливості виробничої прози в українській радянській літературі: повість Дмитра Бузька «Домни». Слово і Час. 2021. № 6 (720). С. 66-81.
8. Вольвач П. Кляса: роман. Харків: Фоліо, 2010. 442 с.
9. Пароваткіна А. Павло Вольвач: «Редактори писали на полях мого нового роману, що це знавіснила брехня про Майдан». URL: <https://detector.media/kritika/article/87791/2013-11-23-pavlo-volvach-redaktory-pysaly-na-polyakh-mogo-novogo-romanu-shcho-tse-znavisnila-brekhnya-pro-maydan/>
10. Сарахман Е. "Ніколи не думав, що мені стільки разів буде так страшно" Павло Вольвач презентував новий роман. URL: <https://gazeta.ua/ru/articles/culture/nikogda-ne-dumal-chno-mne-stolko-raz-budet-tak-strashno-pavel-volvach-prezentoval-novyj-roman/548437?mobile=true>
11. Вольвач П. Хрещатик-Плаза: роман. Київ: Український пріоритет, 2013. 288 с.
12. Вольвач П. Сни неофіта: роман. Львів: Видавництво Старого лева, 2017. 288 с.

ДОДАТОК 2

ISSN 2617-0922 (Online)
ISSN 2617-0914 (Print)

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ВІСНИК

СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВИПУСК 15

ТОМ 2

Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса

Інна Корецька

здобувачка II курсу СО Магістр факультету філології, психології та іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця, Україна) koretska.i@donnu.edu.ua

ОСОБИСТІТЬ АВТОРА У СУЧАСНІЙ РОМАНІСТИЦІ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА

Біографія має важливий вплив на творчість письменника. Різні форми автобіографій і прояви автобіографічного у тексті, створеному автором, утворюють разом автобіографічний дискурс. У художніх текстах автобіографічне проявляється по-різному, залежно від ситуації спілкування, форми мови чи змісту спілкування. Одним із таких проявів є відображення особистості самого автора, який проявляє себе як творець тексту, а тому по суті у будь-якому творі, навіть не автобіографічному, можемо бачити його думки, погляди, трактування подій. Якщо ж твір має виразну автобіографічну складову, то особистість автора може проявлятися і в долі головного героя, його вподобаннях, відкритій критиці певних явищ тощо.

Романістика сучасного українського автора П. Вольвача є багато в чому автобіографічною, про що наголошує навіть сам автор.

У романі «Кляса» на особистість автора у романі «Кляса» вказує той факт, що П. Вольвач народився і виріс у м. Запоріжжі, і саме в цьому місті відбуваються події твору, показується розвиток і становлення головного героя - Пашка, крізь призму світогляду якого автор показує середовище свого формування як особистості та власне ставлення до описуваної епохи, що також відповідає законам автобіографізму.

Під впливом батька П. Вольвач змалку захоплювався малюванням і літературою. Про захоплення літературою час від часу згадано і в романі «Кляса», наприклад: «Багато хіба книжок за склом світлої, з рипучими дверцятами батькової шафи... Книжки теж переважно старі, куповані батьком

раніше, тепер він книжок не купує. Більшість з них Павло давно перечитав, ще з дитинства...» [1]. Автор показує, як хлопчик, що з дитинства любив читати, ніби деградує у дорослому світі, через відсутність і власної мотивації, і можливостей зовні. Але все-таки глибоко всередині пристрасть до читання та пізнання в Пашку залишається, хоча це захоплення йде врозріз із його повсякденним життям та оточенням: «Як писав мій улюблений Поль Валері... «Поль Валері», – аж їжився Пашок, – почув би це хто з братви. Той же Бен. Чи Малий, котрий з похмілля сам себе стукає по лобі, сміючись» [1].

З біографії відомо, що після армії П. Вольвач змінив багато професій і спеціальностей. Переважно був слюсарем, сантехніком, декоратором, продавцем, швейцаром. Цей автобіографічний факт чітко показано в романі: «Свої армійські штани і ботинки Пашкові вже важко й пізнати, так забейкались вони з часом фарбами. ...числиться Пашок маляром...» [1].

У романі показано, що кожне суспільство робить свій внесок у розвиток особистості. У романі «Кляса» чітко помітний дисонанс між особистостями Пашка та його приятелів, що зумовлено впливом епохи на головного героя, який спочатку ніби побоюється відкрити себе справжнього: «Ірка Чорна стверджує, що Пашок копіює своїх приятелів і знайомих, а сам насправді не такий. Чорт його знає. ... Як би там не було, а Пашку хочеться жити по-своєму, хоч подумки. По-своєму, правда, не дуже виходить...» [1]. Пашку хоч і хочеться жити по-своєму, але на нього давить суспільство та обов'язки, і це факт із біографії. Так, ще в 16 років П. Вольвач почав працювати слюсарем на заводі «Моторобудівник». Така рання трудова діяльність та необхідність заробляти кошти на власне існування спричинила певне розчарування у юнака, який було відмовився від своїх істинних бажань та цінностей. Усе це призводить до не зовсім екологічного способу життя головного героя – регулярної випивки, зацікавленості легкими наркотиками: «Пашок часто приходив додому з пересохлим від анаші ротом, хоч і не вважає себе якимсь чином залежним від драпу – так, баловство. Недавно вони накурилися плану з Гансом...» [1].

Серед фактів біографії промальовується і психологічний портрет персонажа, з якого можна впізнати самого П. Вольвача у роки своєї ранньої молодості. По-перше, це замкнутість у собі, приховування власних істинних почуттів та думок, невпевненість у власному виборі життєвого шляху. Головний герой постійно сумнівається та роздумує над словами, сказаним в його адресу, як-от від матері, яка переживає, що він не товаришує з «путніми», а він - «непутній». Завдяки таким психологічним вкрапленням можемо судити про характер взаємин у сім'ї Пашка, через що головний герой почуває себе ще більш замкнутим: «Головне, що Пашок вчасно здимів з дому. Приводів для батьківських нарікань достатньо...» [1].

Простежуються у романі і уподобання П. Вольвача: «Точні науки Пашок не любить. На історичний факультет – найбільший конкурс, куди йому з його атестатом, одержаним у ВШРМ № 5. Що лишається – філологія? Це Пашку нецікаво» [1]. Все ж, з біографії відомо, що П. Вольвач деякий час навчався на підготовчому відділенні Запорізького державного університету (українська філологія), але залишив навчання.

З біографії П. Вольвача відомо, що він брав активну участь у національно-революційних подіях 80-90-х років ХХ століття, і це також відображено в романі «Кляса». Патріотизм у свідомості автора передбачає гордість досягненнями та культурою своєї батьківщини, бажання зберігати її характер та культурні особливості та ідентифікацію себе (особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни та свого громадянства, мови, традицій) з іншими представниками свого народу, прагнення захищати інтереси батьківщини та свого народу. І хоча Пашок ще не цілком усвідомлює себе як патріота, однак у цьому живе інтерес до всього українського та прагнення його досліджувати і зберігати. Він ніби на живому прикладі вивчає та відкриває для себе історію та культуру України, яка тривалий час була заборонена владою.

Отже, роман «Кляса» можна вважати автобіографічним, оскільки постать автора у ньому змальовано достатньо добре і правдиво. Це

стосується як автобіографічних фактів його життя, так і його психологічного портрету.

Роман «Хрещатик-Плаза» заслуговує на увагу насамперед тим, що головним персонажем є лімінальний герой (якого можна ідентифікувати з П. Вольвачем), який в умовах свободи / несвободи зберігає нівельовані цінності. Автор не дає йому імені, але здогадуємось, що це «Пашок» із «Кляси», першого роману письменника. Сам П. Вольвач про роман «Хрещатик-плаза» відгукнувся так: «Це історія про життя. Про ліричного героя, який раз у раз витикається за плече автора. Про автора, який перманентно прозирає крізь шати літ героя» [4].

Перший факт, який вказує на автобіографічність роману «Хрещатик-Плаза» – це те, що із 1999 року П. Вольвач мешкав у Києві і тривалий час працював кореспондентом Української служби Радіо Свобода. Роман якраз охоплює період із 1999 року і до Помаранчевої революції, тобто період у який П. Вольвач спостерігав за центром життя в Україні. Згодом був заступником головного редактор часопису «Сучасність». Це період життя, коли автор перебував у вирі журналістського середовища.

Ніби наслідуючи постать реального П. Вольвача у описані роки, події роману «Хрещатик-плаза» відбуваються в Києві (переважно в центральній частині) та в Празі, де працює головна редакція радіо (прототип Радіо Свобода). Художнє осмислення суспільних явищ, позицій і вчинків відомих особистостей (політиків, письменників, журналістів) подається через низку критичних роздумів, аналізів і порівнянь головного героя, крізь призму якого можемо простежити думки самого П. Вольвача.

Образ журналіста П. Вольвача виведено як збірний. Індивідуальні риси характерні, звичайно, для героя (щодо прояву типу мислення, вираження довільних думок), але в одній особі поєднуються професійні якості представників різних позицій: «Я» в романі – кореспондент, колумніст, редактор і письменник. Він не лише уважний слухач, але ще більший прихильник спостережень. Ліричний герой – вдумливий, самокритичний,

спостережливий персонаж із тонким почуттям гумору. Усе це окреслює риси особистості П. Вольвача, адже події та явища в романі описані від першої особи. Автор не констатує події, не фіксує в них певний сюжетний розвиток, а переосмислює пережите, побачене й почуте. Враження, переживання, аналітичні думки, асоціації представлені через потік свідомості.

Дізнаємось, що спочатку «я» був стрінгером, писав репортажі з регіону, зокрема в Запоріжжя, для Радіо Свобода, а після пропозиції Ірки Колиби почав працювати у Київському бюро редакції. Це також реальний факт із біографії самого П. Вольвача, якому у 90-ті рр. запропонували роботу в столиці.

Потік свідомості, на якому П. Вольвач будує канву роману, ґрунтується на психологізмі. Пошуки пояснень вчинків героїв ґрунтуються на широкій уяві, припущеннях і домислах. Письменник, який коригує ті чи інші риси зовнішності чи поведінки людини, активно розвиває думку, виокремлює ту чи іншу сутність. На противагу ігровій зухвалості в трактуванні подій і персонажів – щирі ліричні зізнання, висловлені на рівень інтимності та чуттєвості. Наприклад, внутрішні монологи ліричного героя з померлим батьком у чужих умовах, у центрі Праги, де знаходиться головна станція «Радіо Свобода», порівнюють світ двох різних поколінь в особі радянського громадянина, який хоче слухати заборонене радіо, і вільної людини незалежної України, який працює на цьому радіо: «Тату, ... ця свобода, яку ти слухав, припадаючи до старої «Естонії», що блимала вічком у п'тьму, а на тисячі миль довкруг і на тисячі років уперед лежала непродихність «есесеру», он вона – кілька сот метрів навскіс... Життя, вже після тебе, тату, виявилось складнішим і вигадливішим...» [3]. У цих уривках чітко простежується душа самого П. Вольвача, його роздуми та переживання, тому такі вкраплення засвідчують автобіографічність твору.

Отже, постать головного героя у романі «Хрещатик-плаза» перегукується із постаттю самого П. Вольвача у багатьох аспектах: як у житті

й діяльності, так і у внутрішньому світосприйманні, думках, судженнях та ставленнях.

Сюжетно-тематично ще один роман П. Вольвача - «Сни неофіта» - споріднений з його «Клясою». Тут головний герой переноситься у Запоріжжя наприкінці 1990-х років, де і виринає постать Павла. Це поет-початківець, тележурналіст-початківець, чоловік і батько-початківець, свідомий патріот, який страждає серед «початківців українців». У 1990-х такі соціальні класи були, їх швидко замінили «професійні українці», до яких, зрештою, і належить Павло.

Між автором і героєм багато біографічних подібностей. Юнак працює в магазині автозапчастин, який «тримає» друг його неспокійного дитинства. Бандитські 90-ті тому доказ. А Павло тікає у творчість – пише вірші. З тими віршами він приходив на літературний гурток при місцевому осередку. Там він зустрічає людину, яка має все, щоб стати його наставником, – поета-невдаха Костянтина Гулого. Вони багато й поверхово говорять про літературу, сильно конкурують із мистецьким середовищем і між собою – аж поки їхня взаємодія не переростає у відверту ворожнечу між «генієм» і «злочинцем» (хто є хто нині – питання). Але перед цим Гулий забирає Павла з ринку і влаштовується журналістом на місцеву телекомпанію. Такий початок кар'єри дає змогу молодій людині знайти престижну роботу в Києві і покинути Запоріжжя, де залишилася його кохана дружина і дитина.

Цікаво, що автор показує Павла не таким, як усі, що відрізняє його від інших персонажів, і можливо є самовідчуттям самого П. Вольвача: «Більшість людей думають не так, як ти, Паша! Павло здебільшого погоджується» [2]. Це перегукується з першим романом автора - «Клясою», і свідчить про те, що автор проніс таке самовідчування крізь тривалий період свого розвитку як особистості.

Мовна проблема болить україномовному Павлові в російськомовному Запоріжжі 1990-х років, як і реальному автору П. Вольвачу. Але вона не здатна вирішити кожну болючу проблему. Його мова є травматичним

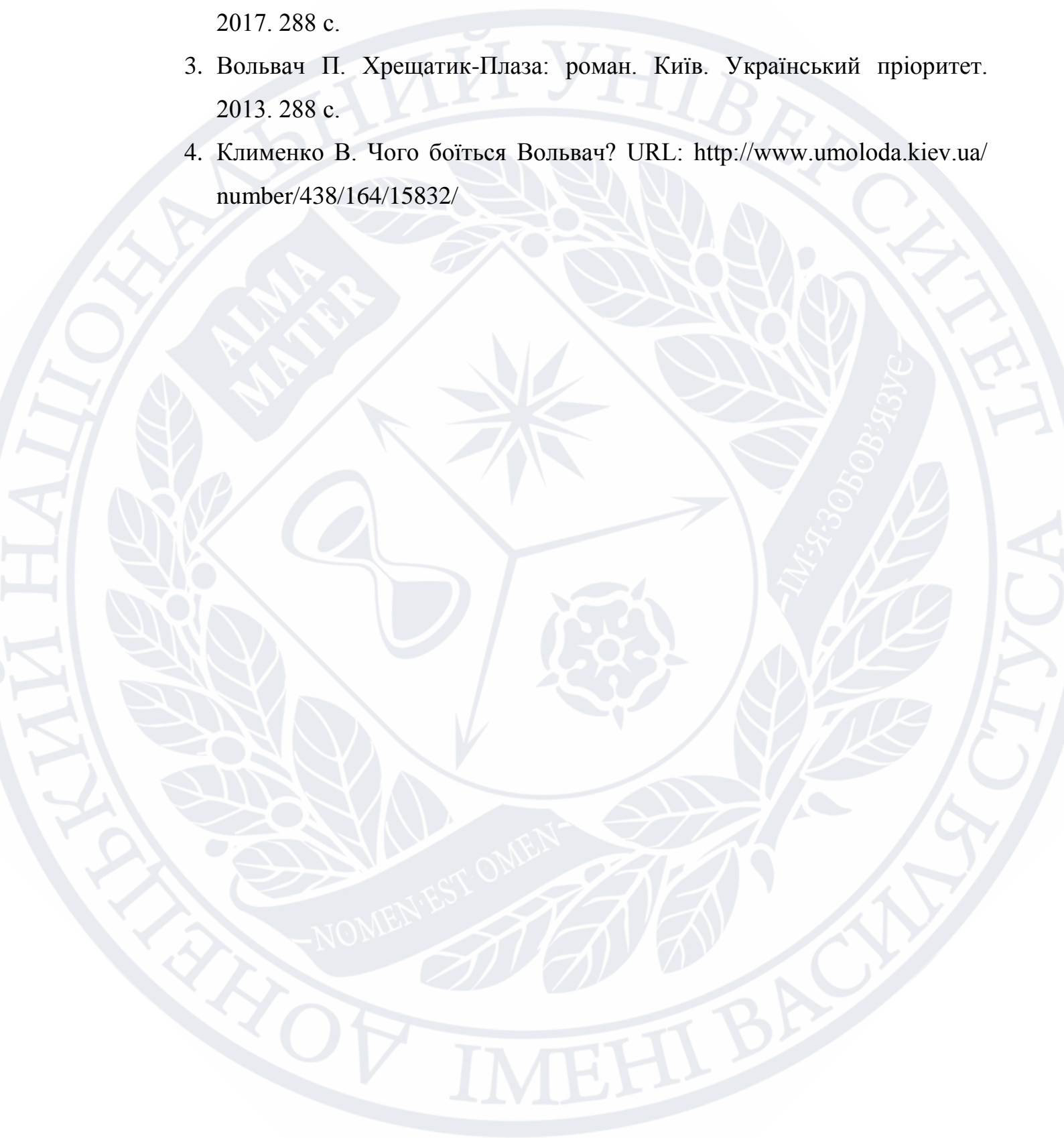
досвідом: «Існує певне спонукання у відстороненості, пов'язаній з мовою, але нехай буде так» [2]. І цю травму він використовує як ексклюзивний досвід: він не такий, як усі, він переживає те, що іншим недоступне. І це робить його кращим за інших. Ось такі психологічно зрозумілі переваги свідомості меншості: «З більшістю важко сперечатися. Іди сперечайся з фактом їхнього існування» [2].

Герой шалено закоханий у самого себе, і світ його, природно, дратує, він не може зрозуміти його величі й любити його так само. Недарма в цьому автобіографічному творі є гротеск – єдиний прийом, наданий «біографії поета», але цікавий ефект у романі виникає, коли розумієш: автор явно не поділяє цієї великої любові героя до себе: «Хіба він не відчуває, він, жвавий, упертий, винахідливий Гулий, вимогливий Костянтин Григорович, не розуміє, що це – потурання смакам обивателя, причому – старій формації, місцями пошле до мурашок?. Павло заклав коло по кімнаті, узяв книжку і знову відсунув» [2]. Отже, можливо П. Вольвач відображує період у своєму житті, коли він занадто захопився своїми талантами та своїм світовідчуттям, яке на той момент було відмінним від більшості. Однак теперішній П. Вольвач, прозираючи крізь сторінки творчої автобіографії, насміюється над собою тодішнім, розуміючи, що то було неправильно.

Отже, особистість автора у творах П. Вольвача «Кляса», «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта» відображена досить добре. По-перше, персонажем всіх романів є Пашок, або Павло. По-друге, цей персонаж уміщує в собі уподобання П. Вольвача: інтерес до малювання, до творчості, до української історії, зацікавленість мовною проблемою тощо. Цікаво, що автор показує Павла не таким, як усі, що відрізняє його від інших персонажів, і можливо є самовідчуттям самого П. Вольвача у контексті його тривалих відносин зі звичайними пролетарями, які ніяким чином не тяжіли до творчості та мистецтва.

Список літератури

1. Вольвач П. Кляса: роман. Харків. Фоліо. 2010. 442 с.
2. Вольвач П. Сни неофіта: роман. Львів. Видавництво Старого лева. 2017. 288 с.
3. Вольвач П. Хрещатик-Плаза: роман. Київ. Український пріоритет. 2013. 288 с.
4. Клименко В. Чого боїться Вольвач? URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/438/164/15832/>

ДОДАТОК 4

CENTER FOR FINANCIAL-ECONOMIC RESEARCH
ЦЕНТР ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

CERTIFICATE OF PARTICIPATION
СЕРТИФІКАТ УЧАСНИКА

№ 09-11-23-12

підтверджує, що

Корецька Інна Сергіївна

взяла участь у роботі Міжнародної науково-практичної конференції

“Стратегічні пріоритети розвитку науки, освіти, технологій і суспільства”

International scientific-practical conference

“Strategic priorities for the development of science, education, technology and society”

Загальна кількість академічних годин: 6 год
(0,2 кредита ECTS)

Директор Центру фінансово-економічних наукових досліджень

В. Д. Щербак
Щербак В. Д.

9 листопада 2023 р.
November 9, 2023

м. Полтава, Україна
Poltava, Ukraine

Корецька І.

*здобувачка II курсу СО Магістр факультету
філології, психології та іноземних мов Донецького
національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) koretska.i@donnu.edu.ua*

ДОЛЯ АВТОРА ЯК ОСНОВА АВТОБІОГРАФІЗМУ У СУЧАСНІЙ РОМАНІСТИЦІ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА

Основою подій у будь-яких автобіографічних творах є відображення життєвих подій та долі самого автора. Це стосується і романів сучасного українського письменника П. Вольвача, які відзначаються автобіографічною складовою, оскільки подають читачеві сукупність фактів про життєвий шлях реальної особистості.

П. Вольвач – представник «східного» регіону української літератури, який народився в Запоріжжі. Народження у східному місті, центрі індустріального життя, без особливих умов для існування, стало першим поворотом долі, який сформував особистість автора. У пошуках сенсу свого життя П. Вольвач пройшов шлях від робочих місць до роботи журналістом і письменником у столиці. У своїй біографії він зазначив: «Все як у всіх, чи принаймні у багатьох: школа, завод, вечірня школа. Потім служба в армії, у саперному батальйоні та підрозділі зв'язку. Після служби – знову робота, заводи, переходи, якась «шарашка», а точніше кооперативи та приватні підприємства, які на той час тільки вступали в дію [4]. Паралельно тривало життя вулиць, різних куточків великого промислового міста. Усе це добре відображено у його романі «Кляса»: «Подій у Пашковому житті начебто багато, але на його життєвий статус вони якось і не впливають. Що не роби,

куди не йди, а все рівно вранці вирушати до прохідної заводу “Іскра”» [1, с. 10]

Далі почали писатися вірші. Коли «розвалилося» підприємство – магазин «Автозапчастини», де він працював вантажником, він влаштувався на Запорізьке обласне телебачення. Вивчав журналістику на філологічному факультеті Запорізького університету. 5 років працював редактором редакції обласного телебачення в Запоріжжі. Стажувався в Празі, а з 1999 року жив у Києві. Ці життєві події знайшли відображення у романах «Хрещатик-плаза» та «Сни неофіта»: «...п’ять років тому моя сумка опустилась на підлогу квартири на Чоколівці ... Це був мій перший київський простір» [3, с. 21].

Ніби наслідуючи постать реального П. Вольвача у описані роки, події роману «Хрещатик-плаза» відбуваються в Києві (переважно в центральній частині) та в Празі, де працює головна редакція радіо (прототип Радіо Свобода). Героями твору є журналісти і кагебісти, «гарячі хлопці» і «комуністи», відомі діячі і невідомі найманці. Художнє осмислення суспільних явищ, позицій і вчинків відомих особистостей (політиків, письменників, журналістів) подається через низку критичних роздумів, аналізів і порівнянь головного героя, крізь призму якого можемо простежити думки самого П. Вольвача.

У романі «Сни неофіта» письменник Павло Вольвач повертає читача у непрості 1990-ті та знайомить із Павлом. Це поет-початківець, тележурналіст-початківець, чоловік і батько-початківець, свідомий патріот, який страждає серед «початківців українців». Автор пригадує, що, попри складнощі і невлаштованість, ті роки дали відчуття свободи.

Життєвість романів підкреслюють інтертекстуальні вкраплення, наприклад згадано збірку поезій П. Вольвача: «Ще й назва в того бантустану – «Південний Схід», в акурат, як в однієї з моїх поетичних збірок» [3, с. 261]; перший роман письменника: «Читав він і мій «запорізький» роман» [3, с. 180], – мається на увазі «Кляса». Розуміємо, що автор не зміг обійтись без згадок про події минулих років.

Загалом, прозова творчість П. Вольвача – це філософське занурення в глибини людського буття, що виявляється на рівнях самопізнання, розуміння природи, осмислення міжособистісних, суспільних, національних, державотворчих процесів. Автор у своїх творах показує, що повороти його долі були як випадковими, такими, що не залежали від нього, так і такими, які обрав виключно він. Таким чином, читач бачить, що незалежно від умов та часу, в яких народилася людина, вона самостійно обирає свою долю. І це добре видно на прикладі Пашка, який пройшов шлях від робітника на заводі, який регулярно випиває та сидить на наркотиках, до вагомої людини в українській журналістиці, впізнаваного автора та діяча культури. Таким чином, П. Вольвач уособив у своїх романах власний життєвий шлях та людей, які на цьому шляху траплялися, надавши йому художнього оформлення. Реальна життєва основа залишається добре впізнаваною всім, хто знайомий із біографією П. Вольвача, тому погоджуємося, що романи є автобіографічними.

Список літератури

1. Вольвач П. Кляса: роман. Харків: Фоліо, 2010. 442 с.
2. Вольвач П. Сни неофіта: роман. Львів: Видавництво Старого лева, 2017. 288 с.
3. Вольвач П. Хрещатик-Плаза: роман. Київ: Український пріоритет, 2013. 288 с.
4. Клименко В. Чого боїться Вольвач? URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/438/164/15832/>

**CERTIFICATE
OF PARTICIPATION**

SERIAL № 14/11/30

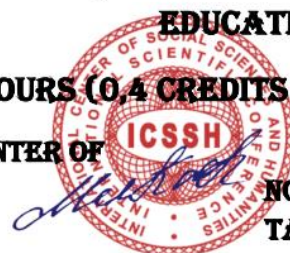

Корецька Інна Сергіївна

**FOR PARTICIPATING INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
„CURRENT ISSUES OF SCIENCE,
EDUCATION AND SOCIETY“**

TOTAL NUMBER OF ACADEMIC HOURS: 12 HOURS (0,4 CREDITS ECTS)

**DIRECTOR OF THE INTERNATIONAL CENTER OF
SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES
MIROSLAVA KOČIŠOVÁ**

**NOVEMBER 14, 2023 |
TAMPERE, FINLAND**

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Корецька Інна Сергіївна
Прізвище, ім'я, по батькові

Річаної, психології та іноземних мов
Факультет

035 Річаноїя
Шифр і назва спеціальності

Українська мова та література
Освітня програма

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Усвідомлюючи свою відповідальність за надання неправдивої інформації, стверджую, що подана кваліфікаційна (магістерська) робота на тему:

«Автобіографічний дискурс романістики
Тавла Вацьбага»

є написаною мною особисто.

Одночасно заявляю, що ця робота:

- не передавалась іншим особам і подається до захисту вперше;
- не порушує авторських та суміжних прав, закріплених статтями 21–25 Закону України «Про авторське право та суміжні права»;
- не отримувалась іншими особами, а також дані та інформація не отримувались у недозволеній спосіб.

Я усвідомлюю, що у разі порушення цього порядку моя кваліфікаційна робота буде відхилена без права її захисту, або під час захисту за неї буде поставлена оцінка «незадовільно».

28.12.2023
(дата)

JKS
(підпис здобувача освіти)